

Petővári Bence
Ph.D. – jelölt

VILÁGGAZDASÁGTAN TANSZÉK

Témavezető: Dr. Kutasi Gábor Ph.D.

© Petővári Bence

Budapesti Corvinus Egyetem
Nemzetközi Kapcsolatok Doktori Iskola

**A paradigmaváltás esélyei a
fejlett országok migrációs politikájában**

Ph.D. értekezés

Petővári Bence

Budapest, 2010

Budapesti Corvinus Egyetem
Nemzetközi Kapcsolatok Doktori Iskola

**A paradigmaváltás esélyei a
fejlett országok migrációs politikájában**

Ph.D. értekezés

Petővári Bence

Budapest, 2010

Tartalom

Tartalom	1
Ábrák jegyzéke	2
Táblázatok jegyzéke	2
Bevezetés	3
1. A nemzetközi migráció alakulása napjainkig	14
1.1 A nemzetközi migráció jelentősége	14
1.1.1 Rövid történelmi áttekintés	14
1.1.2 A demográfiai világtrendek hatása a nemzetközi migrációra	17
1.1.3 A nemzetközi migrációval kapcsolatos legfontosabb globális adatok	20
1.2 Migrációs elméletek	21
1.2.1 A tradicionális push/pull elméletek gyökerei	24
1.2.2 Az egyén döntésére épülő modellek	25
1.2.3 A migrációs folyamatot előtérbe helyező modellek	29
1.2.4 Modern gazdasági alapú megközelítések	30
1.2.5 Pluralista modellek	33
1.2.6 A migráció és a fejlődés közötti kapcsolat	35
2. A nemzetközi migráció és a biztonságstudományok kapcsolódása	42
2.1 A nemzetközi migráció és a biztonságpolitika találkozási pontjai	44
2.1.1 A migráció a klasszikus biztonságpolitika szempontjából	44
2.1.2 Az irreguláris migrációval kapcsolatos problémák	46
2.1.3 A nemzetközi migráció és a „biztonságiasodás” fogalmának háttere	54
2.2 A nemzetközi migráció, mint biztonságot fenyegető jelenség	59
2.3 Az Európai Unió migrációs politikájának alakulása	67
2.4 A nemzetközi migráció biztonságiasodásának bemutatása az Európai Unió példáján keresztül	75
2.5 Következtetések és felmerülő kérdések	87
3. A nemzetközi migráció ellenőrzésének alternatív, piaci alapú megközelítése	92
3.1 A migrációkutatás és a fejezetben alkalmazott elméleti módszerek tudományterületi besorolása	92
3.2 Bevezetés a piaci alapú migráció kontroll lehetőségének vizsgálatába	94
3.2.1 Migráció kontroll a liberális közgazdaságtan megközelítésében	94
3.2.2 A nemzetállamok, a migráció, és a klubelmélet	96
3.2.3 Eredmény: Egy nemzetállamban való tagság, mint a közjavak egyike	99
3.2.4 A migráció fiskális mérlege a jóléti államok szempontjából	100

3.2.5 Eredmény: a nemzetállamban való tagságra való alkalmasság mérhetőségének problematikája	108
3.2.6 A világméretű bevándorlási szocializmus egy lehetséges alternatívája	109
3.3 A piaci alapú migráció kontroll előnyei és problémái.....	112
3.3.1 Előnyök.....	113
3.3.2 Az illegális migrációra kifejtett hatás	115
3.3.3 A piaci alapú kontroll körüli problémás kérdések.....	118
4. A „fejlesztési vízumok” rendszere, mint példa az alternatív, piaci alapú migráció kontroll egy lehetséges modelljére	122
4.1 Az embercsempészet mint iparág, és a helyettesítés problémája	123
4.2 A fejlesztési vízumok rendszere	126
4.2.1 Feltételek és kikötések.....	126
4.2.2 A fejlesztési vízumok bevételeinek felhasználási lehetőségei	129
4.2.3 A fejlesztési vízumok rendszere által realizált előnyök	131
4.2.4 Megvalósítási lehetőségek az Európai Unióban	133
4.2.5 Következtetések és kritikák	135
4.3 Az elmélet és a modell gyakorlatba történő átültetésének realitása	138
4.4.1 Kiegészítés: a 2008-as pénzügyi és gazdasági válság hatása a migrációs elméletekre és a migráció ellenőrzésével kapcsolatos megközelítésekre.....	140
Befejező gondolatok	146
Felhasznált irodalom	153
I. Melléklet: A nemzetközi migránsok eloszlása befogadó földrész szerinti eloszlásban, 1990-2010.....	164
II. Melléklet: az amerikai zöldkártya és az európai kékkártya összehasonlítása.....	165

Ábrák jegyzéke

1. ábra: A dolgozat elméleti hátterének logikai vázlata.....	5
2. ábra: A migráció és fejlődés kölcsönhatását magyarázó általános elméleti keret	40
3. ábra: A biztonsági logika alakulása	80

Táblázatok jegyzéke

1. táblázat: A migráció elemzések és elméletek vizsgálati szintjei	24
2. táblázat: A migráció pozitív és negatív hatásai a fejlődésre.....	37
3. táblázat: A migrációs elméletek ellentéte optimista-pesszimista szempontból.....	38
4. táblázat: A biztonságiasodás folyamatának evolúciója	81
5. táblázat: Ad hoc és intézményesített biztonságiasodás az EU-ban	81
6. táblázat: A migráció biztonságiasodási folyamatának evolúciója az Európai Unióban..	83

Bevezetés

A nemzetközi migráció a modern mindennapok világában egyre érezhetőbb jelenség, amellyel a hétköznapiakban mind gyakrabban találkozunk. Az emberi tényező mobilitása¹ korábban másodlagos fontosságú volt az államok számára, mostanra viszont központi fontosságú, globális fórumokon is kiemelt témává lépett elő. A világ népességéhez viszonyított aránya az elmúlt 50 évben mintegy kétszeresére nőtt, komplexitása az áruk és szolgáltatások mobilitásához, valamint a globalizáció egyéb aspektusaihoz való szoros kapcsolódása miatt folyamatosan növekszik.

Olybá tűnik, hogy a nemzetközi migráció mára már nem csupán egy egyszerű társadalmi jelenséget takar, hanem egy olyan komplex ok- és okozatrendszerrel bíró folyamatot, mely a modern ember életterének szinte minden területére kiterjed. Az emberiség társadalmi és gazdasági fejlődésével a migráció egy nagyon szövevényes, párhuzamos alakulási mintát mutat. Valójában mindig is része és velejárója volt a társadalmat és a gazdaságot mélyen érintő átalakulási folyamatoknak, s ezért nem is lehet elválasztani az olyan, nagyobb kontextusban értelmezett folyamatoktól, mint a tőkefelhalmozás, a gazdasági szakosodás és specializálódás, az urbanizáció, a gyarmatosítás, és – legújabbán – a globalizáció. A migráció nem csupán a társadalmi átalakulási folyamatok eredménye, hanem önmagában is egyfajta társadalmi átalakulás, amely visszahat a benne résztvevő csoportok és népek életére. A nemzetközi migrációval foglalkozó szakirodalom és politika ezért hajlamos elveszni a migráció társadalmi, gazdasági, és biztonsági vonzatainak ok-okozati labirintusában. Valójában ez az ok-okozati háló annyira szövevényes, és olyan jogi, morális, és filozófiai kérdéseket vet fel, amelyek útvesztőjéből nagyon nehéz kievickélni.

Értekezésem azt a több kutató és gondolkodó által² leegyszerűsítetten megfogalmazott gondolatot veszi alapvető kiindulási pontjának, amely szerint a

¹ Az „emberi tényező mobilitása”, „migráció”, nemzetközi migráció” fogalmak jelentését jelen dolgozatban egyenértékűnek tekintem, az emberi lakhelyváltoztató mobilitásnak minden formáját beleértve (kényszerű és önkéntes vándorlást egyaránt).

² Freeman, R.: People flows in globalization, *Journal of Economic Perspectives* 20, 2006, 145-170. o. vagy Pritchett, L.: The future of migration: Accommodating irresistible forces and immovable ideas, mimeo, JFK School of Government, Harvard University 2006

világban egy olyan globalizációs folyamat zajlik, ami szinte mindenre kiterjed kivéve a munkát mint termelési tényezőt. A tőkemozgások az elmúlt évtizedekben drámai mértékben növekedtek, a kereskedelem a világ össztermelésében egyre nagyobb arányaiban van jelen, ám a világ össznépességének jelenleg mégis alig több mint három százaléka él más országban, mint ahol született. Az ENSZ adatai szerint éves átlagban a világ összlakosságát tekintve 600 emberből mindössze egy vesz részt a nemzetközi migrációs folyamatokban. Vajon mi okozza globális viszonylatban, a globalizáció egyéb folyamataihoz képest az emberek ilyen csekély mértékű nemzetközi áramlását? Dolgozatom fókuszában elsősorban ez a kérdéskör áll, ezt járom körbe több nézőpontból. Mivel a „nemzetközi migráció” és a „biztonság” fogalmakat a köz-, a politikai-, és a tudományos gondolkodás egyre gyakrabban hozza egymással összefüggésbe, a nemzetközi migráció tanulmányozásakor felmerült bennem a kérdés, hogy e két fogalomhoz kapcsolódó jelenségek összefüggéseit mi módokon lehet vizsgálni.

A két területben történő elmélyedés után arra jutottam, hogy a nemzetközi migráció és a biztonságelmélet számos aspektusában kapcsolható. Ezek elsősorban a nemzetközi migráció egyes tulajdonságaival függenek össze. Elmondható, hogy a biztonságelméletek oldaláról szemlélődve két fő folyamat könnyíti meg a migráció és a biztonságelméletek könnyebb kapcsolódását: a biztonság fogalmának egyre kiterjedtebb multidimenzionalitása és a biztonságpolitika tudományának fokozódó interdiszciplinaritása. Mivel a nemzetközi migráció rendkívül komplex folyamat (bármely tudományág vizsgálja valahol mindig utalnia kell a más tudományágakba tovaryűrűző vagy onnét érkező hatásokra, körülményekre), ezért hasonló tulajdonságokkal rendelkezik. E diszciplináris párhuzam miatt a migráció komplex megragadására az átalakuló biztonságpolitikai szemlélet véleményem szerint kiválón alkalmas lehet. Annál is inkább, mivel a migráció és a táguló biztonságfogalom által érintett tudományágak halmaza többségében azonos elemeket tartalmaz. Dolgozatom egyik alapvető funkciója ezért, hogy felhívja a figyelmet a nemzetközi migrációnak a közeljövőben elkerülhetetlenül bekövetkező egyre radikálisabb „biztonságiasodására”, vagyis a biztonságpolitika által lefedett területekre történő bevezésére.

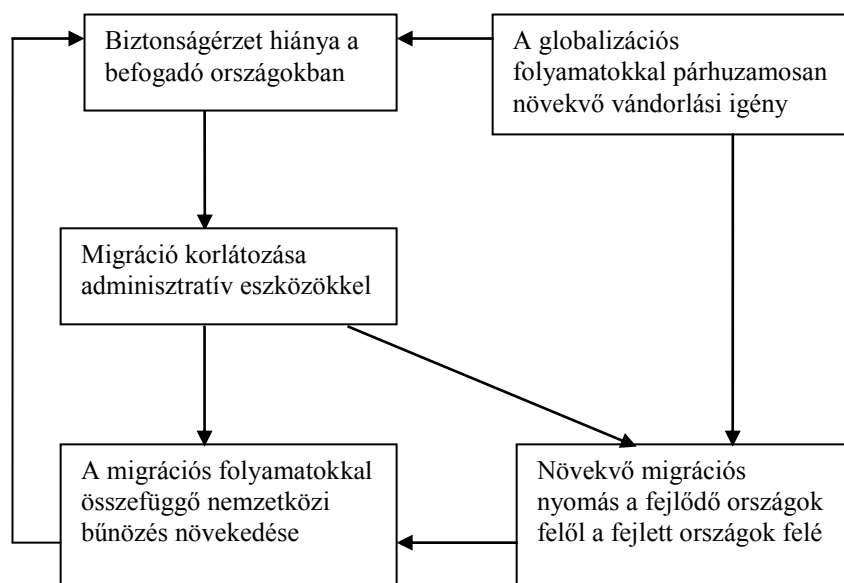
Dolgozatom ezért elsősorban a nemzetközi migrációnak a biztonsággal kapcsolatosan felvetett kérdéseire, ennek gazdasági-társadalmi vonatkozásaira, s ezek

Ezt a gondolatot fejti ki Badie és Smouts is „Visszajára forduló világ” c. művében (Aula 2002), valamint Sassen is ezt járja körül mélyebben. Lsd: Sassen, Saskia: *Elveszített kontroll? Szuverenitás a globalizáció korában*, Helikon, Budapest, 2000

viszonyára összpontosít. Első feltevésem, hipotézisem az, hogy a „biztonság”, mint a fejlett államok részéről sokszor emlegetett eszme, idea, cél (változik definíció és kontextus szerint) fontos szerepet játszik abban, hogy az embereknek az országok közötti vándorlása volumenében sokkal kisebb mértékben növekszik, mint ahogy azt a globalizáció üteme természetessé tenné. Ezen állítás körüljárásához, elméleti vizsgálatához szükség van arra, hogy írásom a nemzetközi migrációnak a biztonsági szempontból történő vizsgálatára némi – a teljességet terjedelmi korlátok miatt nélkülöző – kitekintést nyújtson, majd kérdéseket vessen fel annak érdekében, hogy rendszerbe foglalja az e két fogalom körül született elméletek közös területeit.

Dolgozatom elméleti kiindulási pontját az alábbi ábra szemlélteti. Az ábra egyes pontjai által tartalmazott fogalmak magyarázatát, hátterét, és kapcsolódási, ok-okozati rendszerét a dolgozat részletesen tárgyalja.³

1. ábra: A dolgozat elméleti hátterének logikai vázlata

Mivel maga az ábra által szemléltetett folyamat egy önmagába visszatérő és önmagát egyre erősítő körforgás, a legfőbb felvetett kérdések:

- milyen módon vezet egy külső tényező („a globalizációs folyamatokkal párhuzamosan növekvő vándorlási igény”) ehhez a körforgáshoz? Hogyan

³ Ilyen fontos fogalmak lesznek például a migrációs nyomás (17. oldal), vagy az adminisztratív eszközök. Mivel ez utóbbi gyakran előfordul a továbbiakban, egyelőre rövid definícióként úgy határozom meg, miszerint az adminisztratív eszköz a politika és annak végrehajtási mechanizmusai és intézményei által működtetett eszközrendszerek. Az értekezés későbbi részében ezt a fogalmat elsősorban a piaci eszközökkel, mint a társadalmi-gazdasági rendszer önszabályozó mechanizmusaival állítom szembe.

eredményezi a nemzetközi migráció önmagában a befogadó országok népességében a biztonságérzet hiányát? Lehet-e valamit tenni annak érdekében hogy ez a hatás megváltozzon?

- ha már benne vagyunk az egyre erősödő körforgásban, hogyan lehetne belőle kikerülni, vagy legalább tompítani folyamatos erősödését?

Dolgozatom ezekre a kérdésekre keres lehetséges válaszokat. Ehhez igyekszik egy, a tudományos életben rövid múltra visszatekintő koncepció segítségével egy olyan módszert megvilágítani, amellyel a nemzetközi migráció biztonsági szempontból érintett és a hagyományos megközelítésekben gyakran kiemelt problémák, valamint társadalmi-gazdasági feszültségeket okozó kísérő jelenségek és anomáliák részben felszámolhatóak lehetnének – vagy legalábbis más közegbe és feltételek között kerülnének vizsgálatra.

Értekezésem az első fejezetben a világméretű nemzetközi migráció legfontosabb folyamatait mutatja be röviden. A nemzetközi migrációval kapcsolatosan vannak olyan alapelvek, alapelméletek, alapvető megközelítések és szemléletmódok, amelyek ismerete nélkülözhetetlen a téma tárgyalásához. Ezen elméleti irányzatok, iskolák említése nélkül nem lehet megalapozni a dolgozatban később felmerülő állításokat, következtetéseket, és kérdéseket. Az első fejezetben ezért röviden és a teljesség igénye nélkül bemutatom az általam legfontosabbnak tartott és a dolgozatom szempontjából kiemelendő migrációs elméleteket.

A szakirodalom tekintetében és a fejezet jellegéből következően egyértelmű, hogy a legtöbb forrást ez a fejezet sorakoztatja fel. A tudományos szakirodalom a nemzetközi migráció tekintetében meglepően széles tárházzal bír, mind nyomtatott mind elektronikus formában. E forrásgazdagság ugyan jó alkalmat adhatna az első fejezet terjedelmének bővítésére, ám mivel dolgozatomban az első fejezet mintegy kiegészítő, megalapozó szerepet játszik, a téma részletes elemzése helyett inkább az egyes elméletekhez társított forrásokban történő elmélyedést ajánlom az olvasó részére. Ezért az első fejezetben igyekeztem olyan forrásokat gyűjteni, amelyek segítségével a témában komolyabban érdeklődő olvasónak is rendelkezésére állhat az a szakirodalmi bázis, ami alapján a fejezethez kapcsolódó ismeretek viszonylag könnyen elsajátíthatók.

Az olvasóban itt jogosan merülhet fel a kérdés, hogy a migrációs elméletekkel kapcsolatban miért nem említek magyar nyelvű forrásokat. Erre egyszerű válasz az, hogy a magyar nyelvű szakirodalom nem termelt ki olyan nagyobb volumenű

munkákat, amelyek a migráció-elméletek kutatásában akár átfogó összegző jellegűek, akár megújító hatásúak lettek volna. Fontos itt kihangsúlyozni az „elméletek” szót, mivel a migráció jelenségével összefüggésben született igen sok gyakorlati és empirikus kutatásra épülő munka, sőt születtek átfogó elméleti írások is⁴, azonban ezek egyike sem foglalkozott mélyebben és teljességre törekvően a migrációval kapcsolatos elméleti irányzatokkal, iskolákkal. A Magyar Tudományos Akadémia Politikatudományi Intézetén belül az 1990-es évek végén működött ugyan egy Nemzetközi Migráció Kutatócsoport, amely számos színvonalas publikációval gazdagította a hazai migrációkutatás forrásbázisát, azonban e csoport felbomlása óta hasonló jellegű kutató szervezet nem működik Magyarországon. Így a hazai migráció-kutatás szervezeti bázisa sem kedvezett a kutatások számára, hogy azok idővel átfogóvá és komoly elméleti kérdésekbe mélyedővé válhassanak. Az elmúlt évtized pedig a migráció-kutatás szempontjából nagyon sok alakulást, új hullámot hozott, ezért az egy évtizeddel ezelőtti magyar munkákban történő elmélyedést, különösen a témám szempontjából, atavisztikusnak tartottam. Ez abból a szempontból is megerősítendő, mert a migráció-elméletek összefoglaló-szintetizáló megközelítésén kívül, dolgozatom második felének témáival kapcsolatban sem születtek még magyar nyelvű munkák.⁵

A második fejezet, a megfelelő elméleti háttér felvázolása, valamint a dolgozat által lefedett vizsgálati területek pontos pozicionálása után, részletesen foglalkozik a migrációs politika és a migrációhoz kapcsolódó tudományos szakirodalom „biztonságiasodásának” folyamatával. E fejezet elején és végén rengeteg kérdést vetek fel, amelyek elsősorban a jelen korunk társadalmi-gazdasági-politikai világrendjének működésével kapcsolatosak, hiszen mind a migráció mind a biztonság olyan területek, amelyek esetében az összefüggések megértéséhez egyre magasabbra, akár némely esetben a filozófiaszerű megközelítések szintjére kell emelni a vizsgálódás nézőpontját. Nos, a második fejezet teret enged némi filozófiai jellegű eszmefuttatásnak is, mely elsősorban azt a kérdést feszegeti, hogy valójában milyen globális társadalmi-gazdasági okok állhatnak a nemzetközi migrációnak a nyugati fejlett államok által történő egyre

⁴ A legújabb nagy volumenű, átfogó munka például:

Rédei Mária: *Mozgásban a világ: a nemzetközi migráció földrajza*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2008

⁵ A harmadik-negyedik fejezet témájához egyáltalán nem készültek magyar nyelvű feldolgozások, de a nemzetközi migráció elbiztonságiasodásának problematikája is felszínesen érintett. A migráció és a biztonság kapcsolatát eddig legátfogóbb jelleggel Szabó A. Ferenc dolgozta fel könyvében:

Szabó A. Ferenc: *A nemzetközi migráció és korunk biztonságpolitikai kihívásai*, Zrínyi Kiadó, Budapest, 2006

intenzívebb kontrollja, akadályozása, és szűrése mögött. A második alfejezetben még egy rövid gondolatmenetben arra is vállalkozom, hogy logikai úton bizonyítsam azt a hipotézist, mely szerint a nemzetközi migráció a fejlett nyugati országok lakossága számára lényegében már önmagában, bármilyen katonai vagy rendészeti vonatkozás nélkül is egy biztonságot fenyegető tényező. Ehhez a bizonyításhoz a fejezet a biztonság fogalmát újradefiniálja egy, az egyéni biztonságra alkalmazott új, innovatív megközelítéssel. E definíció lényegi elemei elsősorban az életszínvonalhoz, jóléthez, vagyis a biztonságértelmezések közül elsősorban a gazdasági aspektushoz kötődnek.

A fejezetbe beillesztett, az Európai Unió migrációs politikájának rövid, a téma szempontjából történő elemzését pedig nem csupán földrajzi közelsége és aktualitása miatt tartom fontosnak, hanem e példa segítségemre lesz annak szemléltetésében, hogy a nemzetközi migrációt övező politikai és tudományos diskurzus hogyan terelődik egyre inkább a biztonságpolitika és a biztonságstudományok területére.

A nemzetközi migrációnak ezen, biztonságot fenyegető értelmezéséből következő, s annak irányítására, kontrolljára törekvő megközelítéséből azután logikusan következik a kérdés, hogy mitől is működik hatékonyan a kontroll, s a jelenlegi rendszerek milyen eszközöket használnak a hatékony kontroll elérése érdekében?

A második fejezet szakirodalma elsősorban friss angol nyelvű írásokra támaszkodik, hiszen a nemzetközi migráció elméletének és a kapcsolódó politikának a biztonsági irányba történő elmozdulása az elmúlt néhány évben vált igazán intenzívvé. Mindazonáltal, az értekezés összegyűjti azt a kevés hazai irodalmat is, amelyek magyar nyelven jelentek meg a témában.

A harmadik fejezet szembehelyezi a biztonsági megközelítéssel azt a – csak igen kevés intézet és kutató által képviselt – szemléletmódot, amely a nemzetközi migráció többnyire biztonságiasított, tehát biztonsági szemüvegen keresztül szemlélt kérdéseit a politikai gazdaságtan szemüvegén keresztül igyekszik vizsgálni, s azokra saját eszköztára alapján ad válaszokat. E fejezet módszertanát tekintve nem csupán a migrációelmélet biztonsági szemléletétől üt el, hanem a migrációkutatás dominánsan társadalomtudományi szemléletétől is; alapvetően közgazdasági megközelítést alkalmaz. A fejezet tartalmaz módszertani bevezetőt is: szisztematikusan bemutatásra kerülnek azok a közgazdaságtudományi elméletek, amelyek segítségünkre lehetnek a koncepció megértésében.

Ez a fejezet fogalmazza meg azt az – általam legfontosabbnak hipotézisnek – véleményt, amely szerint a nemzetközi migráció kezelése és kontrollja a nyugati államokban könnyebbé és hatékonyabbá válhatna, amennyiben ahhoz a jelenlegi adminisztratív és biztonságorientált megközelítés helyett piaci, vagyis gazdaságpolitikai alapú módszerek kerülnének alkalmazásra. Másképpen, de egyszerűbben fogalmazva: a nemzetközi migráció által gerjesztett biztonsági kockázatok a hipotézis szerint épp akkor válnának kezelhetőbbé, amennyiben a kockázatkezelés módszereit biztonsági alapról piaci alapra helyeznék.⁶ A hipotézis ezért látszólag paradoxonnak tűnhet. A hipotézis bizonyítására⁷ azonban a negyedik fejezet bemutat egy olyan elméleti modellt, amely a mai európai politikai gyakorlatban egy alternatívát jelenthetne a nemzetközi migráció kontrollját kísérő negatívnak ítélt jelenségek felszámolásához vagy súlyuk csökkenéséhez. Ez az alternatíva a harmadik fejezetben bemutatott politikai gazdaságtan megközelítésének mintegy gyakorlati megvalósítási ötleteket tartalmazó lehetséges modellje. A negyedik fejezet röviden említést tesz a modell egyes részleteinek alternatív megvalósítási módjairól, igyekezvén előre reagálni a koncepciót érő könnyen kiszámítható kritikákra. A modellhez bemutatásra kerül továbbá egy olyan példa, amely már az Európai Unió egyes országainak konkrét körülményeivel, helyzetével is számol. E modell gyakorlati megvalósítására precedens híján az értekezés tapasztalati példát hozni nem tud, ezért hatásait csupán elméleti úton lehet felvázolni, vagyis a hipotézis bizonyítása a modell segítségével elméleti síkon marad.

A hipotézis feltevésének logikai hátterét és célját a második fejezet záró összegzése, míg a bizonyításhoz szükséges elméleti és logikai keretet a harmadik fejezet tárgyalja részletesen. A harmadik fejezet bemutat olyan közgazdasági elméleteket is, amelyek alternatív szemléletmódot biztosítanak az illegális migráció és a nemzetközi migráció mozgatórugóinak, hátterének közgazdasági alapokon nyugvó logikával történő megértéséhez, ezáltal érvrendszereket biztosítva a hipotézis alátámasztására.

Szakirodalom tekintetében a harmadik és a negyedik fejezet egészen más spektrumot fog át, mint az első kettő. A nemzetközi migráció kezelésének és kontrolljának piaci alapú megközelítése ugyanis igen szűk keretekben folyt eddig. A koncepció az új évezred elején, a migráció „biztonságiasodásának” folyamatával párhuzamosan kezdett kialakulni, tudományos háttere és kidolgozottsága még ma is csekély. Eredete egyes német és osztrák egyetemek és kutatóintézetek kutatóihoz

⁶ Azt, hogy ez a „piaci alap mit jelent, a 3.2.6-os fejezet foglalkozik részletesen.

⁷ Ez a bizonyítás inkább szemléltetést jelent, mivel szigorúan elméleti kérdésekről van szó.

kötődik, akiknek vonatkozó munkáit a harmadik fejezet részletesen tárgyalja. A harmadik és negyedik fejezet ezért elsősorban szűk körben és nehezen hozzáférhető német és angol nyelvű szakirodalmat ölel fel, valamint szervesen épít a témával foglalkozó szakértők előadásaira és a velük történt személyes konzultációkra is. A koncepció kidolgozatlansága és elfogadásának csekélyisége épp abban a paradoxon jellegű voltában rejlik, amelyet a hipotézis rövid bemutatásánál már említettem. A csekély ismertséghez hozzájárul az is, hogy a koncepciónak az általános tudományos és politikai gondolkodásba történő felvételéhez, és különösen a gyakorlatba való átültetéséhez olyan paradigmaváltásra lenne szükség, amely – minden logikai alátámasztottsága ellenére – a jelen politikai környezetében nem reális.

Ezért, utolsó, mintegy záró hipotézisként felvetem, hogy a harmadik-negyedik fejezetben leírt elméletek gyakorlati megvalósítása a fejlett országok jelenlegi politikai keretei között nem időszerűek tehát nem is reálisak. Ennek alátámasztására szintén elméleti keretek állnak csak rendelkezésre, amelyek részben ismételik a második fejezet filozófiai szinthez közelítő eszmefuttatásait, részben pedig megvizsgálják a nemzetközi migráció helyzetét az aktuális világpolitikai és világgazdasági keretek között – kitérve itt a 2008-tól húzódó pénzügyi és gazdasági válság hatásaira is.

Dolgozatom a bemutatott témák következtében számos tudományterületet érint: az első részben inkább a politikatudomány, a demográfia, a biztonságstudományok, és a nemzetközi politikaelmélet területén alkalmazott módszereket használja.

Ezek közül is leginkább az összegző, szintetizáló elemzések eszköztárát alkalmazza, hiszen az elsődleges cél épp egy tudományterület átalakulási folyamatának feltárása és elemzése.

Igyekszem itt elébe menni azon kritikáknak, amelyek az értekezés empirikus jellegét vagy részeit hiányolják, mivel az empirikus kutatási módszerek alkalmazását sem a dolgozat célja, sem pedig a választott téma nem indokolja. Az értekezés első része eleve két elmélettörténeti összegzést, majd elméleti következtetéseket és kérdésfeltevéseket tartalmaz. Az értekezés második része pedig olyan elméleteket tárgyal, amelyek empirikus módon nem igazolhatóak, hiszen a bizonyításhoz komoly politikai és adminisztratív változások lennének szükségesek, amelyeket kormányok döntéseinek sokaságával lehetne csak megvalósítani. *Dolgozatom tehát szinte kizárólag elméleti témákat tárgyal elméleti eszköz- és módszertannal.* Ennek megfelelően, az értekezés összeállításakor nagy volumenű adatsorokat elemző és összehasonlító

táblázatok, mellékletek csatolását nem tartottam célszerűnek, ugyanis véleményem szerint bár színeesebbé tenné az értekezést, ám elvonná a figyelmet azokról a pontokról, amelyekre hangsúlyt szántam.

Fontosnak tartom továbbá kiemelni, hogy munkámban a biztonságpolitikának és a nemzetközi politikaelméletnek nem kívánom a különböző irányzatait részletesen kiemelni vagy a releváns szempontokból összevetni az egyes migrációelméleti irányzatokkal, mindazonáltal említés szintjén a megfelelő színvonalú elemzéshez dolgoznom kell velük. E munka terjedelmi korlátai nehezen tennék lehetővé a téma szempontjából akár a biztonságpolitika, akár a migrációelmélet, akár a nemzetközi politikaelmélet irányzatainak átfogó bemutatását, hiszen mindegyik területen bőven tíz felett van az ún. elméleti irányzatok, iskolák száma, s az ezekben való elmélyedés bővebb tartalmi keretet igényelne, amelyek külön-külön is kimerítő témát nyújtanának egy értekezéshez.

Mindazonáltal, tekintve, hogy a migrációelméletekről átfogóan összegző munka magyar nyelven ez idáig nem született, az első fejezetben a szakirodalmi háttér összegzésében megkíséreltem, hogy egy rövid ám minél átfogóbb képet adjak a migrációelmélet legfontosabb állomásairól és kategóriáiról. A bemutatott elméletek mélyebb vizsgálatára, lényegük hosszabb kifejtésére e dolgozat tartalmi keretei elégtelennek bizonyulnának. Ha ezeket pedig még egyenként össze is kívánnánk vetni a nemzetközi politikaelmélet biztonsággal kapcsolatos iskoláival/irányzataival, ahhoz már külön értekezés lenne szükséges. Jelen dolgozatnak ez nem célja, a második fejezet csupán arra törekszik, hogy már létező elméleti irányzatokból megtalálja és kiválogassa azokat az átfedési pontokat, ahol a nemzetközi migráció elmélet és a biztonságelmélet közötti határok húzódnak – s megpróbál ezen határok homályosságára, és folyamatos elmozdulására rámutatni. Ennek megfelelően, az értekezés mélyen értő olvasása megkíván némi önálló elmélyedést a nemzetközi migráció és a biztonságtudományi irányzatok területén, amihez csupán a meghivatkozott gazdag szakirodalom nyújt támogatást.

Fontos kihangsúlyozni, hogy mind a nemzetközi migráció, mind a biztonságstudományok elméleti irányzatai alapvetően multidiszciplináris megközelítéseket alkalmaznak, ezért a dolgozat első részének igen átfogó módszertani spektrummal kell dolgoznia. Továbbá, mivel az első rész célja épp maguknak a diszciplínáknak a változásaira, s ezen keresztül globális (egész társadalmi-gazdasági rendszereket érintő) folyamatokra történő rámutatás, gyakran előfordulnak látszólag

befejezetlen, megválaszolatlan kérdésfeltevések, melyek célja sokkal inkább az olvasó önálló gondolatainak serkentése, semmint ténymegállapítások kinyilatkoztatása. Ezen a társadalom- illetve gazdaságfilozófiai szinten a gondolkodás már kizárólag szubjektív, egyéni nézőpontot tükrözhet.

Az értekezés talán majdhogyan egyedinek mondható sajátossága, hogy a második részében (harmadik és negyedik fejezet) mind módszertanilag, mind a megközelítésben egészen más eszközöket alkalmaz, mint az első részben (első és második fejezet). Ennek oka, hogy azokat a kérdéseket és problémafelvetéseket, amelyek az első részben megjelennek, egy egész más megközelítésben próbálja megválaszolni, hiszen a dolgozat célja elsősorban az, hogy meglévő kérdéseket teljesen más alapkörnyezetbe, más feltétel- és módszertani rendszerbe helyezve, mint egy paradigmaváltással igyekezzon megválaszolni. Ezért a második rész elemzései elsősorban politikai és gazdasági módszertant alkalmaznak, közgazdaságtani logikai levezetéseket, s leginkább a nemzetközi politikai gazdaságtan eszközrendszerét és elemzési metodikáját használja.

A szakirodalmi feldolgozás tekintetében szintén ki kell emelni az első és második részek közötti különbségeket, mivel ez az éles elkülönülés, határvonal a szakirodalmak már említett gazdasága, rendelkezésre állása területén is fennáll.

Az olvasóban a fentiek fényében joggal merülhet fel az igény témaválasztásom indoklására. Tekintve és még egyszer kiemelve, hogy egy szinte kizárólag már kidolgozott valamint új elméletekkel, tehát szigorúan elméleti síkon mozog az értekezés, jogosak lehetnek a feldolgozott témák aktualitását és relevanciáját illető kérdések, beleértve az értekezés gyakorlati alkalmazhatóságát. Nos, ezt a kritikát a dolgozat struktúráját tekintve nehéz lenne védeni, és ez nem is célom. Értekezésem elméleti igényekre, kérdésekre keres válaszokat. Ennek oka elsődlegesen személyes vonzódásom az elméletek és az elméleti megközelítések felé. Másodsorban sokéves, különböző migrációval kapcsolatos témákban történő elmélyedésem és tapasztalatom vezetett a dolgozatban feldolgozott témák kiválasztására: számos gyakorlatorientált kutatást, sőt, munkát végeztem a migráció kontroll területén, és éppen ez a tapasztalat vezetett oda, hogy az értekezésemben felvetett problémák gyökereit egészen mélyen, magában a migrációs szűrőrendszerek működésének gyökerénél, vagyis alapelveiben keressem. Az alapelvek pedig csak elvek, tehát elméleti síkon lehet őket megközelíteni.

Ismereteim szerint feldolgozott témáim Magyarországon vagy kevésbé, vagy egyáltalán nem ismertek, legalább is jelen megközelítésben és kontextusban magyar nyelven nem kerültek ez idáig feldolgozásra. Ez az egyes fejezetek mentén az alábbiakat jelenti:

- Az eddig, főleg az elmúlt évszázad során megjelent migrációs elméletek szintetizáló összefoglalása elsősorban elmélet-történeti munka, amelyre – véleményem szerint – mind dolgozatom alaposabb megértéséhez, mind a magyar nyelvű általános migráció-elméleti háttériródalom jelenlegi állása szerint szükség van.
- A migráció és a biztonságelméletek kapcsolódása is egy Magyarországon viszonylag kevésbé kutatott kérdés, amely azonban Nyugat-Európában egyre népszerűbb, mára már kiterjedt szakirodalmi bázissal.
- A harmadik fejezet, értekezésem fő mondanivalója még külföldön is „gyermekcipőben járó” kérdéseket feszeget, Magyarországon pedig alig ismert.
- A negyedik fejezet pedig – mivel alapját egy röpiratban (angolul „policy brief”) megjelent koncepció képezi – nem törekszik megkérdőjelezhetetlen és elméleti síkon tökéletesen védhető modell bemutatására. Közismert, hogy sem a migráció – sem a nemzetközi politikaelmélet idáig nem volt képes ilyen modellek felállítására, és ezekben a tudományágakban a párhuzamosság, tehát több elmélet egyidejű relevanciája az irányadó. Véleményem szerint a negyedik fejezet alapját képező, rendelkezésre álló irodalom valójában még ahhoz is felszínesebb, hogy egy tudományosan minden oldalról védhető modellt állítson fel. A fejezet valós célja nem is ez volt, hanem hogy ösztönzést adjon a harmadik fejezetben leírtak esetleges megvalósíthatóságának továbbgondolásához. Tehát elsődleges célja a gondolkodás serkentése. Ehhez kívánok a továbbiakban saját egyéni gondolatok társításával, valamint a bátor, kreatív, és önálló véleményalkotás örömeivel teli olvasást.

“A migráció az egyén bátor akaratának kifejeződése
a nehézségek túllépése és egy jobb élet élése felé”

Kofi Annan, ENSZ Főtitkár,
2006. szeptember 14.

1. A nemzetközi migráció alakulása napjainkig

E fejezet célja az, hogy egy rövid bevezetővel ráhangolja az olvasót a nemzetközi migráció jelenségének komplexitására és globális, átfogó jellegére, valamint egyfajta kalauzolást nyújtson a nemzetközi migrációt magyarázó elméletek rendszerében. Ez a fajta rendszerezés megkönnyíti majd a második és harmadik fejezet közötti diszciplináris és módszertani különbségek áthidalását.

1.1 A nemzetközi migráció jelentősége

Az emberek vándorlásának fontosságát alapvetően két fontos eszközzel érzékeltetem: a történelmi és a demográfiai szemlélet és módszerek segítségével. Ezek a módszerek a migráció volumenének és jelentőségének vizsgálatánál nem kizárólagosak vagy maguktól értetődőek – ezek az én választásaim, mivel véleményem szerint ezek kínálják a legrövidebb és legközvetlenebb módokat a migráció fontosságának szemléltetésére. A demográfia szerepe a migrációkutatásban mindenképpen kiemelt jelentőségű.

1.1.1 Rövid történelmi áttekintés

Az emberiség történelmével egyidősek a nagy népmozgások. Ugyanakkor észre kell venni, hogy egészen a 20. századig nem volt olyan szervezett hatalom, amelynek akár hatalmában akár érdekében állt volna a nagy népmozgások megakadályozása.

Érdeemes például feleleveníteni azokat a körülményeket, ahogy az embertömegek a 19. században az Egyesült Államokba vándoroltak Európából. Elég volt csupán egy hajójegyet venni, és az elköltözni vágyó ember elhagyhatta hazáját, amelynek hatásai nemhogy akadályokat állítottak volna útjába, hanem még igyekeztek némi hasznót is húzni a hajóstársaságok megadóztatásával. A fogadó fél még rugalmasabb volt, hiszen egyértelműek voltak a bevándorlás gazdasági és politikai előnyei.

A nemzetközi migrációval foglalkozó kutatókat általában a tömeges vándorlás okainak magyarázata foglalkoztatta. Az első felismerés Ernst Georg Ravenstein (1834-1913), német statisztikus-geográfus nevéhez fűződik, aki felismerte, hogy a migrációt nem pusztán jobb életre vágyó egyének véletlenszerű döntései, hanem a tőkés piac, a gazdasági vonzás-taszítás, és a munkaerő kereslete-kínálata határozza meg. A 19. század második felében „a tőkés fejlődés világméretű kibontakozásával (a munkaerő áruvá válásával egyfelől és a nemzetállamok megjelenésével másfelől) az addigi belső törvényszerűségekkel le nem írható humán migráció gyökerestül átrendeződött, funkcionálisan a világméretű tőkefelhalmozás struktúrái alá rendelődt, és dimenzionálisan nemzetközi méreteket öltött. Az írott történelem egyéneinek és egyes közösségeinek vándorlását természetesen már rajtuk kívül álló, „külsővé” vált, nem természeti (hatalmi, politikai, és gazdasági) viszonyok is befolyásolták, de a szó valódi értelmében „világméretű” népességmozgásokat rendszerszerűen, tehát saját törvényei szerint végbemenő és leírható módon egyelőre csakis a modern tőkés világrendszer felhalmozási trendjei voltak képesek gerjeszteni.”⁸

Ez a megközelítés még nem hangsúlyozza ki az államok által ellenőrzött határok szerepét a migrációban – vagyis nem tesz különbséget nemzetközi és belső migráció között. Valójában ennek igénye nem is merülhetett fel, hiszen a 19. században a legtöbb ország (a cári Oroszország és a Török Birodalom kivételével) olyan liberális politikát folytatott, amely semmiféle nehézséget nem támasztott a határok átlépése előtt.

Az első világháború két szempontból is új korszakot indított a nemzetközi vándorlások történetében: egyik, hogy az államhatárok legnagyobb részén megszigorodott az ellenőrzés, másik pedig a migráció – a történelemben mindig is jelen lévő – formája, a kényszerű migráció tömegessé válása. A korábban általánosan érvényesnek tekintett gazdasági vonzás-taszítás elméletével szemben a nemzetközi migráció fogalomkörébe integrálni kellett a menekülés jelenségét is.

A 20. században a politikai, háborús, vagy – s ezzel a fajttal valószínűleg egyre többet kell majd foglalkozni a jövőben – a környezeti menekültek száma a Föld népességének növekedésével egyre nagyobb lett. A nemzetközi migráció definíciója ezért szükségképpen megkettőződött, mivel a szélsőségesen erős vonzóerő mellett sok esetben épp a taszítás vezetett tömeges elvándorláshoz. A mai modern világban a legpraktikusabb azonban a kérdés duális, komplex megközelítése: valószínű, hogy a

⁸ Lévai Imre: A nemzetközi migráció újraértelmezéséhez. In: Migráció. Tanulmánygyűjtemény II. 169-172. o. Idézi: Szabó A. Ferenc: Migráció, biztonság, EU-bővítés. Védelmi tanulmányok, Gazdag Ferenc, SVKH, Budapest, 2000, 11-12. o.

migráció indokát legtöbbször a vonzó- és taszítóerők valamiféle kombinációja adja. A menekülők és a vándorlók között tehát éles megkülönböztető vonalat húzni nagyon nehéz, ha nem lehetetlen. Egy menekültjogért folyamodott migráns esetében csupán a menekülést potenciálisan okozó körülmények vizsgálhatók meg: arra, hogy az illető valóban menekült és nem gazdasági vándorló, nincs semmiféle garancia.

A nemzetiségi-etnikai alapú migráció⁹ is komoly társadalmi-gazdasági változásokat idézhet elő. Tibet, Belső-Mongólia, és Hszincsiang kínaiak által történő mesterséges benépesítése (és többségbe kerülése) jól hasonlítható a Balkánon vagy a Szovjetunió egyes részein folytatott népességpolitikához. A térségek, régiók eredeti nemzetiségi összetételének kizárólag állami politikán keresztül történő megváltoztatását belső imperializmusnak is nevezik. E módszer hatékonyságával és alkalmazhatóságával kapcsolatban Hal Kane idézi Machiavellit egyik munkájában: „Betelepítéssel tudunk legeredményesebben gyarmatosítani országokat, mert ez kevésbé kelt megbotránkoztatást, mint a katonai hadjárat, és jóval olcsóbb.”¹⁰ A politikai rendszerváltozás Közép-Kelet-Európában megszüntette ugyan ezt a fajta migrációt, a hidegháború befejeződésével azonban megszorodtak a kisebb, helyi konfliktusok. Ezek általában egy államon belül keletkeznek, de következményeik a migráción keresztül kihatnak a szomszédos államokra. Ezek a fajta konfliktusok általában Afrikára és Közép-Ázsiára jellemzők, s tovább erősítheti őket az egyes helyeken fellelhető földgáz- és olajtartalék, amely a fejlett országok számára is stratégiai jelentőséggel bír. Nagy jelentőségű menekülthullámokkal terhes migrációra az okozó tényezők együttes fennállása esetén van igazán nagy esély.

A nemzetközi migráció fogalmának vizsgálatakor tehát elmondható, hogy az emberek államhatáron átnyúló helyváltoztatásának összes lehetséges formáját magában foglalja, még az időszakos, átmeneti, ideiglenes formákat is. Az ok-okozati rendszer természetesen a megszokottnál is komplexebb, ha politikai üldöztetéssel, szegénységgel, túlnépesedéssel, urbanizációval, háborúkkal és belső konfliktusokkal, természeti katasztrófákkal, vagy akár a klímaváltozással kell szembenéznünk.

E legutóbbi tényezőnél érdemes lehet még néhány mondat erejéig tovább időzni. Ahogyan mára a kutatók is kezdenek tömegesen ébredezni és hangjukat hallatni a

⁹ A migrációt szinte lehetetlen, és sok szakértő szerint hibás dolog osztályozni vagy csoportokba sorolni, el lehet különíteni fajtákat – ám ezeket sohasem alkotnak igazi csoportokat, mivel szinte sohasem fedik egymást.

¹⁰ Hal Kane: Elhagyni az otthont. In: A világ helyzete, 1995. A Worldwatch Institute jelentése a fenntartható társadalomhoz vezető folyamatról. Föld Napja Alapítvány, Bp., 1995. 137-155. o.

klímaváltozás hatásaival kapcsolatban, úgy kezdik szép lassan a tovagyrúzó hatásokat a migráció felé is elemezni. Így aztán nem meglepő, hogy a legfrissebb, a témával komolyabban foglalkozó kutatások egyértelműen arra utalnak, hogy a globalizáció folytán megnövekedett **migrációs nyomás**¹¹ a nyugati fejlett országokon a közeljövőben a klímaváltozás egyre erősebben érezhető hatásai következtében nem csupán egyszerűen növekedni, hanem szinte hatványozódni fog¹². Ez a folyamat pedig – ha ezzel párhuzamosan a globális társadalmi-gazdasági struktúrák nem kerülnek válságba vagy omlanak össze – még inkább arra ösztökélheti a fejlett nyugati országokat, hogy az amúgy is preferált „kontroll” elvét érvényesítsék, mintegy erőddé kovácsolva határaikat.

*1.1.2 A demográfiai világtrendek hatása a nemzetközi migrációra*¹³

A világ népessége 2010 végére várhatóan eléri a 7 milliárd főt. Jelenleg évente 1,2 %-kal növekszik. Egy milliárd fős növekmény a jelenlegi ütemben úgy 12-13 év alatt termelődik ki. Az elkövetkező 40 év alatt a Föld lakossága – számításba véve a növekedési ütem lassulását is – várhatóan 2,1 milliárd fővel növekszik, így 2050-re körülbelül eléri a 9,1 milliárdot. Ezek a számítások azt veszik figyelembe, hogy a párok a jelenlegi családtervezési lehetőségekkel bírnak, és a HIV/AIDS terjedését sikerül megállítani.

A fejlett országok népessége várhatóan nem növekszik majd, azonban jelentős demográfiai változások következnek be. Egyes országokban, különösen Európában, a népesség száma várhatóan csökken, mivel a termékenységi arányszámok a

¹¹ A migrációs nyomás azt mutatja, hogy egy országban a bevándorlást regisztráló és szűrő adminisztratív rendszerre mekkora munka hárul, vagyis mekkora a szűrőrendszerre nehezedő „nyomás”. Ez természetesen nem csak a vándorolni szándékozó emberek számától függ hanem a regisztráló-szűrő rendszer áteresztő képességétől, s a szűrés hatékonyságát megtartó sebességétől is. A fogalom érzékeltetésére jó hasonlat a fizika világából egy tölcser, amelyen egységnyi idők alatt más és más mennyiségű folyadékot akarunk átpréselni a másik oldalra.

¹² A Nemzetközi Migrációs Szervezet 2008-ban több, interneten is hozzáférhető tanulmányt publikált a témában, amelyek mind ezt a jövőképet állítják az érdeklődő olvasó elé. Az IOM honlapján lsd. például:
- Brown, Oli: Migration and Climate Change, IOM Research Series, No. 31. 2008
- Hugo, Graeme: Migration, Development and Environment, IOM Research Series, No. 35. November 2008

- Kniveton, Dominic; Schmidt-Verkerk, Kerstin; Smith, Christopher; Black, Richard: Climate Change and Migration: Improving Methodologies to Estimate Flows, Brighton Sussex University, IOM Research Series, No. 33. 2008

¹³ A fejezetben szereplő adatok forrása: Population Challenges and Development Goals. DESA, Population Division, Paper No. ST/ESA/SER.A/248, United Nations, New York, 2005 – az ebben szereplő adatokat az ENSZ honlapján található World Population Prospects legújabb kalkulációi és becslései alapján frissítettem.

reprodukcióhoz szükséges értékek alatt maradnak. Más fejlett országokban a népesség várhatóan növekszik, mivel az előbb említett aránypár közelít egymáshoz, amit kiegészít a jelentős nemzetközi migrációból adódó népességnövekedés.

A fejlődő országok lakossága feltehetően gyorsan emelkedik majd, a mai 5,6 milliárról egészen 7,8 milliárdig az évszázad közepére. Ez az előrevetítés a termékenység folyamatos csökkenésével számol, mivel a növekedés aránya az 1960-as években számolt éves 2%-hoz képest már csökkenő tendenciát mutat. Ennek hiányában a növekmény jóval meghaladhatja a fenti számot. A legkevésbé fejlett 50 országban különösen nagy arányban növekedhet a népesség száma (2050-re akár meg is duplázódhat).

Az egyes országok népességváltozása olyan változásokat eredményezhet, amelyek meghatározóak lehetnek az egyes országok gazdasági és politikai jelentőségére nézve. Ha megnézzük pl. a várhatóan legnagyobb arányú népességnövekedést és népességcsökkenést mutató országok (Jemen és Oroszország) 2050-re várható lélekszámát, azt kell látnunk, hogy a jelenlegi körülbelül ötszörös különbségből 2050-re már csak kétszeres különbség várható.¹⁴

Ha számba vesszük ezeket a változásokat, már csupán a fejlődő országok népességének életkori összetétele és gazdasági fejlődési üteme alapján valószínűsíthető, hogy a nemzetközi migráció a közeljövőben növekedni fog, és kb. 10-15 év múlva éri el tetőpontját. Ennek a feltételezésnek két alapvető oka van:

- mivel a fejlődő országok gazdaságai nem tudják felszívni azt a hirtelen és nagyarányú népességszaporulatot, ami a közeljövőre nézve előrevetíthető, ezekben az országokban egy óriási népességfelesleg alakul ki, amely természeténél fogva jobb életfeltételek közé igyekszik kerülni.
- a 21. századi technikai fejlődés lehetővé teszi a fejlődő országok szegényei számára, hogy híreket és bizonyítékot kapjanak a fejlett országokban megteremthető életkörülményekről. Ez nagyon fontos indukáló eleme a migrációnak. Kínában például regisztrálták, hogy sokkal jellemzőbb a kivándorlás a közepesen fejlett területekről, mint a legszegényebb országrészekről, mivel a modern kommunikációs eszközökhöz hozzáférő emberekhez könnyebben eljutnak a migrációs lehetőségekről szóló információ.¹⁵

¹⁴ Jemen jelenlegi mintegy 23 milliós, Oroszország kb. 140 milliós lakossága az ENSZ kalkulációi szerint 56 és 112 millióra fog változni – ám ezekben az adatokban nem a pusztán számokat érdemes csak nézni, hanem belegondolni abba, ezekből mennyi lesz a fiatal- (munkaképes) és az időskorú lakosság aránya!

¹⁵ Myths and realities of Chinese irregular migration, IOM Migration Research Series, No. 1, 2000

A népesség számának változásából leszűrt következtetéseken kívül érdemes megvizsgálni a fejlett és fejlődő országok népességének életkori összetételére vonatkozó előrevetítéseket is. Egy 2000. évben elkészített ENSZ tanulmány a világ ezen trendjeivel összefüggésben az alábbi megállapításokat tette¹⁶:

- a 21. század első felében a legfejlettebb országok népessége csökken és átlagosan idősebbé válik, a termékenység reprodukcióhoz szükséges érték alá süllyedése, valamint az átlagos életkor meghosszabbodása következtében.
- Migráció nélkül, e népességcsökkenés még nagyobb mértékű és a társadalmi előregedés még gyorsabb lesz, mint az előzetes kalkulációk alapján számolható.
- Bár a fejlett országokban a termékenység valamelyest javulhat egyes ösztönző intézkedések bevezetése nyomán, kevesen gondolják úgy, hogy a belátható jövőben a termékenység elérheti a reprodukcióhoz szükséges értéket – ezzel bevándorlás hiányában elkerülhetetlenné téve az előregedést.
- Az előrevetített népességcsökkenésnek mélyreható és távolba nyúló következményei lesznek, arra kényszerítve a kormányokat, hogy újraértékeljék a meglévő intézményesült szociális és politikai rendszereik működőképességét és fenntarthatóságát, valamint a nemzetközi migrációhoz való jelenlegi hozzáállásukat.
- A munkaképes korú lakosság arányának megtartásához szükséges bevándorlók száma extrém nagy, sokkal nagyobb, mint az egyszerűen a népességfogyás megakadályozásához szükséges migránsok száma. Amennyiben ezen arány megtartása lenne a cél, a legliberálisabb migrációpolitika sem biztosítana elegendő bevándorlót.
- Amennyiben a fejlődő országokban megállapított nyugdíjkorhatárban nem történik radikális változás, rövid- és középtávon a nemzetközi migráció az egyetlen lehetőség a munkaerőfogyás mérséklésére. A munkaképes korú lakosság jelenlegi arányának megtartásához a fejlett országokban átlagosan 75 évre kellene emelni a nyugdíjkorhatárt.

¹⁶ Replacement Migration: Is it a solution to declining and ageing populations? DESA, Population Division, Paper No. ESA/P/WP.160, United Nations, New York, 2000

- A népességfogyás és társadalmi elöregedés által teremtett kihívások a jelenlegi gazdaság- és társadalompolitika objektív, átfogó, és hosszú távú érdekeket szem előtt tartó ártértékelését igénylik majd. Ennek legkritikusabb pontjai:
 - a) A nyugdíjkorhatárok megfelelő módosítása
 - b) Az egészségügy rendszerek idősek számára történő kedvezményessé tétele
 - c) A munkaerő bevonása a koncepcióba
 - d) A munkavállalók és munkaadók hozzájárulása az idősek nyugdíj- és egészségügyi kedvezményeihez
 - e) Nemzetközi migrációval kapcsolatos új programok és politikák, különösen ami a munkaerőt termelő migrációt illeti, illetve ezek és családjuk hatékony integrációja.

1.1.3 A nemzetközi migrációval kapcsolatos legfontosabb globális adatok¹⁷

Az ENSZ legfrissebb becslései alapján a globálisan kalkulált migránsok száma¹⁸ 2005-ben 195 millió fő volt (ez mintegy 2,5-szer magasabb az 1960-ban regisztrált 75 milliónál). 2010-re számuk 5 év alatt 9,6 százalékkal nőtt, 214 millióra. Azonban a globális populációhoz mérten a globalizációs folyamatok egyéb területeken (például áru-, szolgáltatás-, és tőkeáramlás) mért intenzitásához és növekedésének tükrében ez kis arány: mindössze 3,1 százaléka a föld teljes népességének, és ez az arány 1960 óta mindössze mintegy 25 százalékkal nőtt.

Abszolút számokban, a bevándorlók koncentrációja Európában a legnagyobb, amelyet Ázsia, majd Észak-Amerika követ. A népességhez viszonyítottan a legnagyobb a bevándorlók aránya a Közel-Kelet arab államaiban, a Csendes-Óceán országaiban, majd Észak-Amerikában és Európában (ebben a sorrendben). Az elmúlt két évtizedben a nemzetközi migránsok száma 80 százalékkal növekedett Észak-Amerikában, és 41 százalékkal Európában. Az ENSZ becslése szerint, Latin-Amerika (a karibi térséggel együtt) és Ázsia mintegy egymillió főt veszít az elvándorlás következtében.

¹⁷ Az alfejezetben található adatok legnagyobb részének forrása: United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division, *Trends in International Migrant Stock: The 2008 Revision*, UN database, POP/DB/MIG/Stock/Rev.2008 (New York: United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division, 2009), <http://esa.un.org/migration/index.asp?panel=1> A 2010-es évről vonatkozó adatok 2009-es becslések. Ahol más forrás nincs megjelölve, az adatok innen származnak.

¹⁸ Itt most azt a definíciót alkalmazom a migránsra, aki minimum egy évet távol tölt otthonától. Ez a definíció természetesen önkényes, ám dolgozatomban a migráció definíciója körül zajló tudományos vita érveinek ütköztetésében nem kívánok elmélyedni.

Az Amerikai Egyesült Államok lakossága a Föld népességének kevesebb, mint egyhuszadát teszi ki (4,5%), ám a bevándorlók körülbelül egyötöde (20%) itt él. A statisztikák szerint a nemzetközi migráció legnagyobb része „szomszédsági kérdés”, mivel az elvándoroltak legnagyobb része közeli országba utazik, például Indonéziából Malajziába, Mexikóból az Egyesült Államokba, stb.

Az ENSZ 2004-es becslései alapján a törvénytelenül bevándoroltak száma 20 és 30 millió köz esik, ami mintegy 10-15 százalékát teszi ki az összes bevándorlónak.¹⁹ Ebből 2008-as adatok szerint 11-12 millió él az Amerikai Egyesült Államokban²⁰, 200 ezer Japánban²¹, és 1,9-3,8 millió Európában.²²

2008 végén, az összes menekült száma 15,2 millió fő volt, míg a belső menekültek (IDP- internally displaced person) száma körülbelül 26 millió.²³ Az OECD tagországok legtöbbszében a bevándorlók száma az elmúlt évtizedben növekedett. A lakossághoz mérten különösen nagy arányban vannak jelen a bevándorlók Ausztráliában, Kanadában, Luxemburgban, Svájcban, és Új-Zélandon. Az utóbbi néhány évben arányaiban nagyon nagyot nőtt a bevándorlók aránya Spanyolországban, Szlovákiában, és Írországban.

1.2 Migrációs elméletek

Az emberek vándorlásának igen sokféle oka és hatása lehet. Ezt a sokféleséget nem csak az empirikus kutatások igazolják, hanem ez a komplexitás megjelenik a migráció különböző elméleti modelljeiben is. Jelen fejezetben nem célom a nemzetközi migráció elméletének minden iskoláját, irányzatát bemutatni. Mindössze néhány, általam kiemelten fontosnak tartott migráció-elméleti irányzat segítségével betekintést kívánok nyújtani abba a komplex irodalmi és elméleti gazdagságba, amelyet a migrációval foglalkozó kutatók és gondolkodók az elmúlt néhány évszázadban kitermeltek.

¹⁹ Global Estimates and Trends, International Organization for Migration, 2009, <http://www.iom.int/jahia/Jahia/about-migration/facts-and-figures/global-estimates-and-trends>

²⁰ Passel, Jeffrey S. és Cohn, D'Vera: *A Portrait of Unauthorized Immigrants in the United States*, Washington DC: Pew Hispanic Center, 2009, <http://pewhispanic.org/reports/report.php?ReportID=107>

²¹ International Migration Outlook, Special Focus: Managing the Labour Migration Beyond the Crisis, Paris: OECD, 2009

²² Clandestino Research Project: Size and Development of Irregular Migration to the EU, October 2009, megalapozott becsléseket ennél pontosabban nehéz felállítani. http://irregular-migration.hwwi.net/typo3_upload/groups/31/4.Background_Information/4.2.Policy_Briefs_EN/ComparativePolicyBrief_SizeOfIrregularMigration_Clandestino_Nov09_2.pdf

²³ 2008 Global Trends: Refugees, Asylum-seekers, Returnees, Internally Displaced and Stateless Persons, UN High Commissioner for Refugees, Geneva, 2009, <http://www.unhcr.org/4a375c426.html>

A jelenleg is jelentősként kezelt migráció-elméletek és modellek többnyire diszciplináris határok mentén is fragmentáltak. A főbb migrációval foglalkozó tudományágak a demográfia, szociológia, közgazdaságtan, földrajz, és a politikatudomány.

Ha mélyebben vizsgálódunk, már a tevékenységünk elején azt kell megfigyelnünk, hogy az egyes migrációs elméletek közötti különbség leginkább abban jelenik meg, ahogy a migráció jelenségének az okait vagy a következményeit és folyamatát vizsgálják – esetleg mindkettőt, ám ekkor is kérdés milyen arányban. Ez az a két tényező, amelyek mentén az elméletek leginkább eltérnek.

Az emberek mindig más és más okok miatt mozognak a világban. Ezek a különbségek befolyásolják magát a migráció folyamatát is, mivel hatással vannak a körülményekre, amelyek között a vándorló a befogadó népesség körébe lép. A „migrációs tapasztalat” kifejezés arra utal, hogy a migráció mögötti eltérő motivációk szociológiai szempontból is megfigyelhető különbségeket eredményeznek a befogadó és a befogadott felek viszonyában. Például, egy politikai menekültnek más lesz a migrációs tapasztalata egy befogadó országban, mint egy vállalkozónak. Figyelembe véve azt, hogy minden embernek saját, személyes, eltérő élettörténete és személyisége van, a vándorlás valós oka annyiféle lehet ahány ember van. Éppen ezért, nincs olyan átfogó migrációs elmélet, amely a jelenség minden aspektusát képes lefedni.

Ennek ellenére, a demográfusok és szociológusok kiemelkedő feladatnak érzik megmagyarázni és kategóriákba szedni, hogy vajon miért is vándorolnak az emberek. Ezért elméleti modelleket próbálnak felállítani, analitikus struktúrákat szerkesztve a migrációt közvetlenül és közvetetten befolyásoló hatásokból. Ezek alapján trendeket állítanak fel, s vizsgálják a migrációs politika döntéseit is a vándorlási folyamatokra nézve. Az általuk gyártott elméletek pedig azért fontosak, mert segíthetnek a népességi mozgások megértését egy nagyobb politikai és gazdasági kontextusba helyezni. Az már utána más kérdés, hogy a politika – ha jobban is érti a jelenséget – valóban olyan megoldást is próbál-e találni a migráció jelensége által indukált problémákra, amelyek ezeket a problémákat a gyökerüknél igyekeznek megfogni. Például, ha az ún. Harmadik Világ országaiból történő elvándorlást a globális gazdasági struktúrák alakulásának következményeként határozzuk meg, akkor egyértelmű, hogy amennyiben a politika ezen meghatározás alapján befolyásolni kívánja ezt a jelenséget, nagyobb hatékonysággal juthat eredményre nemzetközi gazdasági egyezmények, mint korlátozó bevándorlási törvények által.

Elsőként, a ravensteini alapok áttekintése után – még egyszer kiemelném: a teljesség igénye nélkül! – azokat a migrációs modelleket mutatom be röviden, amelyek a migrációs *döntés* okait próbálva megragadni, szinte kizárólag *gazdasági* motivációs összetevőket alkalmaznak. Ezek az elméletek alkották meg a migráció-elméletek alapját, s szinte mind a ravensteini push-pull elmélet variánsai. A fókuszban itt a gazdasági motivációs tényezők állnak: jövedelmi lehetőségek és korlátok a vándorlók eredeti otthonában (korlátozott tőke és technológia, munkavállalás nehézségei, kedvezőtlen piaci körülmények), jövedelmi lehetőségek a cél területen (bevándorlók munkája iránti kereslet, főleg városokban), és a vándorlás költségei (utazási költségek, hálózatok vagy kontaktok a jövedelmezőnek tűnő területeken, határőrségek). Ezek az elméletek általában mikro szintű megközelítésből, az egyén motivációjától indulnak, hogy nagyobb volumenű összefüggéseket magyarázzanak.

Az egyéni döntésre épülő mikro szintű modelleket párhuzamosan egészítették ki a nagyobb, gazdasági és társadalmi összefüggésekből kiinduló elméletek, majd a kettő között helyezkedtek el később a közösségi, szociális tényezőket előtérbe hozó, a kettő között valahol középen elhelyezkedő modellek. Az elméleteknek ezt a mikro-mezo-makro szintű osztályozását több szakértő kedveli. Az alábbi táblázat az erre építő egyik legátfogóbb osztályozó munka, amelyet Thomas Faist szedett rendszerbe.

Mindazonáltal, megjegyzendő, hogy a migrációs elméletek kategorizálására számtalan módszert alkottak. Dolgozatom szempontjából Faist beosztása kimagasló fontosságú, ezért ennek bemutatása szándékos választás eredménye.

Faist az elméleti kategóriák szintjeit az alábbiak szerint jellemzi:

(1) A migráns szabadságfoka és autonómiája jelöli az egyéni vagy mikro-szintet. Ez határozza meg a döntést, amely alapján a helyén marad vagy máshová vándorol.

(2) A nemzeti szintű politika-gazdasági-kulturális struktúrák a kibocsátó és befogadó országokban, valamint az őket körülvevő világrendszer alkotják a makro-szintet. Ezek a síkon a figyelem a nemzetközi és transznacionális struktúrák felé, valamint a nemzetállamok közötti kapcsolat felé fordul.

(3) A vándorlók és csoportjaik közötti szociális és szimbolikus kapcsolatok, és az ezekben az összeköttetésekben rejlő erőforrások alkotják az elemzések mezo-szintjét. Ez egyfelől magában foglalja a szociális kapcsolatok erejét, struktúráját, és sűrűségét, másfelől ezen kapcsolatok tartalmát. Ez a szint elemzi az elvándoroltak és otthon maradtak közötti, valamint a migrációs célhelyeken kialakult hálózatokkal való kapcsolatokat, s az ezekben rejlő erőforrást, vagyis az ún. szociális tőkét.

1. táblázat: A migráció elemzések és elméletek vizsgálati szintjei

MIKRO Értékek vagy vágyak és elvárások	MEZO Kollektívák és szociális hálózatok	MAKRO Makro-szintű lehetőség-struktúrák
<i>Egyéni vágyak és elvárások</i> - túlélés, vagyon, státusz, kényelem, ösztönzés, autonómia, ismeretség, és moralitás megszerzése, javítása, vagy biztosítása	<i>Szociális összeköttetések</i> - erős kötődések családhoz és háztartásokhoz - potenciális vándorlók, ezeket segítő ügynökök („brókerek”), és az otthon maradók közötti gyenge hálózati rendszer <i>Szimbolikus összeköttetések</i> Vérségi, etnikai, nemzeti, politikai, és vallási szervezetek, szimbolikus közösségek <i>Az összeköttetések tartalma – tranzakciók</i> Kötelezettségek, reciprocitás, és szolidaritás; Mások erőforrásaihoz való hozzáférés, kontroll, és információ	<i>Gazdaság</i> - jövedelem-, bér-, és munkanélküliségi differenciák <i>Politika</i> - a térbeli mozgási lehetőségek szabályozása nemzetállamok és nemzetközi rezsimek által - politikai represszió, etnikai, vallási, és nemzeti konfliktusok <i>Kulturális környezet</i> - domináns normák és diskurzív környezet <i>Demográfia és ökológia</i> - népesség növekedés - elfoglalható földterület rendelkezésre állása - technológiai fejlettség

Forrás: Faist, Thomas: The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces, Oxford University Press, 2000, 31.o.

1.2.1 A tradicionális push/pull elméletek gyökerei

Ernest Ravensteint széles körökben a migrációs elméletek legelső képviselőjének tekintik. Az angol geográfus Ravenstein a helyi statisztikai adatokat használta fel Angliában és Wales-ben, hogy megszerkessze híres művét, a „Migráció törvényeit”.²⁴ Ebben a munkájában arra jutott, hogy a migráció oksági viszonyait egy úgynevezett vonzó-taszító mechanizmus szabályozza, vagyis egy adott hely kedvezőtlen körülményei az embereket eltaszítják a vonzóbb adottságú helyek felé. Ezt az azóta szinte alaptörvényként kezelt megközelítést push-pull hatásnak, vagy másképpen gravitációs hatásnak is szokták nevezni. Ravenstein törvényei szerint: a migráció elsődleges oka a jobb gazdasági lehetőségek felé való elmozdulás; a migráció volumene a távolság nagyságával arányosan csökken; a migráció állomásokban történik egy nagy

²⁴ Ravenstein, Ernest G.: The Laws of Migration. Journal of the Royal Statistical Society, 1889
Ravenstein később az Egyesült Államokban is folytatott kutatásokat, s összesen 11 migrációs “törvényt” állított fel.

hosszú vándorlás helyett; a népesség mozgása kétoldalú (oda-vissza irányban is történik); valamint egyes tényezők (mint nem, társadalmi osztály, életkor, stb.) befolyásolják az adott személy mozgási hajlandóságát.

Ravenstein irányát azután sokan követték, és a jelenkori domináns elméletek is többé-kevésbé az ő megállapításait variálják és egészítik ki. Everett Lee újraformálta Ravenstein elméletét, nagyobb hangsúlyt fektetve a belső tényezőkre (a taszításra).²⁵ Lee szintén körvonalazta a migrációs folyamatra hatással lévő úgynevezett akadályozó tényezőket (*intervening obstacles* – nem szó szerinti fordítás). Ő amellet érvelt, hogy az olyan változók, mint a távolság, a fizikai és politikai akadályok, valamint az eltartottak iránti kötelezettségek korlátozhatják vagy akár megakadályozhatják a vándorlást. Lee rámutatott, hogy a migrációs folyamat szelektív, mivel az olyan tényezők mint az életkor, nem, és társadalmi osztály erősen befolyásolja, hogy az egyes emberek hogyan reagálnak a vonzó-taszító erőkre, valamint arra, hogy hogyan képesek legyőzni a felmerülő akadályozó tényezőket. Ezen kívül, az olyan személyes tényezők, mint az iskolázottság, képzettség, családi kötöttségek stb. szintén segítik vagy hátráltatják a migrációs döntést.

1.2.2 Az egyén döntésére épülő modellek

A gazdasági alapú megközelítések főleg az 1950-es és 1960-as években játszottak főszerepet. Ezek közül először a migráció **neoklasszikus elméletét** érdemes kiemelni, amely szerint a nemzetközi migráció a munka globális keresletének és kínálatának alakulásával függ össze. W. Arthur Lewis gazdasági fejlődésről alkotott elmélete, amely a munkakínálat korlátlanágát alapul véve egy duális gazdasági modellt állított fel, nem kifejezetten a migráció modellezéséhez készült.²⁶ Mindazonáltal, ez az a modell, amelyben a tradicionális (mezőgazdasági) szektor felesleges munkaereje átcsoportosításra kerül, hogy kielégítse a fejlődő modern (városi) szektor munkaerő emelkedő keresletét. A migrációt itt a kereslet és a munkalehetőség vezérli a bérek alakulása helyett, amelyeket Lewis modellje állandóként kezel. Lewis feltételezi, hogy állandó munkaerő-felesleg van, vagyis a migrációval elvesztett munkaerő nem befolyásolja a mezőgazdasági termelést sem pedig a bérek alakulását. Ezt a feltételezést, amely a klasszikus ökonómiai nézetekkel harmonizál, kérdőjelezték meg többen,

²⁵ Lee, Everett S.: A Theory of Migration, Demography 3, 1966

²⁶ Lewis, W. Arthur: Economic Development with Unlimited Supplies of Labour, Manchester School of Economic and Social Studies, 1954 22: 139–191.o.

legmarkánsabban Theodore W. Schultz.²⁷ Ő azt állította, hogy miután a migráció kiegyenlíti a vidéki munkaerő felesleget, a városi munkabéreknek nőniük kell, hogy a vidékről további munkaerőt tudjanak elszívni. A bérek pedig úgy alakulnak, hogy mind a vidéki, mind a városi piacok egyensúlyba kerüljenek. Valójában ez a neoklasszikus modellek esszenciája, amelynek formája:

$$M_{ij} = f(W_i, W_j, C_{ij})$$

ahol a W_i az i helyek bérszínvonalát; W_j a j helyek bérszínvonalát, C_{ij} pedig az i és j helyek közötti migráció költségét jelzi.

A neoklasszikus modellekben tehát az interszektorális bér-differencia a migráció elsődleges motivációs tényezője. A népesség és a távolság csak annyi szerepet játszanak, amennyire a bérekre és a migrációs költségekre hatást gyakorolnak. Az empirikus modellek valóban alátámasztják, hogy a migrációs mozgás legnagyobb része szinte minden esetben az alacsony jövedelmű területekről a magasabb jövedelmű területek felé irányul, és negatívan reagál az emelkedő migrációs költségekre. Azonban e bér-alapú modellek nem voltak képesek a migrációt a magas városi munkanélküliség kontextusában magyarázni, valamint a migrációs mozgásokban bekövetkező változásokat és fluktuációkat is csak kis részben tudták alátámasztani. A neoklasszikus modell migrációval kapcsolatos részét végül Sjaastad²⁸ és Todaro²⁹ dolgozta ki egészen részletesen, s ezek már az eredeti modell egyes hiányosságait is jól tudták kezelni. Ezek a modellek a migrációs döntéshez nem a bérekkel hanem a várt bérekkel dolgoznak (vagyis a fenti képletben a W_i és a W_j már csupán a migráns által kalkulált béreket jelentik. Ezek a modellek a migrációs döntést az ún. racionális döntés (Rational Choice) elmélettel társítják.

Másodikként érdemes megemlíteni az ún. **szegmentált munkapiac elméletét**³⁰, amely szerint a fejlett államok gazdaságai eleve úgy vannak strukturálva, hogy mintegy szükségük van bizonyos mértékű bevándorlásra. Ez az elmélet a fejlett gazdaságok

²⁷ Schultz, Theodore: Transforming Traditional Agriculture. Yale University Press, 1964

²⁸ Sjaastad, Larry A.: The Costs and Returns of Human Migration, Journal of Political Economy 70(5), 1962

²⁹ Todaro, Michael P.: A Model of Migration and Urban Unemployment in Less-Developed Countries, American Economic Review 59, 1969

Todaro modelljében a várható béreket a foglalkoztatási rátával is szorozza, vagyis magát a foglalkoztatás lehetőségét is egyfajta valószínűségként kezeli, kockázati hányadost rendelve hozzá. Ezzel már számításba veszi a fogadó országban megjelenő munkanélküliséget is mint a migrációs döntést illetve a bevándorlás eredményességét befolyásoló körülményt.

³⁰ Nevezik felosztott vagy kettős piacok elméletének is. Az elmélet legjelesebb képviselője Piore, maga az elmélet megtalálható: Piore, Michael J.: Birds of Passage: Migrant Labor and Industrial Societies. Cambridge University Press, 1979

kettős természetének elméletére épít: vagyis ezek rendelkeznek egy primer (biztonságos, jól fizetett) és egy szekunder (alacsony bérezésű) munkapiaccal. A szegmentált munkapiac elmélete szerint a bevándorlókra szükség van a szekunder munkapiac feltöltéséhez, mivel a saját lakosság az ehhez a piaci szegmenshez kapcsolódó rossz munkakörülményeket és kiszolgáltatottságot kerüli.

Harmadikként a **világrendszerek elméletét** emelném ki, amelyek elméleti szempontból Immanuel Wallerstein centrum-periféria elméletével rokoníthatók.³¹ Az iskola képviselői, például Saskia Sassen szerint a nemzetközi migráció a globális kapitalizmus zavarainak és diszlokációinak mellékterméke. Vagyis a jelenkori migráció mindig a periféria (szegény országok) felől a centrum (gazdag országok) felé igyekszik, mivel a fejlett országok ipari fejlődésével járó folyamatok olyan strukturális gazdasági problémákat generáltak, amelyek a fejlett országokban a szolgáltatási szektorok dominánssá válásával szükségszerűen a centrum felé ösztökélik a Harmadik Világ alacsony bérért foglalkoztatható népességét. Ez a modell nem tartozik szervesen a mikro-szintű megközelítések közé, ám mivel a migrációs döntést kizárólag gazdasági alapra helyezi, s a migráció-elméletek egyik klasszikusnak mondható irányzata, a felsorolásban itt láttam legjobb helyét.

A fenti három modell, s a korai gazdasági alapú modellek legfőbb hiányossága, hogy nem foglalkoznak egy alapvető kérdéssel: miért van az, hogy ugyanolyan körülmények és feltételek között egyesek elvándorolnak míg mások nem? Mi különbözteti meg a vándorlókat a helyben maradóktól? Ezekre a kérdésekre inkább a szociológia és a behaviorista irányzatok próbáltak választ keresni, mivel a válasz túlmutat a racionalitás határain. Bár a szociológiai kutatások általában egyetértenek abban, hogy a migráció az egyének racionális döntésének eredménye, azonban már nem gazdasági tényezőkkel is tarkítják a migrációs döntésre hatással bíró tényezők listáját, a migrációt szociális folyamatként kezelve. Az antropológiai kutatások általában még tovább mennek, és szeretik leemelni a hangsúlyt a formális vagy kvantitatív migrációs modellezés eszközeiről, preferálva inkább a kulturális, történeti, és politikai-gazdasági kontextust.

³¹ Wallerstein, I.: The Modern World System: Capitalist Agriculture and the origins of the European World Economy in the Sixteenth Century. Academic Press, New York, 1974

Az 1980-as években a kutatások hangsúlya az aggregát megközelítésről a **mikro-behaviorista modellek** felé tolódott, amelyek az egyéni döntést befolyásoló tényezőket sokkal szélesebb spalettára helyezték. Természetesen ezek a modellek is abból indulnak ki, hogy a vándorlási célhelyre kalkulált hasznok összessége meghaladja a migrációs költségek összességét. Azonban a tekintetben, hogy mi számítható egyéni „haszon”-nak és „költség”-nek, elméletek egész sokasága próbált különböző hipotéziseket igazolni. Többségük alapvetően a neoklasszikus és Todaro modellekre épít a tekintetben, hogy a hasznok és költségek alapját a bérdifferentiációban vagy a várt bérszínvonalak alakulásában látja, ám beépít a rendszerbe olyan tényezőket, mint munkakeresés, migrációs hálózatok által nyerhető előnyök, illetve különböző kockázatok mint költségek (vagyis hasznokat csökkentő tényezők).

Módszertani szempontból, a migrációs magatartással kapcsolatos (behaviorista) modellek a kutató fókuszát az aggregát migrációs mozgásokról (amelyekhez a becslések standard regressziós technikákkal készülnek) az egyéni migrációs döntésre helyezték (amelyeket főleg probit vagy logit modellezéssel vagy hasonló statisztikai módszerekkel támogattak). Ezek már az egyének között is megjelenítenek explicit különbségeket a migrációs hasznok és költségek szempontjából.

A **humán tőke elméletnek** (Human capital theory) alapvető hatása volt a migráció elméletre, mivel az egyén jövedelmét – vagyis egy migráns esetében a vándorlástól várható hasznok – képzettségi szinthez kötötte, amelyre az iskolázottság és tapasztalat is hatással van.³² A humán tőke elméletre épülő migrációs modellek ezért a migráció hasznát és költségeit kiegészítik – vagy egyes esetekben lecserélik – a humán tőkére vagy azzal kapcsolatos egyéb változókkal, amelyek annak függvényei. A humán tőkén kívül egyes modellekben a **szociális tőke**, migrációs hálózatok vagy a célterületen kiépült családi/baráti kapcsolatok formájában, szintén kulcsszerepet játszik egyes migrációs modellekben.³³

³² Lsd. pl.: Mincer, Jacob: *Schooling, Experience, and Earnings*. New York: Columbia University Press, 1974, illetve újabban: Taylor, J. Edward, and Philip L. Martin: *Human Capital: Migration and Rural Population Change In: Handbook of Agricultural Economics*, ed. Bruce L. Gardner and Gordon C. Rausser. New York: Elsevier Science, 2001

³³ Lsd. pl.: Massey, Douglas S.: *Social Structure, Household Strategies, and the Cumulative Causation of Migration*. *Population Index* 56 (1990) 3–26.o., illetve:

Bourdieu, Pierre; és Loïc J. D. Wacquant: *An invitation to reflexive sociology*, University of Chicago Press, 1992

1.2.3 A migrációs folyamatot előtérbe helyező modellek

A szociális tőke koncepciójának említésével érkezünk el a migráció-elméletek másik csoportjához, amelyek – a közösségek és szociális környezeti tényezők felértékelésével a migrációs döntés helyett inkább már magára a migrációs folyamatra helyezték a hangsúlyt. Tilly, Brown, és Lomnitz voltak az első előfutárai ezeknek a modelleknek³⁴, hangsúlyozva, hogy mind az országon belüli, mind a nemzetközi migráció alakításában és fenntartásában főleg az – elsősorban rokoni – kapcsolatoké a főszerep. Ezek a személyes kapcsolatok a bevándorlókat, az ex-bevándorlókat és az otthon maradtakat szorosan összekapcsolja. Az így létrejött **migrációs hálózatok** segíthetik a bevándorlókat az álláskeresésben, csökkenthetik a migrációs költségeket és kockázatokat, miközben olyan hatványozódóan növekvő folyamatot gerjesztenek (ez az ön-diffúziós folyamat az ún. lánc-migráció), amelyben a már megtörtént vándorlások növelik a jövőbeli migráció esélyét. Empirikusan is kijelenthető, hogy a hálózatok igen gyakran a legmeghatározóbb változók a migrációs döntés tekintetében. Minden ilyen hálózati modellben a migrációt az élet szerves részének tekintik, és így egy folyamatos társadalmi folyamatnak. A migráció a vándorlók otthoni társai által létrehozott társadalmi normákba ágyazódik. Ezen elméletek a komplex migrációs folyamatok magyarázását egy fő kérdés köré csoportosítják: mi az állandó a migrációs folyamatokban (mik az eredendő jellemzői) és milyen minősége az, amelyet a globalizációs folyamat eredményez? A migrációs hálózati elméletek egyik tipikus példája az etnikumok gazdaságának, vagy enklávénak a modellje: bevándorlók és azok vállalkozásainak tanulmányozása közben a kutatók rájöttek, hogy az etnikai hálózatok kulcsfontosságúak a kis üzletek létrehozásában.³⁵

A migrációs hálózatok modelljét még két kisebb jelentőségű elmélet egészítette ki: az ún. **intézményi elmélet**, amely – hasonlóan a nemzetközi politikaelmélet institucionalista iskolájához – az intézmények szerepének fontosságát hangsúlyozza.³⁶ A migrációhoz kapcsolódó intézmény-elméletekben azonban már kifejezetten a magán

³⁴ Tilly, C. és Brown, C.H.: On Uprooting, Kinship, and Auspices of Migration. *International Journal of Comparative Sociology*, 1967, 8(2): 139-164.

Lomnitz, L.: *Networks and Marginality: Life in a Mexican Shantytown*. Academic Press, New York, 1977

³⁵ Granovetter, M.S.: Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness. *The American Journal of Sociology*, 1985, 91(3): 481-510.o.

Portes, A.: The Informal Economy and Its Paradoxes. In: Smelser, N.J. & Swedberg, R. (szerk), *The Handbook of Economic Society*. Princeton University Press, 1994, 426-449.o.

³⁶ Erről az irányzatról részletesen ír: Petővári Bence: A civil társadalom szerepe a migrációs politika alakulásában, *Társadalom és Honvédelem* 2009, 1. szám

jellegű és önkéntes intézményekről, vagyis a civil szféráról és a migráció támogató tevékenységéről van szó. Az aktív együttműködés után a bevándorlók megismerkednek ezekkel az intézményekkel és így idővel ez a kapcsolat is egyfajta szociális tőkévé kovácsolódhat. Az intézményi elméletet kiegészíti a **kumulatív okozati rendszerek elmélete**,³⁷ amely – a nemzetközi politikaelmélet konstruktivista iskolájához hasonlóan – a migrációs cselekedetek visszahatását vizsgálja a szociális és a döntési közegre. Az elmélet szerint minden egyes aktor vándorlása visszahat a migrációt befolyásoló szociális közegre, egy szerves rendszert alkotva, amelyben a szociális-gazdasági közeg határozza meg a migrációt, azonban a migráció alakulása visszahat és alakítja ezt a meghatározó közegét.

Az egyéni behaviorista modellek nem adtak racionális magyarázatot a bevándorlók és az otthon maradt rokonok háztartásai között, különösen a hazaküldött, **hazautalt jövedelem** tekintetében. Ezen jövedelmek egyes esetekben az otthon maradtak és országuk szempontjából igen jelentős lehet. Egyes kutatók az 1970-es és 1980-as években megpróbálta a hazautalások jelentőségét a többi migrációs tényezőtől leválasztva mérni, elsősorban a hazautalások produktív beruházásokra való felhasználását a hazai háztartások által.³⁸ Azonban ezek a kutatások nem vizsgálták a hazautalások további migrációs döntésekre gyakorolt hatását.

1.2.4 Modern gazdasági alapú megközelítések

Ahogy migrációt meghatározó különféle további tényezők és hatások integrálásának szükségessége az 1980-as és 1990-es években a migráció-elméletek új irányzatainak létrejöttét inspirálta, a szociális és hálózati modellek fejlődésével természetesen a közgazdaságtani alapú elméletek is tovább fejlődtek, egy új irányzatot alakítva ki. Ennek neve a **migráció új gazdaságtana** lett, angol nyelvből származó rövidítése NELM (New Economics of Labour Migration). A NELM modellek feltételezése szerint³⁹:

³⁷ Massey, Douglas S.: Social Structure, Household Strategies, and the Cumulative Causation of Migration. Population Index, 1990, 56 (1): 3-26.o.

³⁸ Példa: Oberai, Amarjit S., and H. K. Manmohan Singh: Migration, Remittances and Rural Development: Findings of a Case Study in the Indian Punjab, International Labor Review 1980 119: 229–241.o.

³⁹ Massey, Douglas S., Joaquin Arango, Graeme Hugo, Ali Kouaouci, Adela Pellegrino, és J. Edward Taylor: Worlds in Motion: Understanding International Migration at the End of the Millennium. Oxford: Clarendon Press, 1998

- a migrációs döntéseket nem egyéni aktorok hozzák, hanem egymással kapcsolatban álló emberek nagyobb csoportjai, többnyire közös háztartások vagy családok;
- az emberek nem csak a bevételek maximalizálása érdekében cselekszenek kollektívan, hanem azért is, hogy a kockázatokat minimalizálják, és a származási terület munkapiaca által teremtett nehézségeken – beleértve a hiányzó vagy hiányos tőke- és biztosítási piacokat – együtt, összefogás által tudjanak enyhíteni;
- valamint a migrációs döntéseket a vándorolni szándékozó szociális csoportjának egyéb aktorainak magatartása is befolyásolhatja.

Azon tökéletlenül működő piaci körülmények között, amelyek a legtöbb vándorlót kibocsátó régiót jellemzik, a migránsok olyan hasznokat és költségeket vesznek számításba, amelyeket az egyéni döntésre építő modellek figyelmen kívül hagynak. A jól működő hitel- és biztosítási piacok hiányában az elvándoroltak mintegy pénzügyi közvetítőként szolgálnak, tőkét biztosítva az otthon maradt háztartásoknak a helyi termelésbe történő befektetéshez, valamint egyfajta biztosításként szolgálva (tartalék megélhetést biztosítva ha az otthoni közösségi vagy családi befektetés elúszik). A NELM elmélet ugyan a migrációt meghatározó új tényezőkkel számol, új potenciális költségeket is számba vesz (például az elvándorlás által elveszített családi munkaerőt). A migráció szabályozás és beavatkozás tekintetében új módszerek szükségességére hívja fel a figyelmet: amíg pl. Todaro modellje adminisztratív intézkedéseket javasolna a migrációs folyamatok befolyásolására, addig a NELM elmélet követői szerint a tőke- és biztosítási piacokba való beavatkozás a befektethető tőke vagy a jövedelem biztonsága szempontjából alternatívákat nyújthat a migráció helyett.

A NELM modellek közös jellemzője a migrációs döntést meghatározó tényezők, hatások, és a hazautalások által meghatározott körülmények egyidejűleg történő számba vétele. Ez a NELM elméletek alkalmazását viszonylag bonyolulttá teszi, hiszen soktényezős becsléseket és nagy adatszükségletet igényel a modellek felállítása és alkalmazása. A modellek empirikus vizsgálatánál kiderül, hogy az elvándorló eredeti otthonában a munkaerő elvesztése egy negatív hatás, amelyet azonban az elvándorló a hazautalásaiból általában több mint ellensúlyozni tud. Szintén kiderül, hogy a migrációs és hazautalási magatartást a közösségi és egyéni tényezők egyaránt befolyásolják.⁴⁰ A

⁴⁰ Ez azt is jelenti például, hogy a migrációs döntésre nem csupán az egyéni jövedelem, hanem a közösség átlag jövedelme is hatással van. A falusi illetve nagyobb régiókra elvégzett kutatások pedig azt is alátámasztják, hogy a migrációs döntésben olyan külső tényezők is szerepet játszanak, amelyek túlmutatnak a háztartásokon.

migrációs döntés e modell szerint ezért végső soron nem egyéni, hanem közösségi (azon belül is legfőképp háztartásbeli, vagyis családi) mérlegelés és döntés következménye, s ezért egyfajta közösségi stratégia része.⁴¹

Szintén az újabb gazdasági elméletek közé tartozik egy – ugyan kevésbé ismert, ám a jelen dolgozat szempontjából kiemelkedően fontos – elmélet, melynek neve **migráció mint fogyasztói tevékenység**.⁴² Ezen elmélet lényege, hogy minden olyan tényezőt, amely egy egyént (akár egyénileg akár mint egy közösség tagját) a vándorlás irányába befolyásolhat, vonzó tényezőnek számít fel – s ezzel együtt mintegy „fogyasztani való” árut, jószágot kreál belőle. Ebben a modellben tulajdonképp bármilyen tényezőt kezelhetünk ilyen jószágként, például: az otthontól vagy rokonoktól való távolságot; a célterületen az éghajlatot; a jogbiztonságot (vagy egyéb biztonság kategóriákat); a közszolgáltatások minőségét stb. Így a migráció tulajdonképp egyfajta árunak/szolgáltatásnak, vagyis egy fogyasztani való jószágnak feleltethető meg, és a vándorló (illetve a vándorló közössége) saját preferenciái és költségei alapján mérlegel, hogy él-e a fogyasztás lehetőségével vagy sem. Ez a modell dolgozatom szempontjából különösen fontos lesz a harmadik fejezetben, ahol ezt az elméletet egy biztonsági szempontú illetve a politikai gazdaságtan szemszögéből körbejárt kontextusba helyezve vizsgálom.

Szintén a gazdasági elméletekhez kapcsolódóan tartom érdemesnek még a felsorolásomba illeszteni Borjas **ön-kiválasztás**ról szóló elméletét.⁴³ Borjas, mint a közgazdaságtan egyéb területein is aktívan munkálkodó kutató és gondolkodó, a migráció-elméletek korai, neoklasszikus irányzataihoz csatlakozott, s később specializálta magát a magasan képzett bevándorlókval történő foglalkozásra. Borjas elmélete azért lényeges, mert a migrációs politika szempontjából fontos, hogy egy befogadó ország milyen képzettségi szintű bevándorlókat preferál. A hagyományos, agyelszívással foglalkozó szakirodalom sokáig meg volt arról győződve, hogy a nemzetközi migrációval járó emberi tőke veszteség a kibocsátó országban fontos leépítő hatással van a fejlődésre nézve.⁴⁴ Bár az „agyelszívás új gazdaságtana” arra utal, hogy a nemzetközi migráció akár jó befektetés is lehet az emberi tőke szempontjából a

⁴¹ Stark, Oded: *The Migration of Labour*. Cambridge, 1991

⁴² Wallace S.B.; DeLorme Jr C.D.; és Kamerschen D.R.: *Migration as a consumption activity*, *International Migration*, Volume 35, Number 1, 1997, 37-58.o.

⁴³ Borjas, G.J.: *Self-Selection and the Earnings of Immigrants*, *The American Economic Review*, 1987, 77(4), 531-553.o.

⁴⁴ Légrébbi ezzel a kérdéssel foglalkozó munka: Grubel, H., és A. Scott: *The international flow of human capital*, *American Economic Review*, 1966, 56, 268-274.o.

kibocsátó országok számára,⁴⁵ s ezáltal segítheti a növekedést, a migráció kutatók többségében még fenntartások vannak azzal kapcsolatban, hogy a munkaerő áramlás a kibocsátó fél számára egy nettó emberi tőke veszteséget jelent. Ezzel ellentétben, a befogadó országok részéről növekvő kételyek merülnek fel azzal kapcsolatban, hogy a bevándorlók képzettségi szintje az idő előre haladtával csökken, amely a gazdasági és társadalmi integráció szempontjából problémákat vet fel. Borjas ezen kételyek elméleti hátterét alapozta meg a klasszikus Roy modell felfrissítésével. A Roy modell lényegében a vándorlók ön-kiválasztását elemző elméleti keret, amely szerint ezt az ön-kiválasztást az egyének komparatív előnye vezérli. A befogadó és a kibocsátó országokban lévő jövedelem eloszlás határozza meg, hogy a magasabb vagy alacsonyabb képzettséggel rendelkező egyének vándorolnak nagyobb arányban: amennyiben a befogadó országban a jövedelem eloszlás egyenlőbb (kisebbek a társadalmi különbségek), és ha a két hely között a potenciális migránsok jövedelmei pozitívan korrelálnak, akkor a bevándorlók a képzettségi létra alsóbb fokairól kerülnek ki – és fordítva.⁴⁶ Ennek az összefüggésnek fontos politikai következményei vannak: mivel a fejlettebb országokban általában egyenlőbb a jövedelem eloszlás (kisebbek a társadalmi különbségek), a Roy modell szerint a szegényebb migránsok (szegényebb országokból és/vagy szegényebb társadalmi rétegekből) munkalehetőségei kisebbek a fejlett országokban. Ez a negatív szelekciós minta pedig idővel erősödni fog, mivel egyre több bevándorló érkezik ezekből az országokból és rétegekből.⁴⁷

1.2.5 Pluralista modellek

A hálózati rendszerek modellje, az intézményi elméletek, valamint a kumulatív oksági elmélet együtt alakították ki a mai migráció kutatók által szinte legkedveltebb komplex elméleti keretet, amelynek neve: **migrációs rendszerek** modellje.⁴⁸ Ez a modell a fenti három elméletet ötvözi a már bemutatott világrendszer-szemlélettel, kialakítva egy stabil, térben és időben meghatározható – de nem rögzített – struktúrát. A migrációs rendszerek elméleténél is fontos azonban a kiinduló, gravitációs modell

⁴⁵ Stark, O., C. Helmenstein, és A. Prskawetz: A brain gain with a brain drain, *Economics Letters*, 1997, 55, 227-234.o.

⁴⁶ Borjas: i.m. 551-552.o.

⁴⁷ A Roy model jól magyarázza a fejlett országok jelenlegi gyakorlatát is, amelyben a migrációs politika a képzetesebb munkaerőt részesíti előnyben.

⁴⁸ Boyd, M.: Family and Personal Networks in International Migration: Recent Developments and New Agendas, *International Migration Review*, 1989, Vol. 23, No. 3: 638–670.o

Fawcett, J. T.: Networks, linkages and migration systems. *International Migration Review*, 1989, vol. 23: 671–680.o.

alapköve, s ezért a fókusz a néhány fő befogadó országra helyezi, ezeket magként kezelve, s ezekhez igazítva a kibocsátó országokból induló áramlatokat. Ezen áramlatok alakítanak ki azután jól körülhatárolható és saját jellemzőkkel körülírható migrációs rendszereket. Zolberg és Smith például ezek alapján elkülönített Amerikán belüli (Inter-American) és Euro-mediterrán migrációs rendszereket.⁴⁹

Szintén a közösségek, a migrációval kapcsolatos egyéni döntések háttérbe szorulását, pontosabban befolyásolhatóságát bizonyította Findley a **migrációs csatornáknak** elnevezett elméletével.⁵⁰ Ennek lényege az a feltételezés, hogy a legtöbb nemzetközi migráns nem képes a célországában várható jövőbeni munkahelyét előzetesen ellenőrizni és az azzal kapcsolatos legtöbb ügyet elintézni. Ezért a legtöbb bevándorló olyan közvetítők segítségét kénytelen igénybe venni, akik a célországban a munkahelyet és a szállást megszervezik számukra. E közvetítők lehetnek családtagok, vagy akár erre specializálódott (az esetek többségében nem hivatalos formában működő) szervezetek. Ezeket a közvetítőket Findlay migrációs csatornáknak nevezte el, és egy 80-as évek végi skót elvándorlással kapcsolatos adatokat és példákat feldolgozó esettanulmányában megmutatta, hogy komoly szerepet játszanak a migrációs körülmények alakításában, mivel információt és erőforrásokat mozgatnak és közvetítenek.⁵¹ Ezek a migrációs csatornák nem csupán arra mutattak rá, hogy létezik egy sok szövevényből felépülő migrációs rendszer, hanem hogy épp ezek a csatornák strukturálják, alakítják e rendszert.

Végül a migrációs elméletek legfrissebb írásai a **transznacionalizmus és transz-migráció** kérdésére összpontosítanak. Összefoglalva, ezen elméletek szerint a migráció rendszeres, térközi, és időben fenntartott kapcsolatokat igényel. A migrációs folyamatban részt vesznek egyének, kapcsolatokból álló hálózatok és ezek közösségi formái, valamint szélesebb intézményesített struktúrák, mint például helyi vagy nemzeti kormányzatok. A migráció transznacionalista elmélete országok csoportjaira épül, míg a transz-migráció a transznacionális közösségek társadalmi egységeire utal.⁵²

⁴⁹ Zolberg, A.R. és Smith, R.: *Migration Systems in Comparative Perspective: An Analysis of the Inter-American Migration System with Comparative Reference to the Mediterranean-European System*. The New School for Social Research, New York, 1996

⁵⁰ Findlay, A.M.: *A migration channels approach to the study of high level manpower movements: a theoretical perspective*, *International Migration*, 1990, No. 28(1), 15-23.o.

⁵¹ Findlay, A.M. és Garrick, L.: *Scottish emigration in the 1980s: a migration channels approach to the study of skilled international migration*, *Transactions of the Institute of British Geographers*, 1990, No. 15(2), pp. 177-92.o.

⁵² Glick-Schiller, N., Basch, L.G. és Szanton-Blanc, C.: *Towards a Transnational Perspective on Migration: Race, Class, Ethnicity, and Nationalism Reconsidered*. The New York Academy of Science, New York, 1992

Az 1.2.1-től 1.2.5-ig számozott alfejezetekben összegyűjtött elméletek a migrációt eltérő ok-okozati mechanizmussal közelítik meg, valamint az empirikus kutatásokhoz használt adatgyűjtési módszerek is eltérőek, ám maguk az elméletek nem feltétlenül ütköznek egymással. Az egyes modellek létrehozói is többnyire azt az álláspontot képviselik, hogy az általuk létrehozott modelleket integrálni kell, tesztelve, hogy melyik kombináció a leghasznosabb az adott környezetben és kontextusban.

1.2.6 A migráció és a fejlődés közötti kapcsolat

A nemzetközi migráció gazdasági fejlődésre gyakorolt hatása szinte folyamatos viták témáját képezi, a múltban, jelenben, és várhatóan a jövőben egyaránt. Ezek a viták a migráció biztonsági megítélésének szempontjából is fontosak lesznek (a 2. fejezet témájához kapcsolódnak). Az összefüggések rövid feltárása előtt ki kell térni e viták történeti hátterére. Ehhez a migráció és fejlődés kapcsolatát egyfelől a migráció-elmélet, másfelől a szociológia általánosabb tükrében is vizsgálni kell.

A migrációkutatás fejlődéssel kapcsolatos diskurzusát Haas szerint a legcélszerűbb optimista-pesszimista megközelítés szerint kategorizálni.⁵³ E tekintetben a megközelítések oda-vissza változtak, kezdve az 1950-es és 60-as évek developmentalista optimizmusával – ahol a migránsok által megszerzett tőke- és tudás-transzfer segíti a fejlődő országokat. Az 1970-es és 80-as évek történeti strukturalista és neo-marxista pesszimizmusa elsősorban az agyelszívás jelenségét és a bevándorlók integrációs problémáit helyezte előtérbe, szembe állva a neoklasszikus irányzatokkal. A 90-es évek alaposabban kidolgozott, a migráció új gazdaságtana és a transznacionalista szemléletek szinergista állásfoglalása egyfajta fenntartott, mérsékelt szkepticizmussal kezelte a fejlődés-elméleteket, s erre a korszakra volt jellemző a fejlett országok migrációs politikájának szigorodása is. A migráció és fejlődés témakörének vitáiban lezajló változásokat többnyire a társadalomtudományok területén végbemenő általánosabb paradigmaváltások részeként érdemes kezelni. Az 1990-es években lezajló

Portes, A., Guarino, L.E. és Landolt, P.: The Study of Transnationalism: Pitfalls and Promise of an Emergent Research Field. *Ethnic and Racial Studies*, 1999, 22(2): 217-237.o.

Pries, L.: New Migration and Transnational Spaces. In: Pries, L. (szerk): *Migration and Transnational Social Spaces*. Ashgate, 1999, 1-36.o.

⁵³ Ezt azt jelenti, hogy az egyes elméletek szerint a migráció hatása a fejlődésre inkább összességében pozitív vagy negatív. A kategorizálás elméleti hátteréhez lsd:

Haas, Hein de: *Migration and Development: a theoretical perspective*, Center for Interdisciplinary Research, Bielefeld, Germany, 2007

változás inkább egyfajta elfordulás volt a strukturalista és funkcionista szemléletektől egy pluralista és hibrid megközelítés felé a struktúrák és aktorok vizsgálatának szempontjából. A 2000-es évek egy addig nem látott fellendülését eredményezték az optimista elméleteknek és az empirikus kutatási kísérleteknek. A hazautalások szerepének kihangsúlyozása a transznacionális elméletekkel ötvözve az elvándorlók szerepének pozitív hatását próbálták igazolni az otthon maradt közösségek, kibocsátó országok fejlődésére nézve.

Ez a kutatási „boom” sajnos bizonyos szempontból kapkodáshoz vezetett és a múlt század elméleteinek és kutatási eredményeinek „elfelejtéséhez”. Mindemellett, számos fejlett országban, a migráció tudományos megítélése és politikai kezelése fokozatosan egyre inkább szétválik egymástól, mintegy figyelmen kívül hagyva, „lenyelve” az ellentmondásokat. Haas ezért többször kiemeli, hogy az empirikus kutatások (finanszírozó kormányzatok beállítottsága miatt) elméleti gyökerek hiányában száraz, tovább vezetni képtelen leírásokká válnak. A közös elméleti fonál híján a legtöbb empirikus kutatás elméleti szempontból megalapozatlan és nem járul hozzá a már meglévő, kialakult elméletek teszteléséhez. Mindazonáltal, a migrációs folyamatok valamilyen formában a fejlődéshez való kötése már a migrációs kutatások óta az egyik legkiemeltebb kutatási cél.

A migráció pozitív és negatív hatásait már számos, optimista-pesszimista nézeteket szintetizáló kutatás próbálta feltérképezni. A következő táblázat a Nemzetközi Migrációs Szervezet (International Organization for Migration – IOM) 2006-os próbálkozását mutatja erre nézve.

A táblázatban szerepeltetett hatások minden egyes országban különbözők, mivel az országok sajátos gazdasági, társadalmi, és kulturális trendjei, valamint a migráció mérete és a bevándorlók magatartása mind befolyásoló, alakító tényezők. Például a migráció típusától és mértékétől függően, az elvándorlási kilátások növelhetik vagy csökkentetik az oktatásba és a humán tőkébe történő befektetési hajlamot. Véleményem szerint az IOM kutatóinak táblázata koránt sem teljes, csupán mintegy megvilágítja a kérdéskör legfontosabb részeit.

2. táblázat: A migráció pozitív és negatív hatásai a fejlődésre

A migráció lehetséges pozitív hatásai a fejlődésre	A migráció lehetséges negatív hatásai a fejlődésre
<ul style="list-style-type: none"> • Nagyobb globális gazdasági hatékonyság • Nagyobb hasznosság az egyének számára (legtöbb esetben), különösen amikor a fogadó országban munkaerőhiányos ágazatban kínálóknak új lehetőségek • Fejlett országokban megkeresett javak és pénzek fejlődőbe történő áramlása az utóbbiak javát szolgálva • A származási országokban csökkenő munkanélküliség egyes szektorokban • Technológia-, befektetés-, és működőtőke-kiáramlás a diaszpórákból • Intenzívebb kereskedelem a származási- és befogadó országok között • Az elvándorlás lehetősége stimuláló hatással lehet az oktatásra és a humántőke-befektetésekre • A diaszpórákban végzett karitatív tevékenység enyhítheti a helyi közösségek fejlődését és feszültségeit. 	<ul style="list-style-type: none"> • A magasan képzett munkaerő elvesztése és a létfontosságú szolgáltatások elérhetőségének csökkenése a származási országban • Csökkenő növekedés és termelékenység a származási országban a magasan képzett munkaerő kisebb száma és a növekvő negatív externáliák miatt • A közoktatásba történő befektetésből származó kisebb megtérülés a származási országban • A szelektív migráció növekvő bevételi diszparitást okozhat a származási országban • A származási ország potenciális adóveszteségei • Egy a fejlett államokba telepedett migránsok által hazaküldött jövedelmektől függő gazdaság kialakulása. Ez a probléma később a küldemények csökkenésével eszkalálódhat. • A hazaküldött javak inflációs potenciálja, különösen egyes ingatlanok vonatkozásában • Az ún. „politikai osztályok” méretének csökkenése

Forrás: Migration and Development: Opportunities and Challenges for Policymakers, IOM Migration Research Series, No. 22, April 2006, 8. o.

Az idézett IOM tanulmány részletesen, összesen 9 pontban taglalja azokat az intézkedéseket, amivel hatékonyan lehetne befolyásolni, hogy a fenti tényezők közül a pozitív következményeknek legyen érezhetőbb hatása. Ezek:

- A betelepülő bevándorlók számára szigorúbb viselkedési előírások és szabályzók kiadása;
- Az ideiglenes bilaterális migrációs megállapodások támogatása fogadó- és származási országok között;
- Állami programok a magasan képzett munkaerő otthon tartására a származási országokban;
- A származási országokba irányuló nagyobb fiskális transzferek;
- A migránsok visszatérésének támogatása, különösen a képzett munkaerő vonatkozásában;
- A származási országba hazaküldött javak és pénzek transzferköltségeinek csökkentése;

- A származási országba hazaküldött javak és pénzek felhasználása a pénzügyi rendszerek megerősítésére;
- A származási országba hazaküldött javak és pénzek fejlődési és befektetési célra történő felhasználásának támogatása;
- A kialakult diaszpórák szerepének növelése különböző intézmények és kedvezmények által (pl. könnyű hozzáférés a kettős állampolgársághoz).

A politika szintjéről a migrációval kapcsolatos problémák ezért szintén csak komplex és multidimenzionális válaszokkal lennének kezelhetők, azonban az ilyen megközelítésű és szemléletmódú intézkedéscsomagok igen ritkák.

A pozitív-negatív hatások megítélésének tekintetében az egyes elméleti iskolák mind egyéni álláspontot képviselnek. A 3. táblázat egy olyan felosztást tartalmaz, amely az optimista-pesszimista megközelítés⁵⁴ szerint osztályozza a főbb migrációs elméleti irányzatokat. Ebben a vitában meg lehet különböztetni szélsőségesen egyoldalú és kevésbé szélsőséges álláspontokat, amelyek többnyire a közgazdaságtan „kiegyensúlyozott növekedés versus aszimmetrikus fejlődés” vitájával hozható párhuzamba.

3. táblázat: A migrációs elméletek ellentéte optimista-pesszimista szempontból

Optimista megközelítések	V S	Pesszimista megközelítések
Funkcionalista		Strukturalista
Neo-klasszikus		Neo-marxista
Modernizáció		Dezintegráció
Nettó észak-déli transzfer		Nettó dél-északi transzfer
„Brain gain” (tudás gyarapodás)		„Brain drain” (agyelszívás)
Egyenlősítő hatás		Egyenlőtlenítő hatás
Hazautalások befektetése		Fogyasztás
Fejlődés		Függőség
Eredménye egyre kevesebb migráció		Eredménye egyre több migráció

Forrás: Haas, Hein de: i.m. 37.o.

Többször említésre került már a migráció komplex és multidimenzionális hatása, s ez különösen igaz a fejlődésre nézve. A megfelelő megalapozottságú megközelítéshez először azokhoz az elméletekhez érdemes visszanyúlni, amelyek a migráció okait

⁵⁴ Ez az elnevezés Taylor-tól származik, lsd:

Taylor, J.E.: The new economics of migration and the role of remittances in the migration process, International Migration 37, 1999, 63-68.o.

elemzik. Ehhez abból kell kiindulnunk (a modernebb, rendszerszemléletű iskoláknak megfelelően), hogy a migráció okai és következményei összefüggenek egymással, mint ugyanazon általános társadalmi és gazdasági átalakulási folyamatok részei.⁵⁵ Ha így vélekedünk, belátható, hogy a migrációt okozó körülmények egyúttal a fejlődésre gyakorolt hatásra is befolyással lesznek a kibocsátó országokban. Például, sokat számít, hogy a vándorlás egyfajta kétségbeesett menekülés az élehetetlen körülményekből, vagy pedig ambiciózus, vállalkozó szellemű fiatalok kísérlete a hazai vállalkozás beindításához szükséges tőke összegyűjtésére. Ezzel belátható, hogy a migráció okainak ismerete nélkül a fejlődésre gyakorolt hatások és kockázatok elemzése zavarossá válik. A migrációval kapcsolatos általános megközelítések továbbá a helyi fejlődési hatásokra vonatkoztatott empirikus kutatások folyamatát és következtetéseit is erősen befolyásolják.

Haas az idézett munkájában arra következtetésre jut,⁵⁶ hogy a migráció (1) egy olyan folyamat, amely integrált része egy „fejlődésnek” nevezett, szélesebb értelemben vett átalakulási folyamatnak; (2) emellett rendelkezik saját belső, önfenntartó és önszabályozó dinamikával; (3) önmagában is hatással van ezekre a szélesebben értelmezett átalakulási folyamatokra. Amellett tehát, hogy az egyén és a háztartás reagál az általános környezeti változásokra, magának a migrációnak is van egy szociális, kulturális, gazdasági, és intézményi átalakító ereje a helyi, regionális, és nemzeti fejlődési környezetre és feltételekre, vagyis a fejlődési kontextusra. Ezáltal a migráció nem csupán egy meghatározó független változó, hanem egy endogén változó, s ezáltal ugyanannyira integrált része magának a változásnak, mint amennyire ő maga is eredményezi a további változást. Ezért a migráció és a széles értelemben vett fejlődési folyamatok között Haas szerint korrektebb lenne egy kölcsönös viszonyt feltételezni, semmint a migrációnak a fejlődésre értelmezett egyoldalú hatását. Ezt a hatásmechanizmust Haas a 2. ábrán látható módon szemléltette.

Az ábrán látható, a migráció és fejlődés viszonyának földrajzi megkülönböztetésével vett tényezők elemzésében, különbséget lehet tenni (I) a makroszintű, vagyis nemzeti, nemzetközi szintű fejlődési közeg (kontextus)⁵⁷; (II) a helyi vagy regionális fejlődési közeg (kontextus); valamint (III) a migráns közvetlen

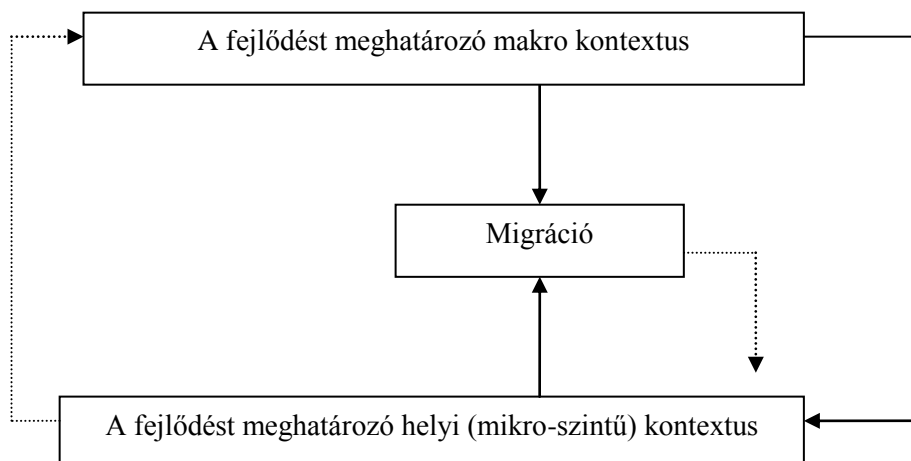
⁵⁵ Ebből a szempontból meg kell jegyezni, hogy a dinamikus, folyamatorientált elméletek nagyobb magyarázó értékkel rendelkeznek, mint a statikus strukturalista illetve a hagyományos vonzás-taszítás elméletek, amelyek egyensúlyi állapotokra építenek, és a migrációt lineárisan és egyoldalúan kötik olyan társadalmi-gazdasági mutatókhoz, mint a szegénység, bérdifferencia, illetve a népesség növekedés.

⁵⁶ Haas, Hein de: i.m., 62.o.

⁵⁷ Ebben benne foglaltatnak a regionális szint feletti gazdasági, politikai, társadalmi struktúrák.

társadalmi és gazdasági környezetét meghatározó tényezők között (amely III. pont leggyakrabban a háztartásban élő közösség maga). E változók állnak kölcsönös összefüggésben az ábrának megfelelően.

2. ábra: A migráció és fejlődés kölcsönhatását magyarázó általános elméleti keret

Forrás: Haas: i.m. 64.o.

A makro szint a helyi közegre például a tömegközlekedési lehetőségeken, a jogszabályokon, az infrastruktúrán, az adózáson stb. keresztül hat. Ezen kívül alapvetően meghatározza azt a lehetőség keretét, amelyen belül az egyénnek lehetősége van a migrációra, például a migrációs politikán, a munkakereslet szabályozásán keresztül. Ezek a lehetőség-keretek erősen befolyásolják a migrációs folyamatok méreteit, természetét (dokumentálatlan, legális, politikai, vagy épp családi migráció), valamint a (legalább is kezdeti) szelektálódását.

A helyi fejlődési kontextus meghatározza azt, hogy az emberek hogyan értékelik az életvezetésüket s azt, hogy ezt milyen anyagi lehetőségekkel tudják kiegészíteni egyéb megélhetési forrásokból. Ez a lehetőség alapvetően befolyásolja az inspirációt ami alapján az elvándorlás mellett döntenek. A helyi közeg ezen túl még azt is meghatározza, hogy az elvándorlás megvalósításához milyen pénzügyi, szociális, és humán tőke áll rendelkezésre. A helyi szintű kontextusban bekövetkezett változások ugyan visszahatnak a makro szintű környezetre, ám korlátozott módon, mivel a hazautalások rendszere alapvetően egyéni, családi, és közösségi jellemzője a migrációnak.

Maga a migrációs folyamat viszont a helyi közegre a munkakínálaton, a fogyasztáson, a befektetéseken, az egyenlőtlenség jelenségén, a társadalmi

rétegződésen, a relatív nélkülözésen, a kultúrán, intézményeken stb. keresztül komoly hatással van. Ezen hatások természete térben heterogén, és a már régebben aktív aktorok által meghatározott helyi fejlődési kontextusára épül.

Az ilyen, migráció által generált társadalmi-gazdasági változások ezért hatással vannak az emberek migrációs hajlandóságára és vándorlási képességére, míg a migrációs hálózatok formájában megjelenő szociális tőke további migrációt generál.⁵⁸ Ezek a visszacsatolási mechanizmusok gyakran vezetnek azután olyan önfenntartó migrációs rendszerek létrejöttéhez, amelyek már egyre függetlenebbek a migrációt eredetileg okozó tényezőktől.

⁵⁸ Massey, Douglas S.: Social Structure, Household Strategies, and the Cumulative Causation of Migration. Population Index 56 (1990)

*„A világ az egyetlen piac és vásártér felé halad,
miközben a határokon szögesdrótok emelkednek és rögzülnek.”
(Theo Sommer)*

2. A nemzetközi migráció és a biztonságstudományok kapcsolódása

Az előző fejezet a nemzetközi migráció vizsgálatának, s a vizsgálat közben kikristályosodott elméleteknek több fajtáját bemutatta. Ha azonban nem magát a migrációt, hanem a migrációhoz való gondolati hozzáállást, vagyis nem a migráció-elméleteket, hanem a migráció-attitűdöket vizsgáljuk, két uralkodó megközelítésmódot tudunk elkülöníteni: a migráció hasznos természetét és szabadságát hangsúlyozó, valamint a migráció kockázatait kiemelő s azt biztonsági oldalról megközelítő attitűdöket. A legfőbb eltérés a két attitűdre épülő megközelítések között abban áll, amilyen jelentőséget az előző fejezet végén bemutatott pozitív és negatív hatásoknak tulajdonítanak. Ezeket a megközelítéseket sokféleképpen lehet nevezni, és számos tanulmányban megjelentek már különféle további kategóriákba sorolva és megnevezésekkel tarkítva. Ezt a két megközelítést azért fontos elkülöníteni, mivel a migrációval kapcsolatos politikai döntéseket a migrációhoz való hozzáállás (attitűd) sokkal intenzívebben befolyásolja, mint a migrációval kapcsolatos tudományos elméletek.⁵⁹

A közelmúltban igen érdekes volt figyelni, ahogy ez a két megközelítési mód egymásnak feszül a közéletben: képviselőik érveket ütköztetnek a politikai porondon, adminisztratív szinten (a hivatali életben és a civil szervezetek munkájában), az újságokban, valamint a tudományos értekezleteken, folyóiratokban és szaklapokban egyaránt. Legtöbb esetben egy politikai nyilatkozat vagy egy újságcikk olvasása esetében is egyértelmű, hogy a szerzőhöz melyik megközelítésmód áll közelebb – bár természetesen előfordulnak „hibrid” esetek, ahol a megközelítést már komplexebb alapokra helyezik, s ezért nehezebb besorolni a szöveg megfogalmazójának a migrációval kapcsolatos attitűdjét. E két megközelítési mód mindazonáltal nagyon ritkán jelenik meg vegytisztán, hiszen az érvek és tények végeláthatatlan labirintusában

⁵⁹ Ez ugyan egy szubjektív kijelentés, amely bizonyításra szorulna, de a tudományos és politikai élet mezsgyéjén általánosan könnyű tapasztalhatósága miatt most elfogadom mint feltételezést. A kérdéssel a fejezet még több ponton foglalkozik. A kijelentés bizonyítása véleményem szerint komoly módszertani és technikai akadályokba ütközne, megvalósítását igen nagy kihívásnak tartanám, amely méltán képezhetné egy külön értekezés tárgyát. Egy ilyen tanulmánynak nem elsősorban a migrációt kellene vizsgálnia, hanem azt, hogy az egyes tudományterületeken a tudományos eredmények milyen módon és arányban jelennek meg politikai döntések formájában.

szinte mindenki máshova pozicionálja saját megközelítését. A két oldal közti szélsőségesebb állásfoglalás általában a politikusok és a civil szervezetek képviselőinek sajátja, míg a kutatók – inkább tisztában a migráció témakörének komplexitásával – inkább hajlamosak az objektívebb, végtesebb állásfoglalások kerülésére. Ezen kívül egyes hivatalos szervezetek képviselői, bár tisztában vannak a téma számos elemével, hivatalból kerülnek bármiféle állásfoglalás kinyilvánítását.⁶⁰

Ez a fejezet azt az állítást vizsgálja több oldalról, hogy a migrációs diskurzusban a bemutatott két attitűdből egyre meghatározóbb a biztonsági megközelítés, és egyre jobban áthatja a migrációval kapcsolatos viták, fórumok témáit. Ezt az állítást az ezzel foglalkozó számos szakértő már bizonyította és körüljárta, ezért én e fejezetben inkább a témának egyfajta összegzését, összegyűjtését, és rendszerbe foglalását kívánom elvégezni.

A téma bevezetéseként az első alfejezet elméleti alapokat ad a migráció és a biztonság kapcsolódásának vizsgálatához; pozicionálja, hogy a lehetséges vizsgálódási terepen, az alkalmazott módszerek tekintetében e dolgozat hová esik, vagyis mely kérdésekkel foglalkozik és melyekkel nem. Végül az alfejezet már kérdéseket is feltesz a további gondolatmenetek megalapozásához. A második alfejezet az első alfejezetben feltárt kérdések által körvonalazott ok-okozati háttérre állít fel egy sajátos hipotézist és végzi el annak logikai bizonyítását. Ennek során a biztonságra egy egyénileg megfogalmazott definíciót alkalmaz, amely főleg az egyéni szinten keresztül vetítődik ki társadalmi szintre. A harmadik alfejezet, az Európai Unió migrációs politikájának rövid bemutatásán keresztül bevezeti a migrációs- és a biztonságpolitika érintkezési pontjainak vizsgálatát. A negyedik alfejezet, amely – gazdagabb forrásfeldolgozó jellegét tekintve – terjedelmében nagyobb volumenű vállalkozás, bemutatja a nemzetközi migráció és a biztonságpolitika találkozási pontjait, és jelen szakirodalmi és politikai retorikájának legfontosabb jellemzőit és képviselőit. Az ötödik alfejezet végül bemutat néhányat azon kutatói véleményekből, amelyek kudarcnak ítélik meg a fejlett országok által jelenleg folytatott migrációs politikát, és felteszi azokat a kérdéseket, amelyek segítenek megérteni a jelenlegi fő hipotézisének elméleti háttérét és aktualitását – mintegy átvezetést képezve a harmadik fejezethez – amely alapján ugyanezen feltett kérdésekre a biztonsági szemlélet helyett közgazdasági szemlélet segítségével igyekszem választ keresni.

⁶⁰ Ilyenek például jellemzően a rendvédelmi szervek képviselői, akiknek kötelessége a törvényben előírt rendelkezések végrehajtása, és mint végrehajtó, a „politikai” jellegű állásfoglalástól való tartózkodás.

2.1 A nemzetközi migráció és a biztonságpolitika találkozási pontjai

Ez az alfejezet a fejezet többi részéhez szükséges elméleti háttérrel biztosítja. Felsorolja a vizsgálódás és elemzés lehetséges módjait és módszereit, és megállapítja, hogy a dolgozat ezek közül melyekkel foglalkozik. Rendszerezi azokat a biztonságpolitikai elméleteket, amelyek a fejezet szempontjából relevánsak, és megvizsgálja a migrációs elméletek történő kapcsolhatóságukat. Végül a fentiek fényében annak is szántam némi terjedelmet, hogy feltegyek néhány olyan kérdést, amelyek az olvasót a témával kapcsolatos további gondolkodásra készítik.

2.1.1 A migráció a klasszikus biztonságpolitika szempontjából

Mivel a nemzetközi migráció a Földön végbemenő gazdasági-társadalmi folyamatokhoz szervesen kapcsolódik, mind volumenében mind ütemében egyre gyorsabban növekszik. Ennek megfelelően, jelentősége és fontossága az emberiség létszámának növekedése, és az egyre gyorsuló globalizációs, modernizációs folyamatok következtében szintén folyamatosan nő, sőt, a globalizáció nyomán megjelenési módjai és formái is fokozatos átalakulás alatt állnak⁶¹. E folyamat természetéből adódóan az egyéni és társadalmi biztonságérzetben is jelentős biztonsági deficitet hoz magával. A fejlett országokban magas anyagi és biztonsági színvonalon élő embereket félelemmel tölti el, folyamatos változást eredményezve a migrációhoz történő általános viszonyulásban és annak megítélésében.

A nemzetközi migráció vizsgálatánál illik mindig mindenekelőtt hangsúlyozni, hogy egy felettébb komplex ok-okozati rendszerrel állunk szemben, amelyben az egyes folyamatoknak a konfliktusok ugyanúgy lehetnek eredői mint következményei, hisz a nemzetközi konfliktusok vagy polgárháborúk éppúgy vonnak maguk után migrációt, ahogyan akár maga a migráció is vonhat maga után újabb migrációt (ahogy egy népcsoport letelepedése esetén a történelem során gyakran a térség eredeti lakói kényszerültek elvándorolni). A nemzetközi migrációnak ebből kifolyólag rendkívül összetett hatásmechanizmusa van a konfliktusok vonatkozásában, hiszen rajta keresztül egy belpolitikai jellegű összecsapás is nemzetközi konfliktussá fejlődhet.

⁶¹ Melegh Attila Globalizáció és migráció c. munkájában (Korfa, 2002/1) rendszerezi a 21. század elejére jellemző új formákat.

A hidegháború idején a kommunista oldal különösen nagy biztonsági jelentőséget tulajdonított a határok ellenőrzésének. Minden váratlan és előre nem tervezett benyomulást vagy menekülést úgy közelítettek meg, hogy az potenciálisan veszélyezteti a politikai rendszer biztonságát. Ez a hozzáállás a hidegháború alatt mintegy befagyasztotta a nemzetközi migráció lehetőségét. A rendszerváltozás rövid idő alatt a korábbihoz képest összehasonlíthatatlanul nagyobb mozgást indított el az egyes országok és földrészek között. Ehhez az időszakhoz alapvetően két olyan tényező kapcsolódik, amely a migrációnak mára nagyon erős biztonságpolitikai felhangot adott⁶²:

1. A hidegháborús szembenállásban szocializálódott szakemberek a megelőző rendszer jellegéből adódóan egy más mentalitást képviseltek, ennek megfelelően meg voltak győződve arról, hogy a határok tömeges átlépéséből csak valami rossz és veszély származhat. A határok ellenőrzésének enyhítése ebben a felfogásban nyilvánvalóan óriási biztonsági deficitet jelent. Ezt a felfogást még erősítette, hogy a nemzetközi migráció mindig is rengeteg járulékos problémát hozott magával, pl. a bűnözés különböző formáit. Ezeket a hirtelen megnövekedő problémákat utána könnyű egyedül és kizárólag a bevándorlás káros hatásainak tekinteni.
2. A fejlett országok szakértőinek jelentős része, de különösen a szenzációhajhász sajtó, sokáig táplálta vészjelzésekkel a közvéleményt a rendszerváltás nyomán nyugatra zúduló hatalmas menekülthullámokról. A rémisztgető előrejelzések szerencsére nem váltak valóra. A poszt-kommunista területekről sokan vándoroltak el, de messze nem annyian, mint amit tekintélye szakemberek is prognosztizáltak. A legnagyobb pontatlanság e szakértői véleményekben ott volt, hogy nem tettek különbséget az egyes nemzetiségek vándorlásra való hajlamában, vagyis hogy mely nemzetiségek történelmében rögzült mélyen az üldöztetés előli menekülés hagyománya.

A migráció nagyságrendje és lefolyásának legális vagy illegális volta elsőrendű biztonsági kérdéssé vált tehát. Ezen hagyományos biztonsági megközelítés két alapeleme:

⁶² Szabó A. Ferenc: Migráció, biztonság, EU-bővítés. Védelmi tanulmányok, Gazdag Ferenc, SVKH, Budapest, 2000, 15-20. o.

- egyfelől minden államot nehéz helyzetbe hozhat egy olyan tömeg megjelenése, amelynek ellátására csak komoly anyagi áldozatok és veszteségek árán képes.
- másfelől, az illegális migráció olyan bűnözési formák megjelenését támogatja, amelyek összefüggenek a határon történő átlépéssel. Ilyen például az embercsempészet, emberkereskedelem, és fegyvercsempészet, vagy – a különösen 2001. szeptember 11-e után előtérbe került – nemzetközi terrorizmus.

E kockázatok s kezelésük nehézségei tulajdonképp konzerválták (és tovább erősítik) a nemzetközi migrációnak azt a felfogását, amely legfőképp ezeket az aspektusait, vagyis a veszélyeit helyezi előtérbe.⁶³ A fenti két kockázat közül is az elsőt általában akkor szokták említeni, amikor egyes szakértők a szabad migrációról, és a határok lebontásáról kezdenek beszélni.⁶⁴ Megjegyzendő, hogy még elég sok országban elsődleges célkitűzése a migrációs politikának és a határellenőrzésnek is az, hogy ezt a kockázatot kezelje. Véleményem szerint ez az a kockázat is, amely megnövekedése esetén inkább katonai, mint rendészeti eszközökkel kezelhető, vagyis a klasszikus biztonsági felfogáshoz is ez áll közelebb. Azonban elsősorban a második kockázat az, amely esetében a kiterjedtebb szakirodalom, a folyamatosan jelenlévő fenyegetés, és a modern, szélesebb biztonságértelmezés is részletesebb elemzést igényel.

2.1.2 Az irreguláris migrációval kapcsolatos problémák

Az irreguláris migráció az államok számára komoly dilemmát prezentál.⁶⁵ Másfelől, magukat a migránsokat is kényelmetlenségeknek, sérülékenységeknek, és veszélyeknek teszi ki.⁶⁶

⁶³ Facchini és Mayda tanulmányában egy olyan, újonnan elérhető adatsort elemez, amelyet az ENSZ Gazdasági és Szociális Főosztálya (Department of Economic and Social Affairs) kért be és állított össze. A 1976 és 2007 közötti adatok elemzésével kiderült, hogy ezen időszakban az összes ENSZ ország 61%-a nagyjából megőrizte a status quo-t a migrációs politika terén, míg 23% szigorításokat alkalmazott. Az adatok az egyes kormányhivatalok képviselőivel történő beszélgetések alapján kerültek összeállításra, tehát tartalmaznak szubjektív elemeket.

Facchini, Giovanni és Maria Mayda, Anna: The Political Economy of Immigration Policy, Human Development Research Paper, UNDP 2009/03

⁶⁴ Ezekkel a szakértői megközelítésekkel kapcsolatban a 3.2.1-es alfejezet hoz néhány példát.

⁶⁵ Bár idáig az illegális migráció kifejezést használtam, illegális migráció helyett szakmai szempontból helyesebb az "irreguláris migráció" kifejezést használni, hiszen az angol nyelvű szakirodalom mindenütt ezt használja a jelenség leírására azon megfontolásból, hogy maga a szabálytalan határátlépés ténye fennáll, de utólag megállapítható annak jogossága a menekültügyi eljárás függvényében. Ilyen értelemben megkülönböztetünk az irreguláris migráción belül illegális migrációt és kényszervándorlást. (Nagy Boldizsár: Menekültek-menekülők. Magyarországi dilemmák. In: Kende Tamás (szerk.): Nemzetközi jogi szemelvények és dokumentumok I., Osiris Kiadó, Budapest 2000, 429. o.) A dolgozat további részében mindkettő kifejezést alkalmazom, a fenti különbségek figyelembe vételével.

⁶⁶ Ezt kettősséget, hogy az irreguláris migráció sem az államnak, sem a migránsoknak nem jó, érdemes az egészségügyben jellemzően jelen lévő hálapénz intézményéhez hasonlítani. Ahol ez jellemző, ott is

Talán nem nagyon szükséges bizonygatni, hogy az államok az irreguláris migrációt nem képesek hatékonyan és hatásosan ellenőrizni. Ezt az állítást sok kutató tényként kezeli – az ezzel a kérdéssel foglalkozó, általam feldolgozott szakirodalom többségénél ez alapkijelentés volt, amit a szakértők nem is éreztek szükségesnek bizonyítani.⁶⁷ Végül is, elég csupán durva vagy hozzávetőleges globális becsléseket nézni arra nézve, hogy a bevándorlók összesen hány százaléka tartózkodik illegálisan ott, ahol tartózkodik.⁶⁸

Az irreguláris migráció mint jelenség a jövőben is folytatódni fog és – ha a kezelésének körülményei nem változnak – várhatóan továbbra is komoly dilemmákat okoz majd az államok számára. Ennek egyik oka, hogy a nemzetközi migrációt kialakító folyamatok igen erősek.⁶⁹ Az államok képessége arra nézve, hogy ezeket a folyamatokat megváltoztassa, egyelőre gyengének tűnik. Még ha esetleg változás állna is be az államok hozzáállásában, és egyes országok körében elindulna bizonyos fokú liberalizációs folyamat, a legális migrációs csatornák még akkor sem tudnának eléggé megnyílni ahhoz, hogy a mozgásra való tényleges keresletet átengedjék. Elsősorban ez egy olyan korlát, ami fontos szerepet játszik abban, hogy egyfajta közöny tapasztalható a kutatók és a politika részéről a migrációt kontrolláló rezsimeken való változtatás iránt.

Az irreguláris migrációval kapcsolatban tehát meg kell állapítani, hogy elsősorban egyes társadalmi és politikai csoportok érdekellentétéből fakad.⁷⁰ A legélesebb ellentét természetesen a bevándorlók és az államok érdekei között van: a bevándorló be akar lépni, az állam pedig nem akarja ezt. Ám az ellentét kigyűrűzik s az államon belül egyes csoportok közé is beférkőzik: kormányok, kormányközi szervek,

fennáll egy hasonló rendszer, amely ugyan törvényen kívüli, mégis alkalmazásra kerül. A körülmények olyanok, hogy mintegy „kikényszerítik” az alkalmazását. Az irreguláris migráció is ehhez hasonló: az államok sem tudnak jobb megoldást, mint hogy ellenőrizzék és szűrjék a migrációt, és a bevándorlók sem tudnak erre jobb válaszlépést, mint hogy illegális módszereket alkalmazzanak a bejutáshoz. A dolgozatom lényege, hogy ebből a hálapénz jellegű csapdából ötletet prezentáljon a kikerüléshez. A teljes harmadik-negyedik fejezet ezért ezzel a kérdéssel foglalkozik részletesen. Mindazonáltal, javaslom, hogy a hálapénzhez történő összehasonlítást az olvasó a továbbiakban is tartsa szem előtt és alkalmazza, ahol a párhuzamokat észreveszi.

⁶⁷ Lásd. pl. Koser, Khalid: Irregular migration, state security and human security, 2005 September (www.gcim.org, 2007.06.17.), 2.o. Ez csupán egy példa, azért ezt hoztam, mert Koser írása könnyen megtalálható és letölthető a GCIM honlapjáról. Azzal, hogy a migráció ellenőrzését nem tartják hatékonynak és hatásosnak (angolul “effective” és “efficient”), ebből már logikusan következik.

⁶⁸ Lsd. az 1.1-es fejezet adatait.

⁶⁹ Ezekről a folyamatokról mint az államok számára prezentált dilemmáról ebben a fejezetben is lesz még szó. Ám pusztán annak a paritásnak a hiánya is húzóerőnek számít, amely egyes országokban tapasztalható prosperitás (életszínvonal) és az érzékelt humán biztonság között van. Erről a témáról bővebben a 2.2 alfejezet tartalmaz kifejtett gondolat- és érvrendszereket.

⁷⁰ A harmadik és negyedik fejezet arról is szól, hogy ezeket az ellentéteket hogyan lehet szűkíteni, közelíteni egymáshoz.

civil társadalom szervei, valamint a kibocsátó országok és a tranzitországok egyes csoportjai közé.

Az irreguláris migrációval kapcsolatos szakirodalom általában a fenti problematikából hét terület valamelyikére, vagy valamelyik kettő kölcsönhatására összpontosít:

1. Az irreguláris migrációval kapcsolatos politikák. Ez általában a migrációs politika része.
2. Az irreguláris migrációval kapcsolatos terminológia, adatgyűjtési és –feldolgozási módszerek, és ezek eredményeinek elemzése.
3. Az irreguláris migráció globális vagy regionális trendjeinek elemzése, fő irreguláris migrációs útvonalak, volumenek, egyéb jellemzők.
4. Az irreguláris migráció hatásának elemzése az állam- és a humán (egyéni) biztonságra nézve. Ezen hatás módja, mértéke, stb.
5. A nem állami szereplők szerepe és hatása az irreguláris migrációval kapcsolatos politika alakulásában.
6. Az illegális bevándorlók hazaküldésével, kitoloncolásával kapcsolatos politikák és gyakorlatok.
7. Végül, alternatív megközelítések, valamint ötletek, javaslatok és modellek alternatív migrációs politikákra és/vagy gyakorlati megvalósítási módokra.

E hét pontból dolgozatomban nem kívánok foglalkozni a másodikkal, harmadikkal, ötödikkal és hatodikkal. A második pontot a kutatások többsége vagy fókuszba állítja vagy érinti, mivel a legtöbb állítást legalább részben migrációs adatokkal szoktak bizonyítani vagy alátámasztani. A harmadik pontot szintén sok kutatás érinti, mivel az irreguláris migráció csatornáit és intenzitásának lokalizálása a migrációs politikáktól és rezsimektől nagymértékben függ. Az ötödik pont egy viszonylag ritkán elemzett kérdéskör, kiváltképp hazánkban. A hatodik pedig egy speciális terület, amely általában szoros kapcsolatban van az idegenrendészet szakterületével, tehát a hatékony elemzésébe érdemes ezen szakterület képviselőit aktívan bevonni. Maradt tehát az első, a negyedik, és a hetedik terület.

Dolgozatom az első és a negyedik pont kapcsolatának elemzésével foglalkozik ebben a második fejezetben, majd a hetedik pont témájára térve, új koncepciót fogalmaz meg a harmadik-negyedik fejezetben. Az első és negyedik pont témáit természetesen nem tudom ekkora terjedelmen belül átfogóan, minden részletre kiterjedően elemezni, ezért hangsúlyos, hogy ezek kapcsolatának elemzésével foglalkozom csupán.

Az alábbiakban röviden összefoglalom, hogy melyek azok a kulcsfontosságú dilemmák és kérdések, amelyekkel az állam a migrációs politika kialakítása során szembenéz – ami miatt a migrációs politika kialakítása olyan nehéz. A fejlett államok többsége a migrációs áramlatokat adminisztratív eszközökkel igyekszik saját elképzelésének megfelelően formálni.⁷¹ Ahogyan erről már szó esett, a fejlett államok többsége kudarcot vallott a tekintetben, hogy az irreguláris migrációt szándékainak megfelelő mértékben csökkentse. E kudarcok okairól még lesz szó a második fejezet utolsó részében.

Az alábbi dilemmákkal történő szembenézés során az államok nem vonhatják ki magukat ennek felelőssége alól. Az irreguláris migráció figyelmen kívül hagyása, csupán mert az komoly kihívás és nehéz feladatokat ad, nem egy választható opció. Ugyanakkor látni kell azt is, hogy a dilemmák megfelelő kezeléséhez tisztában kell lenni maguknak a migránsoknak a szemszögével is, és ebből a nézőpontból nézve kellene tiszteletben tartani alapvető jogait.

1. dilemma: a politikai akarat. Bár politikailag érzékeny kérdés, és szinte lehetetlen bizonyítani, rengeteg szakértő egyetért abban, hogy sok államban nincs politikai akarat az irreguláris migráció kezelésére. Elsősorban migrációt kibocsátó országokról van szó, mivel ezek azok, amelyek számára az irreguláris migráció hasznot

⁷¹ Az adminisztratív eszközök fogalmát ugyan a bevezetőben már definiáltam, most álljon itt egy rövid felsorolás azokról az eszközökről, amiket általában a migrációs politika eszközeiként tipologizálunk: Határ előtti eszközök:

- Vízum követelmények
- Szállítás előtti dokumentum ellenőrzés a kibocsátó- és tranzit országokban
- Információs kampányok
- A szállítóval szemben támasztott megkötések és követelmények
- Összekötő tisztek
- Regionális átvilágítás (a fentiek ismétlése régióként)
- Az embercsempészet elleni büntető intézkedések

Határellenőrzéssel összefüggő eszközök:

- Megerősített fizikai határok (kerítések, elektronikus zöldhatár figyelő eszközök)
- Megerősített ellenőrzés a határátkelőhelyeken
- Személyi dokumentumok ellátása biztonsági jellemzőkkel (speciális dokumentum technológia a nehezebb hamisíthatóság érdekében)
- Biometrikus adatok
- Határrendészeti képzés

Határátlépés utáni eszközök:

- Elfogás és elzárás
- Munkahelyi ellenőrzések
- Személyazonossági ellenőrzések az ország területén (mélységi ellenőrzés)
- Gyorsított eljárások
- Szankciók a munkaadókkal szemben
- Szabad mozgás korlátozása
- Munkavállalás jogával, lakhatással, jogi tanácsadással, és jóléti szolgáltatásokkal kapcsolatos megkötések

Forrás: Koser, Khalid: i.m. 2005, 14.o.

is hajthat, hiszen csökkenti a munkaerő felesleget és profitot termel a hazautalások révén. Ezekkel az országokkal nyilvánvalóan szükséges valamilyen együttműködés, ha egy befogadó ország hatékonyan akarja ellenőrizni és kontrollálni a bevándorlók számát.

2. dilemma: a munkaerőpiaci igények. Természetesen nincs kétség afelől, hogy a legtöbb befogadó, különösen az iparosodott országok, rendelkeznek a megfelelő politikai akarattal, sőt, komoly költségvetési erőforrásokat is befektetnek a migráció kezelésébe. Ugyanakkor tagadhatatlan, hogy gazdasági szempontból az irreguláris migráció sok befogadó ország számára kifizetődő. A globalizációt kísérő dereguláció, liberalizáció, és rugalmasság eredményeképp, ezekben az országokban komoly kereslet van a kevésbé- és közepesen képzett, feketén alkalmazható munkaerő iránt. E dilemma lényege ezért: hogyan csökkentsük az irreguláris migrációt úgy, hogy közben kielégítjük a munkaadók igényét az alacsony képzettségű, olcsó, külföldi munkaerő iránt.⁷² Az irreguláris bevándorlók ugyanis erre a keresletre kiváló kínálatot nyújtanak, mivel olcsón dolgoznak, és olyan szektorokban is vállalnak munkát, amelyekben a törvényesen alkalmazott és/vagy hazai munkaerő nem. Ha a gazdasági törvényszerűségeket és ezek valóságban történő leképeződését jól értjük, az irreguláris migráció letörésére irányuló kísérletek sikere enyhén szólva valószínűtlen.

3. dilemma: az állam szuverenitása és az emberi jogok. Akárhogyan is értelmezzük a migráció biztonsági hatását az állam szuverenitására (fenyegeti vagy nem), ami nem kérdéses az az, hogy a szuverenitás koncepciójától elidegeníthetetlen az államok joga arra nézve, hogy határaikat ellenőrizzék. Ám az emberi jogok tiszteletben tartása az államokra nézve ugyanilyen fontos kötelesség. A politika számára ezért egyik kulcs dilemma az, hogy az irreguláris migráció jelenségét tanulmányozva kiderül, hogy ezt a két dolgot nem mindig lehet egyszerre megvalósítani. Ez különösen igaz azokra a menekültekre, akik törvénytelen módon próbálnak az ország területére lépni.

A harmadik dilemmánál maradva, az irreguláris migrációt, mint biztonságot fenyegető jelenséget a szakértők általában két szinten elemzik. Egyfelől állambiztonságra gyakorolt hatását, másfelől az egyéni, másszóval humán biztonságra gyakorolt hatást emelik ki.⁷³ A kettő elkülönítése meglehetősen fontos, mivel sok vita és félreértés alakulhat ki ennek hiányában.

⁷² Ez a precíz problémamegfogalmazás megtalálható: Doornik, Jeroen, és Jandl, Michael: *Modes of Migration Regulation and Control in Europe*, IMISCOE Research Series, Amsterdam University Press 2008, 19.o.

⁷³ Koser, Khalid: i.m. 2005, 10.o.

A politika és média retorikájában, az irreguláris migrációt gyakran mutatják be úgy, mint az állam szuverenitását fenyegető tényezőt. Egyszerűen megfogalmazva: az államok szuverén joga eldönteni, hogy ki lépi át az államhatárt, és ezt megszegve az irreguláris migráns a szuverenitást fenyegeti. Ez a megközelítés azt is magával vonja, hogy ennek megállítása alapvető ahhoz, hogy az állam visszanyerje szuverenitását. Extrémebb diskurzusok esetén egyesek azt is kijelentik, hogy az irreguláris migráció az állambiztonságot is fenyegeti.⁷⁴ Ezt azzal indokolják, hogy az irreguláris migráció csatornát biztosíthat potenciális terroristák számára a másik államok területére történő belépéshez.

A terrorizmus mint bekapcsolódott vitatéma érzékenysége tekintve, itt bármilyen konklúziót csak komoly elővigyázatossággal érdemes leszűrni. Ugyanis bár kétségtelen, hogy bizonyos körülmények között az irreguláris migráció ugyan fenyegetést jelenthet az állam szuverenitására vagy biztonságára, amennyiben kizárólag erre a vitára összpontosítunk, az elterelheti a figyelmünket más fontos, az irreguláris migrációhoz kapcsolódó – akár az államot, a társadalmat, vagy magukat a bevándorlókat érintő – fenyegetésről.

Az, hogy az irreguláris migránsok akár az állam szuverenitását, akár biztonságát fenyegetik, gyakran téves meglátáson alapuló kijelentés. Egy ilyen kijelentés akkor lehet hiteles, ha figyelmes és objektív elemzésen és a bizonyítékok részletes bemutatásán alapul, s e módon kerül kommunikálásra a kormányok, a média, és a lakosság felé. Ezért az alábbi érveket érdemes alaposabb vizsgálat alá venni.

Először is, a számok számítanak. Annak hangoztatása, hogy az irreguláris migráció az állami szuverenitást fenyegeti azt tételezi fel, hogy az államhatárokat elárasztják az irreguláris migránsok tömegei – vagy legalább is ennek komoly kockázatát. Általában azonban megállapítható, hogy az irreguláris migráció politikai jelentősége jóval túlhaladja a számbeli jelentőségét. Az irreguláris migráció jellegéből adódóan nem történhet szignifikáns mennyiségben. A legtöbb országban a teljes migrációnak csak egy kis részét képezi.

Másodszorban, az irreguláris migránsokról gyakran feltételeznek rossz szándékot, minden bizonyíték nélkül. Két meglehetősen gyakori feltételezés, hogy az irreguláris migránsok mindenféle illegális cselekményekben vesznek részt, és hogy terjesztik a

⁷⁴ Koslowski, R.: Possible steps towards an international regime for mobility and security, paper presented to the Workshop on Global Mobility Regimes, Stockholm, June, 2004

fertőző betegségeket, különösen a HIV/AIDS-t.⁷⁵ Ezek meglehetősen általánosító gondolatok. Természetesen vannak közöttük ilyenek, de legtöbbjükre ez nem igaz. Ezt a tévhitet elsősorban a médián keresztül átáramló hírek generálják, ám látni kell, hogy ezzel kriminalizálják és démonizálják az összes bevándorlót, nehezebb helyzetbe hozva azokat akikre ez nem igaz, és elterelve a figyelmet azokról, akikre viszont igen.

Egy másik, az irreguláris migrációt a szuverenitást és az állambiztonságot veszélyeztetőnek interpretáló feltételezésekkel kapcsolatos probléma az, hogy az ezzel kapcsolatos viták általában nélkülözik az objektivitást, és polarizálttá válnak. A liberálisok, emberi és civil jogokat védő csoportok és ügyvédek minden, a migránsokkal kapcsolatos rossztettet tagadnak, és „követelik” a határellenőrzés leépítését. Ezzel csak megerősítik a másik oldalt – s végül ott találjuk magunkat, hogy a fejezet elején bemutatott két fő attitűd szélsőségei között alig találunk olyan kutatót vagy politikust, aki objektív, pártatlan, a személyes indulatokat mellőzni képes álláspontot képvisel. Ezért véleményem szerint a „fenyegetés” az államra nézve általában túl erős kifejezés, ám azt is be kell látni, hogy az irreguláris migrációhoz reális problémák kapcsolódhatnak, különösen ha nagyobb volumenben megjelenő cselekményekről vagy eseményekről van szó.

Egy másik megfontolandó érv az, hogy általában nem könnyű elválasztani az irreguláris és a reguláris migráció hatását. A migráció önmagában is jelenthet fenyegetést a gazdasági stabilitásra a munkapiaci versenyhelyzet kiélesítésével. Alááshatja a társadalmi stabilitást az idegengyűlölet erősödésével és az integráció hiányával, valamint a vallási, kulturális, és etnikai heterogenitás növelésével számos kihívást és kockázatot okozhat. Ám ezek a kihívások ugyanúgy jelen lehetnek a legális migráció esetében. Fontos tehát itt még egyszer kiemelni, hogy a politikai retorika és a média számára igen könnyű összemosni az irreguláris migráció és a reguláris migráció által prezentált „fenyegetéseket”.

Kérdés marad tehát, hogy melyek kifejezetten azok a fenyegetések, amelyek megalapozott vizsgálat után, ha nem is kizárólag, de legalább túlnyomó részben az irreguláris migrációhoz köthetők? Ilyen például a különböző, irreguláris migrációhoz kapcsolódó bűncselekmények elkövetése, elsősorban az embercsempészek és emberkereskedők részéről, másodsorban nem ritkán a csempészt migránsok részéről,

⁷⁵ Uehling, G.: Unwanted migration: combating and unwittingly creating irregular migration in Ukraine, New Issues in Refugee Research, 109, UNHCR, Geneva, 2004

akik nem ritkán akár a túlélésük érdekében kényszerülnek bűncselekmények elkövetésére.

Az irreguláris migráció hatással van a kormányok azon képességére is, amellyel az a legális migrációs csatornákat igyekszik kiépíteni. Nem szabad lebecsülni az államoknak azt a státuszát, amit azzal a demonstrált erővel szerez meg az állampolgárai előtt, amellyel látszólag a folyamatokat ellenőrzése alatt tartja (fontos, hogy látszólag, mert a polgárok biztonságérzetét ez adja). Ha az irreguláris migráció létezik, a szavazók nem alaptalanul teszik fel a kérdést, hogy miért van szükség egyáltalán bármiféle egyéb migrációra? Ha az állam nem képes ellenőrzése alatt tartani az irreguláris migrációt, hogyan tudná meggyőzni a polgárait, hogy a migráció más formáit pedig képes kontrollálni?

Az államok szemszöge után térjünk át az egyéni, humán biztonság területére. Az irreguláris migrációval kapcsolatos vitákban egyik-másik fél gyakran hajlamos elfelejteni, hogy az irreguláris migrációnak magukra a bevándorlókra nézve is kellemetlen „mellékhatásai” vannak. Nekik sem ez a legjobb megoldás. Ez még kiemeltebben igaz az emberkereskedelem áldozataivá váló emberekre (akik főleg nők és gyermekek), akik esetében tulajdonképpen a mai rabszolga kereskedelemről beszélhetünk.

Nem csak az veszélyezteti a migránsokat, hogy a mozgás/közlekedési mód amit alkalmaznak illegális, hanem maga az illegális státusz is. Egy illegális munkát végző egyén számos biztonsági kockázatnak van kitéve – ki van zárva az egészség- és oktatásügyből, nincs hozzáférése a jóléti juttatásokhoz, és számos módon kihasználható, átverhető, mivel vonakodik a hatóságokkal együttműködni, nehezebben tud a jog védő erejéhez fordulni.

Az irreguláris migráció problematikáját azért tartottam fontosnak ilyen – sokszor talán alapvető kérdésekbe menő – részletességgel felsorolni, mivel a harmadik-negyedik fejezetben, az alternatív migrációs rezsim lehetőségének felvázolásánál ezek a kérdések szinte mind felbukkannak. Akkor pedig szükség lesz arra, hogy az itt felsorolt, irreguláris migrációval kapcsolatos problémákat, felmerült kérdéseket egy másik szemszögből, másik megközelítésből lehessen vizsgálni.

2.1.3 A nemzetközi migráció és a „biztonságiasodás” fogalmának háttere

Röviden megfogalmazva, „a migráció biztonságiasodása” az a diskurzív háttér, amely az utóbbi években a fejlett országok határellenőrzési stratégiái mögött kikristályosodott.⁷⁶ A migráció biztonságiasodása praktikus és interpretatív megközelítések és intézkedések olyan együttese, amely a migrációt biztonsági problémaként tünteti fel. „Politikai módszer, ami a társadalmi viszonyokat a bizalmatlanság alapján strukturálva, félelem-alapú politikát képes mobilizálni, ezáltal a jogi-adminisztratív kérdéseket a túlélés logikai keretébe helyezve.”⁷⁷ A biztonságiasodás ezért nem csupán egy csomag bürokratikus, jogi, és megvalósítási gyakorlat, hanem szintúgy egy diskurzív jelenség, amely a migrációt és a bevándorló populációt biztonsági problémaként tünteti fel ahelyett, hogy, például, humanitárius, fejlesztési, vagy gazdasági kérdésként kezelné.

A biztonságiasodás (angolul „securitization”) kifejezést a nemzetközi politikaelmélet ún. koppenhágai iskolája alkalmazta⁷⁸, amely egyike a biztonságelmélet egyik legbefolyásosabb „kritikai” megközelítéseinek. Az iskola követői szerint meg kell különböztetni az állambiztonságot (state security), amely elsősorban a területi szuverenitáshoz kötődik, valamint a társadalmi biztonságot (societal security), amely inkább a kollektív identitás alakulásához és ennek az érdekekhez való kapcsolódásához kötődik.⁷⁹ A biztonságiasodás koncepciója pedig az, hogy a kormány egy ügyet fenyegetésként prezentál, különleges eljárási jogköröket követelve a megoldáshoz, s ezzel igazolva a normális politikai kereteken kívüli cselekvését, amelyet a nemzet biztonságának érdekeivel igazol. Ezzel bármely olyan politikát, amely az állambiztonságot vagy a társadalmi biztonságot érinti, a kormány lényegében nemzetbiztonsági kérdéssé konvertál.

Részletesebben vizsgálva, a koppenhágai iskola úgy festi le a biztonságiasodás folyamatát, mint egy folyamatot, melynek során egy kérdéskörből biztonsági kérdés válik, megfelelő nyilvános beszédek által. Konkrétabban megfogalmazva: egy szónok (beszédet tartó ember), azt állítva, hogy egy adott tárgy létbiztonsága fenyegetés alá

⁷⁶ Huysmans, J.: *The Politics of Insecurity: Fear, migration and asylum in the EU*. London and New York: Routledge, 2006

⁷⁷ Huysmans, J.: i.m. xi.o.

⁷⁸ Társadalmi értelmű megközelítésben, a Koppenhágai Iskola az 1985 óta Európában, a Koppenhágai Béke Kutató Intézetben tevékenykedő biztonságkutató csoport munkáit foglalja magában. Az iskola prominens tagjai közé sorolható például Ole Wæver, Barry Buzan, Pierre Lemaitre, Morten Kelstrup

⁷⁹ Buzan, Barry; Ole Wæver; és de Wilde, Jaap: *Security: a new framework for analysis*. London, Lynne Rienner Publications, 1998, 22-23.o.

került, jogot formál arra, hogy különleges intézkedéseket támasszon alá a tárgy túlélése érdekében. Ennek eredménye az érvényes (jog)szabályok megtörése⁸⁰, melynek keretében az adott tárgyhoz kötődő kérdések – és az ezekhez kapcsolódó döntések és intézkedések – átkerülnek a normális politika területéről a „minősített”, vagyis biztonságpolitika területére, ahol már a hagyományos demokratikus szabályok és eljárások keretein kívül kezelhetők.⁸¹ Másképpen szólva, a biztonsági szónoklat, mint cselekmény, egy kiváltképpen különleges probléma, amelyet csak speciális megoldásokkal lehet kezelni. A biztonságiasodás meghatározó jellemzője tehát egy lingvisztikai cselekedet, amelyet a túlélés, a tettek prioritása, és a sürgősség retorikája jellemez.⁸²

Buzan és Waever felfogásában a biztonság tradicionális felfogása a túléléshez kötődik. Így a biztonságiasodást is úgy értelmezik, hogy egy kérdésből a szónok egy egzisztenciális fenyegetést kreál – s ezt az átalakított biztonsági kérdést hívják azután „referenciatárgynak” (referent object). Például B ország biztonságiasítása A országban azt jelenti, hogy A ország szempontjából B országot úgy állítjuk be, mintha az A ország további fennmaradását, létét fenyegetné.

A fentieknek alapján a biztonságiasodás elméleti kerete azon alapszik, mely aktorok tudnak sikeres szónoklatot végrehajtani, elfogadja-e – vagyis legitimálja-e – a közvélemény a szónokot ebben a szerepben, valamint a szónoklatnak milyen következményei vannak. Ezért a koppenhágai iskola elméleti kerete szerint biztonsági kérdés így önmagában nem létezik, hanem csak olyan kérdések vannak, amelyeket a fenti mechanizmus segítségével biztonságiasítottak. E biztonságiasítás során, egy aktor úgy tüntet fel egy kérdést (legyen az terület, ügy, csoport, ország, stb.), hogy az egzisztenciális fenyegetést jelent a specifikus referenciatárgyra nézve. Ezáltal ez az aktor egyben felhatalmazást szerez, hogy a fenyegetéssel történő szembenézés érdekében a megszokottól eltérő eszközöket alkalmazhasson.

A koppenhágai iskola biztonságiasodásról szóló elmélete prominens helyet kapott a biztonságelméletek között, és fontos elméleti vitáknak adott teret. Mindazonáltal, a legtöbb hozzászólás főleg elméleti és normatív jellegű kérdésekkel

⁸⁰ Szándékosan nem a „megszegése” fogalmat használtam, mivel itt az illetőt a beszéd által a közvéleményben keltett változás a törvény megszegésére mintegy feljogosítja.

⁸¹ Buzan, Barry; Ole Waever; és de Wilde, Jaap: i.m., valamint Taureck, R.: Positive and negative Securitization: Bringing together securitization theory and normative critical security studies. Cost Doctoral Training School; Action A 24 Critical Approaches to Security in Europe, Paris, Science Po., 2005, 4.o.

⁸² Waever, Ole: Securitisation: taking stock of a research programme in security studies. 2003, 10.o.

foglalkozott. Ezek között főleg cikkek és monográfiák találhatóak az elmélet intellektuális gyökereivel kapcsolatosan,⁸³ a nemek hiánya a biztonságiasodás elméleti keretéből,⁸⁴ a biztonsági szakértők és kutatók felelőssége, mint potenciális biztonságiasító aktoroké,⁸⁵ a biztonságiasodás és a kormányok modern technikái,⁸⁶ egy ügy biztonságiasításának lehetséges negatív következményei,⁸⁷ valamint az egyes ügyek biztonságiasításának visszafordítása (angolul egy szó: de-securitization) a „normális politika” területére.⁸⁸

Ezekkel ellentétben, csak viszonylag újabban kezdték el a kutatók a biztonságiasodás elméletét a gyakorlatra alkalmazni. Ez nem azt jelenti, hogy addig a viták egészen elszakadtak volna a való élettől, mivel a kutatók addig is általában a valós életből merítettek példákat normatív álláspontjuk alátámasztásához. Mégis, a biztonsággal foglalkozó szakértők általában csak távolról említették a biztonságiasodás elméletét, s az elmélet konkrét esetekre történő alkalmazását kevesen végezték el.⁸⁹ Ez szomorú, mivel az empirikus tapasztalatok tovább szolgálhatnák az elmélet pontosítását

⁸³ Lásd például:

- Williams, M. C.: Words, Images, Enemies: Securitization and International Politics, *International Studies Quarterly*, 47(4), 2003, 511-531.o.

- Taureck, R.: i.m. 2006

- Balzacq, T.: The three faces of securitization: political agency, audience and context. *European Journal of International Relations* 11(2), 2005, 171-201.o.

⁸⁴ Hansen, L.: The Little Mermaid's Silent Security Dilemma and the Absence of Gender in the Copenhagen School, *Millennium*, 29(2), 2000, 285-306.o.

⁸⁵ Lásd:

- Behnke, A.: The Message or the Messenger? Reflections on the Role of Security Experts and the Securitization of Political Issues, *Cooperation and Conflict*, 35(1), 2000, 89-105.o.

- Eriksson, J.: Observers or Advocates? On the Political Role of Security Analysts, *Cooperation and Conflict*, 34(3), 1999, 311-330.o.

- Williams, M. C.: The Practices of Security: Critical Contributions, *Cooperation and Conflict*, 34(3), 1999, 341-344.o.

⁸⁶ Huysmans, J.: i.m. 2006

⁸⁷ Huysmans, J.: Defining Social Constructivism in Security Studies: The Normative Dilemma of Writing Security, *Alternatives*, 27 (Special Issue), 2002, 41-62.o.

⁸⁸ Lásd:

- Aradau, C.: Security and the Democratic Scene: Desecuritization and Emancipation, *Journal of International Relations and Development*, 7(4), 2004, 388- 413.o.

- Roe, P.: Securitization and Minority Rights: Conditions of Desecuritization, *Security Dialogue*, 35(3), 2004, 279-294.o.

- Taureck, R.: i.m. 2006

⁸⁹ Lásd például:

- Abrahamsen, R.: Blair's Africa: The Politics of Securitization and Fear, *Alternatives*, 30(1), 2005, 55-80.o.

- Caballero-Anthony; M., Emmers, R.; és A. Acharya (szerk): Non-Traditional Security in Asia. *Dilemmas in Securitization*. Aldershot: Ashgate, 2006

- Collins, A.: Securitization, Frankenstein's Monster and Malaysian Education, *Pacific Review*, 18(4), 2005, 567-588.o.

- Jackson, N. J.: International Organizations, Security Dichotomies and the Trafficking of persons and Narcotics in Post-Soviet Central Asia: A Critique of the Securitization Framework, *Security Dialogue*, 37(3), 2006, 299-317.o.

és finomítását. Mindazonáltal, meg kell állapítani, hogy az elmélet fejlődése ellenére a racionális megközelítés az, hogy „az iskola biztonsági szakirodalom területén felmutatott prominenciája ellenére, a biztonságiasodás dinamikája empirikusan nem eléggé érthető maradt”.⁹⁰ Ennek a következtetésnek az elmélet gyakorlati alkalmazhatóságára nézve természetesen komoly következményei vannak. Mivel az elmélet nem nyert több oldalról gyakorlati igazolást, valamint az alkalmazását megkísérítő kevés kutató is komoly kritikával illette, fontosnak tartom kiemelni, hogy nem érdemes mintegy „kényszerzubbonyként” alkalmazni. Az alábbiakban ezért még két olyan aspektust említenék, amelyek a biztonságiasodás elméletére nézve „gyenge pontoknak” minősülnek. Ezekből látszani fog, hogy az eredeti, Buzan és Waever által kidolgozott elméleti keret való világban való alkalmazása valójában nehézkes. Ezt a kis kitérőt azért kell megtennem, hogy a 2.4-es fejezetben az Európai Unió migrációs politikáját egy kiterjedtebb nézőpontból tudjam vizsgálni, vagyis a biztonságiasodás elméletének egy lazább, kevésbé kötött formáját alkalmazhassam.

Első gyenge pontként magának az elmélet szerint vett biztonság fogalmának konceptualizációját kell említeni. A fent bemutatottak alapján a koppenhágai iskola a biztonságnak egy szűkebb értelmezését alkalmazza. Ez inkább a hagyományos, katonapolitikai értelmezéssel áll összhangban, a túlélést hangsúlyozva.⁹¹ Ez a definíció, amellet, hogy megakadályozza a biztonság fogalmának folyamatos expanzióját, az én további vizsgálataimat is több ponton akadályozhatja. Véleményem szerint a migráció és a biztonság fogalmának összekapcsolása nagyon nehéz lenne a biztonságnak egy hagyományos, klasszikus, kizárólag az állambiztonságra összpontosító megközelítésével. Ezért ha migráció vizsgálatát kizárólag a klasszikus biztonsági logika alapján végeznénk, akkor megrekednénk a 2.1.1-es alfejezet végén leírt első veszélynél, vagyis a tömeges migráció okozta államhatár sértés következtében az állam szuverenitásának fenyegetésénél, amelyet leghatékonyabban katonai eszközökkel lehet elhárítani. Ez a megközelítés azonban nagyon egyoldalúvá tenné az elemzést, és kizárná, hogy megvilágítsam a migrációval kapcsolatos legfontosabb összefüggéseket. Az elemzésem tekintetében ezért én nem feltételezem, hogy minden szektort és „referenciatárgyat (állam, környezet, társadalom stb.) az a biztonsági dinamika irányít, amely a katonai szektorra jellemző. A koppenhágai iskola biztonság-értelmezésétől tehát eltekintek, sőt, a 2.2-es fejezetben már saját definíciót alkalmazok a biztonságra.

⁹⁰ Emmers, R.: Securitization, in: Collins, A. (szerk): Contemporary Security Studies. Oxford University Press, 2007, 117.o.

⁹¹ Buzan és Waever: i.m. 1998, 21.o.

Egy másik probléma a biztonságiasodás elméleti keretével, hogy éles, mesterséges elkülönítést alkalmaz a „normális”, mindennapi politika és a biztonsági intézkedésekre jellemző vészhelyzetre jellemző, különleges jogkörök és felhatalmazás alapján történő intézkedések között. A koppenhágai iskola szerint e két döntéshozatali és cselekvési terület tisztán elválasztható egymástól, és ezt a vonalat a biztonságiasodás sikeres cselekedete tudja áthágni. Ezzel a megközelítéssel nem tudjuk megragadni azt a folyamatot, amelyen keresztül egy ügy, egy kérdés fokozatosan közelebb kerül a biztonságiasításhoz – pedig például a migrációs politika szempontjából ez lenne a legfontosabb vizsgálódás tárgya. Véleményem szerint a biztonságiasodást, mint *folyamatot* Abrahamsen ragadta meg a legjobban: s biztonsági kérdéseket úgy érdemes látni, hogy „egy kontinuum mentén mozognak a normalitástól a zavaró, a kockázatos, végül az egzisztenciálisan fenyegető állapot felé – majd megfordítva, a kockázatoson át vissza a normalitásba”.⁹² Vagyis a túlélésre vonatkozó egzisztenciális fenyegetés végül is helytálló, ám ez egy (akár hosszabb) folyamat vége, s a folyamat tárgya már korábban biztonsági kérdéssé válhat, azonban egy alacsonyabb intenzitással. Ez a re-konceptualizáció azért volt szükséges, mert a 2.4-es alfejezetben az Európai Unió migrációs politikája biztonsági aspektusaira véleményem szerint a koppenhágai iskola fekete-fehér, vonalakat húzó megközelítése nem alkalmazható, a biztonságiasodás folyamatát azonban mégsem kellene elvetni.

A koppenhágai iskola szónoklat-alapú megközelítésének második gyenge pontját Didier Bigo így kommentálta: „a bevándorlás biztonságiasodása (...) egyes politikai vezetők sikeres szónoklatának, az általuk egyes csoportokért vagy azok ellen teremtett mobilizációnak, és a biztonsági szakértők specifikus szakterületeinek korrelációjából származik (...). Szintén eredetét képezi egy sor adminisztratív gyakorlat, mint a népesség adatainak tárolása, kockázatelemzés, statisztikai kalkulációk, kategorizálás, proaktív előkészületek (...)”.⁹³ Bigo nyomán véleményem szerint a szónoklat nyomán kifejlődő biztonságiasodási folyamatot ki kellene terjeszteni abba a társadalmi-gazdasági kontextusba, amelyből az keletkezett. Thierry Balzacq szerint: „A biztonságiasodás redukálása egy pusztá magából kiinduló szónoklatra, ahogy azt a koppenhágai iskola teszi, egy formális és szűk lingvisztikai elmélet megteremtését kockáztatja, amely nélkülözi a szónoklatok társadalmi, kulturális, és intézményi

⁹² Abrahamsen: i.m. 2005, 59.o.

⁹³ Bigo, D.: Security and immigration: towards a critique of the governmentality of unease. *Alternatives Special Issue*, 2002, 65.o., saját fordítás

beágyazottságát.”⁹⁴ Vagyis a szónoklat mellett a szónoklat származási kontextusának tényezőit, intézményi tényezőit is vizsgálni kell.

Ezáltal oda érkezünk, hogy a biztonságiasodás valójában egy politikai folyamat, amely a hatalomban lévő egyének inter-szubjektív véleményét és hozzáállását tükrözi. A diskurzív érv erejét és befolyását pedig ezen egyének hatalmi pozíciója határozza meg. Itt látni kell, hogy a jelenlegi politikai struktúrában egyedül senki sincs abban a helyzetben, hogy egymaga „biztonságiasodást” okozhasson. Olyan egyének tudják csak befolyásolni a folyamatot, akiket a közvélemény is elfogad, mint tekintélyt – és ők is csak együttesen, tehát hatalmi játszmák és alkuk eredményeképpen képesek jelentős folyamatok elindítására.

Az Európai Unióban ezek a hatalmi alkufolyamatok vezettek oda, hogy a közös migrációs politika biztonságiasodása lényegében egy intézményesített folyamattá vált,⁹⁵ amiről a 2.4-es alfejezetben még bővebben lesz szó.

Összefoglalva az alfejezetben leírtakat, arra jutottam, hogy a migrációs politika biztonságiasodásának megértését szolgáló analitikai keretnek a biztonságiasító aktor mind diskurzív, mind pedig nem diskurzív gyakorlatát elemeznie kell a teljesebb kép érdekében. Ez természetesen azt is jelenti, hogy a biztonságiasító állam szempontjából vizsgálni kell a biztonságiasítás lecsapódását a jogszabályok és, még inkább, a végrehajtó (pl. igazságügyi, rendészeti, katonai) szervek gyakorlatában is. Az Európai Unió vizsgálatánál erre teszek rövid kísérletet a 2.3-as alfejezet keretében. Ezen felül, mindenképpen indokoltnak tartom a diskurzív szint mellett a most már elérhető empirikus, gyakorlati esetek vizsgálatát is.⁹⁶

2.2 A nemzetközi migráció, mint biztonságot fenyegető jelenség

Szakértői szemmel nézve először is érdemes megvizsgálni azt, hogy a migrációnak mely aspektusait tüntetik fel a biztonságiasító aktorok fenyegetésként. Megfigyelhető, hogy a bevándorló-ellenes diskurzusok retorikai érvei szinte mindenhol többé-kevésbé hasonlóak, az érvelés stratégiája és stílusa az, ami általában változik a kontextus és a jogszabályi környezet függvényében. A politikusok, végrehajtó és

⁹⁴ Balzacq, T.: i.m. 2005, 171-201.o.

⁹⁵ Dijck, Dominique Van: Is the EU Policy on Illegal Immigration Securitized? Yes, of course! Paper presented at the 3rd Pan-European Conference on EU Politics, Istanbul, 21-23 September 2006, 4-5.o.

⁹⁶ Ilyen például: Leonard, Dr. Sarah: The ‘Securitization’ of Asylum and Migration in the European Union: Beyond the Copenhagen School’s Framework, Paper presented at the SGIR Sixth Pan-European International Relations Conference, 12-15 September 2007, Turin (Italy)

biztonsági hivatalok és intézmények, valamint a média által prezentált érvek általában négy fő tengely köré csoportosulnak, illetve ezeket ötvözik:⁹⁷

1. társadalmi-gazdasági tengely, amelyben a migrációt általában munkanélküliséggel, a fekete gazdasággal, a jóléti állam válságával, valamint a városi környezet szétrombolásával társítják. Ez a tengely általában a gazdasági, szociális, jóléti, környezeti biztonság kérdéseivel függ össze.
2. biztonsági tengely, amelyben a migrációt a szuverenitás, a határok, valamint a belső- és külső biztonság kérdésével kapcsolják. Ez elsősorban az állam- és nemzetbiztonsággal függ össze.
3. identitási tengely, amelyben a bevándorlókat a befogadó ország nemzeti identitása és demográfiai egyensúlya szempontjából tüntetik fel fenyegetésként. Ez a biztonság már egy speciálisabb területével, a kulturális biztonsággal hozható összefüggésbe.⁹⁸
4. politikai tengely, ahol a bevándorló-ellenes, rasszista, idegengyűlölő retorikát politikai előnyök megszerzése érdekében alkalmazzák. Ez a biztonság már egy komplexebb oldalára reflektál, amelyet e fejezet későbbi részében még részletesebben megvizsgálunk.

Természetesen lehetőség lenne arra, hogy a fejezetben tárgyalt kérdéseket ezen – véleményem szerint igen kiválóan megszerkesztett – felosztás mentén strukturáljam és tárgyaljam. Érdekes kísérlet lehet az is, hogy a már meglévő írásokat, szakértői véleményeket ezen felosztás négy kategóriájába történő besorolással mintegy „dobozoljuk”. Azonban véleményem szerint ez nem szükséges. A felosztást az olvasó szem előtt tudja tartani, miközben a fejezet hátralévő részét olvassa, s az általam meghivatkozott szakértői vélemények besorolását maga is el tudja végezni. Az általam szerkesztett saját gondolatmenetek legnagyobb része a fenti négy pontot ötvözi, összeköti, s leginkább a közöttük lévő összefüggésekre, valamint a mögöttük húzódó gyökér-okokra koncentrálni.

Eddig a migráció biztonsági megközelítésének vizsgálatát szakértői szemmel, kutatómunkák elemzésével végeztem el. Ebben az alfejezetben, bár elsősorban kérdések formájában, utalni fogok sok olyan, napjaink politikai porondján és a média terében tapasztalható jelenségre, amelyek véleményem szerint sok áttétellel ugyan, de köthetőek a

⁹⁷ Düvell, Frank: The securitization of migration in Western societies: Ambivalent discourses and policies, IMISCOE Cluster A1 munkacsoporton elhangzott előadás, Budapest, 2009 június 25.

⁹⁸ Később még utalok olyan tanulmányra, amelyik ebből az aspektusból vizsgál eseményeket.

migráció biztonságiasodásának folyamatához. Ezek ugyan nincsenek tudományos precizitással megfogalmazva, mivel nem evidensek, s ezért nem könnyen megfoghatók és megfogalmazhatók. Ezért döntöttem úgy, hogy kérdések formájában írom le őket, mintegy az olvasó gondolatait serkentve. E kérdések igen mély rendszer-filozófiai kérdések boncolgatásához vihetik a gondolkodó-elemző szemlélődőt. Nézzük meg tehát az eddigi témát szokatlanabb, egyénibb szemszögekből.

A migrációval kapcsolatos közgondolkodást e bemutatott folyamatok és az ezek nyomán kialakult gondolkodási sémák jelentősen befolyásolják, s ezeket még inkább tetézik a fejlett országok nagyvárosaiban megjelenő egyre jelentősebb bevándorlói réteggel kapcsolatos negatív tapasztalatok. Ez az összetett folyamat végül oda vezetett, hogy a fejlett nyugati országok többségében a lakosság körében a bevándorlással szemben inkább az ellenszenv, mint a támogatás a meghatározó⁹⁹. Így, a közgondolkodást tekintve részben érthetővé válik az a folyamat, amelyen keresztül a migráció biztonsági megközelítése egyre nagyobb teret nyer.

Egy igen jelentős kérdés például, hogy ez a biztonsági megközelítés vajon miért meghatározó és uralkodó a fejlett nyugati országok politikai retorikájában és döntéshozatalában is? Itt először természetesen utalhatunk a fejlett országok lakosságának fent bemutatott módon formálódó véleményéhez, hiszen a politika általában saját népszerűsége érdekében azt igyekszik meglovagolni. Facchini és Mayda fent hivatkozott tanulmányukban rámutatnak, hogy bár a migrációs politika döntései erős korrelációs kapcsolatban állnak a közvéleménnyel, mégsem teljesen párhuzamos a kötés: a migrációs politikák az esetek többségében kevésbé restriktívek, mint amennyire a közvélemény igényelné.¹⁰⁰ Itt tehát van egy rés a közvélemény és a politika között, de Facchini és Mayda kutatása alapján ez a rés sem a politikusok erőfeszítéseinek, hanem a bevándorlás-párti érdekképviselők lobbitevékenységének eredménye.

A politikusok (és gyakran szakemberek, kutatók) részéről gyakran hangzik el olyan kijelentés, amely szerint hogyan várhatjuk el tőlük politikusoktól, hogy más stratégiát kövessenek, amíg a népesség gondolkodása és hozzáállása az idegenekhez „olyan, amilyen”. Ez a kijelentés lehetne jogos és a legtöbb esetben zárja is a gondolatmenetet, azonban a gondolatok szabad továbbfűzése érdekében itt érdemes további kérdéseket feltenni.

⁹⁹ Ezt az állítást itt nem kívánom kutatási eredményekkel alátámasztani, elég egy rövid ideig például az Eurobarometer-nek az interneten is hozzáférhető közvélemény kutatási eredményeiben elmélyedni.

¹⁰⁰ Facchini és Mayda idézett munkájában ezeket az eredményeket már nem egy ENSZ adatsor alapján jelentik ki, hanem több, nagyobb volumenű kutatás és adatsor alapján.

A mai világban alkalmazott választási és média-rendszer nem épp konzerválja és tovább erősíti a népesség bevándorlókkal kapcsolatos ellenérzéseit? Ha a média, ami a közvélemény formálásban meghatározó szerepet játszik, nap mint nap tudósít a bevándorlókkal kapcsolatos bűnesetokról, és a politikusok ezektől óvó „biztonsági” megközelítéséről és intézkedéseiről, ezzel nem éppen a szegregációt megalapozó közvéleményt erősíti? Tudósításával nem épp növeli a migrációval kapcsolatos félelmeket és növeli az igényt arra, hogy még több ilyen hírt sugározzon az embereknek, amely aztán kiszolgálva még tovább gerjeszti az ellenszenvet? Nem képez ez a folyamat egy bevándorlás-ellenes ördögi kört, ami utána teljes idegengyűlölethez és falak felhúzásához vezet? Mekkora szerepet játszik ez a folyamat abban, hogy mára a migráció és biztonság fogalmai ennyire összefonódtak, és a legmagasabb biztonságpolitikai fórumokon említik a migrációt mint „*kockázatot*”, amelyet „*menedzselni*” kell?

A kép további árnyalásához meg kell említenem azt is, hogy a bevándorlással kapcsolatos ellenszenv a népesség körében gyakran nélkülözi a mély megfontoltságot és következetességet, vagyis más szóval a megalapozottságot. A migráció kérdése kapcsán pszichológiai fejtegetésekbe nem kívánok belemenni, de a fejlett országok lakosságának a bevándorláshoz történő hozzáállásból gyakran kisejlik az, hogy az emberek természetes félelem-igényüket irányítják a bevándorlókra, s mintegy „divatként”, vagy érzelmi kielégülésként hárítják rájuk a felelősséget olyan negatív eseményekért, amelyekért azok csak részben felelősek. Ez kitűnően látszik abból, hogy a bevándorlók munkájára a piacon milyen nagy mértékű természetes igény – vagyis kereslet – van, sőt, ezeket mennyire kihasználja a fejlett nyugati világ. Itt lehetne természetesen példákat sorolni arra, hogy a fejlett országokban milyen hatékonyan és mekkora volumenben történik az illegális bevándorlók munkaerejének kizsákmányolása, kezdve a francia almaszedőktől s eljutva a magyar építőipar példájáig. Ám a példák sorolása itt nem célom, csupán hangsúlyozni szeretném, hogy a bevándorlók munkájára a piacon valóban mekkora (szinte nélkülözhetetlen) igény van, vagyis mekkora a migráció iránti valós gazdasági húzóerő. Azonban ezen illegális bevándorlók legalizálása elvonná a rövid távon realizálódó többlethasznot az őket alkalmazóktól, valamint a hosszú távú társadalmi-gazdasági pozitív hatások megértetése sem olyan könnyű az egyszerű emberekkel. Mindezek mellett például Nyugat-Európában a tömegember nem szeret belegondolni azon paradoxon mögé, miszerint épp, hogy nem maguk az elsőgenerációs bevándorlók, hanem azok gyermekei (vagyis a második bevándorló generáció) lesznek,

akik a szüleiktől öröklött kultúrájukat szembehelyezik a befogadó társadalommal, pedig – elvileg, szociológiai megfontolások alapján – ők szociálisan jobban integráltak, mint az első generáció.

A kérdéskör vizsgálatánál érdemes tehát mindig szem előtt tartani ezt a háttérben meghúzódó kettősséget, amelynek jellemzője, hogy az államok a jelenlegi globális társadalmi-gazdasági rendszerből természetesen fakadó migráció szükségletet a gyakorlatban kiaknázzák és kamatoztatják, azonban elméleti és retorikai (és ezért adminisztratív és jogi) síkon fenntartásokkal kezelik és a kontrollálására, mérséklésére törekcszenek. A kérdést tovább vizsgálva pedig azon is érdemes gondolkodni, hogy a politikának milyen érdeke származik abból (a népszerűség megszerzésén túl), hogy ezt a különös, Janus-arcú állapotot fenntartsa? Akadhat egyáltalán a mai demokratikus országok között olyan, amelynek kormánya egy négyéves választási ciklusokra felépített politikai rendszerben szívesen foglalkozna a hosszú évtizedek alatt felgyülemlett anomáliákkal, és szívesen töltené azzal az idejét és költené erőforrásait, hogy elindítson olyan, évtizedek alatt változást hozó reformokat, amelyekből a kormány már egész biztosan nem tud profitálni?¹⁰¹

E kérdések megértéséhez véleményem szerint olyan globális ok-okozati rendszerhez kell visszanyúlni, amely jóval meghaladja a tudományos bizonyíthatóság szintjét, és kénytelen a társadalom- és gazdaságfilozófia szintjén mozogni. Azt az állítást, amely úgy szól: a „nemzetközi migráció biztonságot fenyegető tényező” közvetlenül sem kutatók sem politikusok nem mondják ki, kerülük. Én az alfejezet hátralévő részében hipotézisként fogalmazom meg ezt az állítást, és – maradni kényszerülve ugyan a társadalom- és gazdaságfilozófia szintjén – egy sajátos segéddefiníció segítségével megpróbálom bizonyítani.

Az 1.1.2. fejezetben bemutatott tanulmány alapján az látható, hogy a fejlett nyugati országoknak mind gazdasági, mind társadalmi szempontból nagy szüksége lenne a bevándorlókra, és a bevándorlás pozitív hatásaira. Az 1.2.6. fejezetben a 37-38. oldalon röviden bemutatott tanulmányrészlet pedig azt összegzi, hogyan lehetne a bevándorlás pozitív aspektusait kiaknázni. Így tehát látható, hogy a racionális érvekkel alátámasztott célok és eszközök adottak lennének a fejlett társadalmak számára a migrációhoz történő hozzáállás és „menedzsment” kérdéseiben, s e társadalmak kormányai mégsem e racionálisan meghatározható minta szerint cselekszenek.

¹⁰¹ Ha példát kell megragadnunk a gyakorlati életből, melyik az a német kormány, amelyik szívesen vetne számot és nézne szembe saját, illegális migrációra épülő, a gazdaság komoly arányát lefedő cselédiparára?

Másképpen fogalmazva: elégséges elméleti és logikai bizonyíték támasztja alá, hogy az alacsony jövedelmű országokból a népesség áramlása a magasabb jövedelmű országok felé egyértelműen növeli a két ország összes jövedelmét (ez azt is jelenti, hogy globális szinten a nemzetközi migráció a globális jövedelem növekedését segíti elő). Mi hát mégis az a legfontosabb tényező, ami a politikát arra ösztönzi, hogy pro-bevándorlás helyett kontra-bevándorlási politikát igyekezzon kialakítani és fenntartani? Erre a kérdésre már számos kutató és elemző adott válaszokat.¹⁰² E válaszok inkább véleményeket közvetítenek, mivel ezen a szinten a válaszok nem bizonyíthatóak. A migrációt kutató szakértők közül ezt a véleményt fogalmazta meg kevésbé elvont és filozofikus síkon Hanson is¹⁰³ (a továbbiakban helyenként utalni fogok az ő megfogalmazásaira). Ő már a logikailag összefüggő és egységes egészet képező ok-okozati mechanizmust darabokra szedte, és egyes részeit próbálja boncolgatni, figyelmen kívül hagyva a globális társadalmi-gazdasági folyamatokat.

A választ tehát a fenti kérdésre tehát az alábbiak szerint lehet a legrövidebben összefoglalni:

A nemzetközi migrációnak, mint minden termelési tényező szabad áramlásának, kiegyenlítő hatása van az egyes társadalmi csoportok és országok jövedelme tekintetében. Ez azt jelenti, hogy arányaiban a migrációval összekötött gazdagabb társadalmi csoportok és országok szegényebbé, míg a szegényebbek gazdagabbá válnának a nemzetközi migráció szabad működésével. Ezért a nemzetközi migráció nyomán hiába realizálódik egy összességében nagyobb jövedelmi növekmény, ennek legnagyobb része a fejletlenebb partnernél csapódik le. Vagyis jól látható, hogy a klasszikus közgazdaságtan alapelméletének megfelelően az emberi erőforrás, mint termelési tényező szabad áramlása az egyensúlyi állapot felé tolná el a globális gazdasági rendszert és a jövedelem szinteket. Ez összességében nagyon szépen és vonzóan hangzik, ám egy probléma van vele: a gazdagabb társadalmi csoportok és országok nem akarnak világviszonylatban relatíve szegényebbek lenni, nem akarnak azokból a jóléti transzferekből és szolgáltatásokból engedni, amelyeket eddig „kivívtak” maguknak. Ezért politikai szinten minden lehetséges eszközzel gátolják a bevételek szegényebb társadalmi rétegek felé történő transzferjét. Itt nem feltétlenül a felső tízezerre kell gondolni, hiszen pl. a nyugat-európai jóléti államok által kivívt

¹⁰² Lsd. például Badie, Bertrand – Smouts, Marie Claude: A visszájára forduló világ, Budapest, Aula, 2002 – Itt a könyv szerzőinek tulajdonképpen ez a fő mondanivalója szinte az egész könyv tartalmával.

¹⁰³ Hanson, Gordon H.: The Governance of Migration Policy, Human Development Research Paper 2009/2 UNDP 2009

éltszínvonal sem lenne tartható a szabad nemzetközi migráció jövedelemkiegyenlítő hatása mellett.¹⁰⁴

Hanson ezt a már sok szakértő által leírt folyamatot úgy fogalmazta meg, hogy a szabad nemzetközi migrációnak erős torzító hatása van a jóléti államok újraelosztási rendszerére nézve. Ezért a jóléti államban a túlzott mértékű bevándorlás alááshatja az állam képességét arra nézve, hogy az addig megszokott színvonalú szolgáltatásokat nyújthassa lakossága részére. Különösen vonatkozik ez azokra a jóléti államokra, amelyekben az állam pénzügyi transzfereket nyújt anélkül, hogy korábbi szociális segélyeket, feltételeket, és kifizetéseket számba venne. Ez a jellemző a bevándorlókat mágnesként vonzza, mivel így ők többet kapnak a rendszertől, mint amit beletesznek, vagyis nettó haszonélvezőkké válnak, egyszerűbben fogalmazva a jóléti állam gazdagabb társadalmi rétegeitől elvont adó jelentős része a bevándorlók alacsony jövedelmének kiegyenlítésére fordítódik. Ez összefoglalva azt eredményezi, hogy a szabad nemzetközi migrációban a gazdaságilag fejlettebb országok egyértelműen ellenérdekeltek¹⁰⁵.

Itt lehet feltenni a kérdést, hogy hogyan kapcsolódik mindehhez a biztonság? Nos, tulajdonképpen mi is a biztonság? Erre a kérdésre már rengetegen próbáltak választ adni, én most azonban egy egyéni megközelítésből, a biztonság teljes és komplex képét nézve adok választ: az egyén szempontjából nézve a biztonság az, amikor az ő életével kapcsolatos megelégedettségére nézve nem jelentkezik érzékelhető csökkentő (vagyis azt veszélyeztető) külső hatás illetve körülmény. Mivel a fejlett országok társadalmában az egyéni megelégedettség szinte teljes egészében az anyagi javakhoz van kötve, ezért a biztonság mint összetett fogalomnak mára igen jelentős szegmensét képezi az anyagi biztonság. Az anyagi biztonság pedig a fenti definíció alapján úgy is megfogalmazható, hogy akkor áll fenn, amikor nem jelentkezik olyan

¹⁰⁴ Itt érdemes azt is figyelembe venni, hogy a fejlett államokban mind működik egyfajta újraelosztási rendszer. Ezért tulajdonképpen minden modern nemzetállam jóléti állam (welfare state – lsd. Halfmann, Jost és Bommers, Michael: Staatsbürgerschaft, Inklusionsvermittlung und Migration. Zum Souveränitätsverlust des Wohlfahrtsstaates, in: Michael Bommers and Jost Halfmann (szerk): Migration in nationalen Wohlfahrtsstaaten. Theoretische und vergleichende Untersuchungen. IMIS-Schriften 6. Osnabrück, 1998, 87.o.).

¹⁰⁵ Ez a hatás erősen hasonlít a mikroökonómiában szereplő monopol helyzetben lévő vállalatokhoz, amelyek a monopolhelyzetüket kihasználva nagyobb profitot tudnak realizálni mint ha szabad piaci verseny lenne. Éppen ezért, ha tehetik, igyekeznek megakadályozni a szabad verseny kialakulását az általuk uralt piaci szegmensben. A fejlett, bevándorlási célpontként működő országok ugyanezt a torz struktúrát tartják fenn a globális gazdaság szintjén.

érezhető külső tényező, amely az egyén/szereplő jövedelmére és kivívott életszínvonalára csökkentő hatással bír.¹⁰⁶

A fenti definícióval kapcsolatban kell egy kis kitérőt tennünk, hiszen van egy kifejezés, amely némi boncolgatást igényel, s ez a „megelégedettség”. Sajnos itt meg kell állapítani, hogy minden definíciónál az ember elérkezik olyan kifejezésekhez és fogalmakhoz, amelyeket nem lehet tovább definiálni. Ha visszanyúlunk a közgazdaságtan egyik alapdiszciplínájához, a mikroökonómiához, ott is megjelenik a megelégedettség egy formája, mint a fogyasztását racionalizáló ember, a „homo economicus” végcélja, tovább már nem definiált fogalom. A mikroökonómia a megelégedettséget egyfajta egyéni haszonként (mintegy hasznosságként) kezeli, amelynek maximalizálására a modern ember folyamatosan törekszik. Nos, ebben a megközelítésben én azt a fogalmat nevezem biztonságnak, amikor az ember nem érzékel olyan külső körülményt, amely a megelégedettségére (vagy közgazdasági kifejezéssel élve az általa realizált összhaszonra) csökkentő hatással lehet.¹⁰⁷

¹⁰⁶ Amint távolabbi nézőpontból, elvonatkoztatva próbáljuk megvizsgálni a biztonság szót, már a definiálásnál megakadunk. Egyáltalán mit is jelentenek ezek a kifejezések: biztonság; biztonságos; biztonságban van?

A szó etimológiai hátterét vizsgálva a latin „securitas” szó rendelkezik a legbeszédesebb jelentés-összetétellel: „cura” mint félelem vagy aggodalom, és „sine” mint nélkül. A szó eredeti jelentése alapján tehát az van biztonságban, aki nem tart illetve nem fél valamitől. A hagyományos, klasszikus biztonság-elmélet nem elemzi tovább sem a „félelem” sem pedig a „veszély” szavakat, és mélyebb értelmezés nélkül úgy kezeli, hogy félelmet általában „veszély”, fenyegetettség-érzés ébreszt. Az én véleményem viszont az, hogy az egyén minden olyan potenciális eseménytől fél, amely az általa elért kényelmi szintet – vagyis életszínvonalat – fenyegeti. Így a szó jelentéséből eredő „félelem nélkülség” magától értetődően mindenre kiterjed, ami megelégedettségét csökkenti, s ezért a „veszély” szó jelentését a jelen kontextusban nem is szeretném elemezni.

¹⁰⁷ Ehhez a gondolatmenethez még egy kiegészítést kell tennem, hiszen az ember megelégedettségét már sok néven és sok módszerrel próbálták mérni a kutatók, s diagnosztizálni, hogy vajon erre a megelégedettségi vagy boldogsági szintre mely tényezők vannak hatással és milyen módon. Ezzel a témával foglalkozik pl. Dr. Luigino Bruni, a Milánói Egyetem közgazdász professzora, akinek publikációiról saját honlapján lehet tájékozódni:

<http://dipeco.economia.unimib.it/persona/bruni/brunihp/eng/index.htm>

Dr. Bruni több előadásán részt vettem, és könyvei számos ötletet adtak a nemzetközi migráció motivációs tényezőinek vizsgálatában. Ám mivel e tanulmány terjedelmére és témájára tekintettel nem evezhetek túlságosan messzire a fő elméleti vonaltól, én e méréseknek és elméleteknek csupán egyetlen nyilvánvaló eredményét emelném ki: szinte minden ilyen megelégedettségi/boldogságot mérő vizsgálat arra mutatott rá, hogy az anyagi javakhoz kapcsolódó megelégedettségi szint mindig relatív, vagyis függ az egyén környezetében lévőknek az egyénhez mért életszínvonalától.

Egyszerűbben és számokkal kifejezve: A országban, ahol az éves átlagjövedelem 500 dollár, az 1000 dollár éves jövedelmet kereső ember jóval elégedettebb anyagi helyzetével, mint a 10 000 dollár éves átlagjövedelmű B országban egy 5000 dollárt kereső ember – jól lehet bár, utóbbi ötször annyit keres, mint az előbbi. Természetesen ezeket a számokat az árszínvonal, a vásárlóerő stb. bizonyos mértékig torzítja, ezért a megelégedettség és a számok között nem egyenes arányosság áll fent, azonban a példa tényleges mondanivalója az, hogy az ember anyagi szempontból mindig a környezetében élő többi emberhez méri magát. Érdekes, hogy ebbe számos migráció kutató nem gondol bele, amikor felteszi azt a kérdést: miért van az, hogy pl. Nyugat-Európában mindig a második generációs bevándorlókkal van a legtöbb probléma? Pedig a válasz a fenti logika alapján igen egyszerű: az első generációs bevándorló még ahhoz az anyagi átlagszinthez méri elégedettségét és az új helyen való életének jövedelmét, ahonnan

Visszatérve tehát a nemzetközi migráció problémájára: saját, egyéni, a biztonság fogalmát a szó gyökerének elemzésével újraértelmezett biztonság-felfogásom alapján megállapítható, hogy a magasabb életszínvonalat elért nyugati fejlett országokra nézve tulajdonképpen biztonságot veszélyeztető tényezőnek minősül a nemzetközi migráció, globális jövedelemkiegyenlítő hatása révén. Itt érdemes az olvasónak feltennie magában a kérdést, hogy ezt az – immár logikai úton bizonyított – hipotézist a kormányok, politikusok, vagy akár az átlagpolgár vajon miért nem hajlandóak kijelenteni (sajnos e kérdés további fejtegetése egyfajta politikai-morális állásfoglalás lenne részemről, ezért vagyok kénytelen a választ az olvasóra bízni). Mindazonáltal könnyen juthatunk ahhoz a következtetéshez, hogy e megállapítás után rövid és könnyű út vezet oda, hogy a valójában leginkább anyagi biztonságát féltő nyugati ember a bevándorlásnak, mint számára kedvezőtlen jelenségnek más felhangokat adjon, vagyis a biztonságot veszélyeztető kevésbé jelentős attribútumait felnagyítsa illetve kiterjessze más területekre. Ezzel természetesen nem azt próbálom kifejezni, hogy a nemzetközi migrációval járó konfliktusok mind erre a hipotézisre vezethetők vissza. Csupán arra próbálok rámutatni, hogy jelenünkben, a 21. század elején ez az a legfontosabb motivációs tényező, amely a gazdaságilag fejlett országok migrációs politikáját meghatározza.

Az emberek tömegeinek egyik földrajzi területről a másikba történő vándorlása a történelem minden korszakában megtalálható jelenség volt, és mindig is számos konfliktus forrása volt, s ma is az. Ezek a konfliktusok szépen kiegészítik a fent megállapított problematikát, sőt, jócskán adnak alkalmat arra, hogy a fenti hipotézis által leírt, valódi ok-okozati összefüggés mint alapvető probléma az átlagemberben ne is tudatosuljon, hanem a problémák gyökerét a migrációt kísérő egyéb súrlódásokban, összeütközésekben, vagy kényelmetlenségekben lássa.

2.3 Az Európai Unió migrációs politikájának alakulása

Az Európai Unió migrációs politikájáról sokan beszélnek mint fogalomról, azonban érdemes legelőször tisztázni, hogy olyan területről van szó, amely nem rendelkezik sem funkcionális sem intézményi keretrendszerrel. A migrációs politika

származik, ezért nem zavarja különösképpen, ha kevesebb jövedelme van mint a befogadó ország átlagkeresete – hiszen így is jóval jobb körülmények között él mint elköltözése előtt. A második generáció viszont már csak azt látja, hogy az „öslakos” jóval jobban él nála, tehát a közvetlen környezetéhez méri magát, számára ez a megelégedettségét meghatározó viszonyítási alap.

lényegében gyűjtőfogalom, amely egy téma (a migráció) köré rendez szűkebb és jobban körülhatárolható politikákat. Ezért kutatható és tárgyalható, de összességében csak az egyes részeinek külön-külön alakításával befolyásolható politikáról van szó. A részét alkotó politikák köre folyamatosan változik, egyes területek be- vagy kikerülnek, kisebb vagy nagyobb hangsúlyt kapnak. Legfontosabb alkotóelemei: az érintett unión kívüli országokkal folytatott együttműködés az ottani elvándorlás megakadályozása érdekében, az illegális bevándorlás és az embercsempészet elleni fokozottabb fellépés, a törvényes bevándorlók helyzetének átfogó szabályozása, a menekültek védelme. Az uniós szintű politika ezeken a területeken kiterjed a már közösségi hatáskörbe vont, esetenként a közösség által működtetett funkciókra, valamint a tagországok nemzeti politikájának közelítésére.

A migrációs politikát a média és a közgondolkodás gyakran rokonítja a bel- és igazságügyi pillér egyes részeivel, és a migrációs politika fejlődését ezért a bel- és igazságügyi terület 1999-2004-ig tartó Tamperei, majd a 2004-2009-ig tartó Hágai ötéves programok elemzésén keresztül szemlélik és értékelik. Ám tudni kell, hogy sokkal komplexebb területről van szó, hiszen a migrációs politika a legális bevándorlás szabályozásán és a bevándorlók integrációján keresztül komoly társadalom- és gazdaságpolitikai kérdéseket érint, a demográfiai kérdésekről nem is beszélve. Ezért ha jól akarjuk megfogalmazni a bel- és igazságügyi integráció és a migrációs politika viszonyát, azt kell mondanunk, hogy ezek az ötéves programokra bontott integrációs területek a közös migrációs politika azon részei, amelyek a legtöbb haladást és a legnagyobb görbülékenységet mutatják. Ennek okaira a következő alfejezetben részletesebben kitérek. Hozzá kell ehhez azt is tenni, hogy mind a Tamperei, mind a Hágai Program tartalmaz olyan célkitűzéseket, amelyeket eddig még nem sikerült megvalósítani, vagyis ezek esetében sem beszélhetünk az integráció akadálymentes és gyors előrehaladásáról.

A migráció továbbá komplexitása és tovagyrűző jellege révén azon kérdések közé tartozik, amelyek esetében nem elégséges pusztán az uniós tagországok közti együttműködés, hanem a közös politika kialakításához a külső partnerekkel, vagyis az ún. „harmadik országokkal” is közös megállapodásokat kell kötni s feléjük egységes álláspontot képviselni. E téren az unió már szintén jelentős lépéseket tett a Földközi-tenger menti országokkal folytatott, továbbá az afrikai, karib-tengeri és csendes-óceáni térséghez tartozó államokkal kezdett együttműködés területén, de részét képezi ez a téma a főleg volt szovjet köztársaságokra vonatkozó keleti szomszédságpolitikai

(European Neighborhood Policy) együttműködésnek is. Ebből tehát látható, hogy a migrációs politika szervesen kötődik a közös kül- és biztonságpolitikához is.

Bár az elmúlt két évben mind a francia elnökség által 2008 szeptemberében tető alá hozott migrációs paktum, mind az ún. kék-kártyás rendszer bevezetése komoly, átütő eredmény volt a közös migrációs politika egységesítése felé, a 2008-ban kezdődő globális gazdasági válság nyomán fellépő, szinte minden országot érintő munkapiaci problémák a tagállamok integrációs hajlandóságát várhatóan vagy megakasztják, vagy legalábbis komoly mértékben lassítják.

Az integráció legproblémásabb területei a törvényes bevándorlók helyzetének átfogó szabályozása valamint a bevándorlók integrációjával kapcsolatos kérdések. Bár a migráció gazdasági és munkapiaci aspektusaival kapcsolatos tartalmi szabályozás tagállami kompetencia, a de facto jogalkotás jelentős része már közösségi szinten történik.¹⁰⁸ A tagállamok gazdasági érdekeiket leggyakrabban kétoldalú foglalkoztatási egyezményekkel, regularizációs törekvésekkel (azaz a határaikon belül élő bevándorlók helyzetének rendezésével), illetve az egyes foglalkoztatási ágazatokban kvótarendszer bevezetésével igyekeznek megvédeni. A közösségi vízumpolitika szabályozása azonban már uniós szinten történik, beleértve a harmadik ország állampolgárainak közösségi területen való tartózkodását is.

Az amerikai Migration Policy Institute az utóbbi években megjelentett az adott évek 10 legfontosabb migrációs kérdéséről szóló tanulmánya alapján elmondható, hogy a kiemelt migrációs kérdések az Európai Unió több tagállamában komoly problémát jelentenek.¹⁰⁹ Ezek közé tartozik a rövid idő alatt túl sok bevándorló befogadása (a recesszióval csökkenő munkaerő iránti kereslet miatt a nemzeti munkapiac képtelen a többletmunkaerőt felszívni), a képzett munkaerő iránti versenypolitika (itt ismét utalnék a kék kártyás rendszerre), a növekvő idegengyűlölet, és a csökkenő népesség migrációs összefüggései.

Az Eurostat felmérései szerint az Európai Unió 27 tagállamában 18,5 millió harmadik országból érkezett bevándorló tartózkodik legálisan, míg az Unió területén kívül mintegy 9 millió uniós állampolgár él. Becslések szerint az Európai Unió területén

¹⁰⁸ A kettősség persze érthető, hiszen míg az egyes államok gazdasági érdekei, illetve a munkaerő-piaci szerkezetek eltérőek lehetnek, az Unión belüli szabad mozgás már kollektíven állítja kihívás elé a résztvevőket.

¹⁰⁹ MIS – Top 10 Migration Issues of 2008, Washington 2008, letölthető a Migration Policy Institute honlapjáról (www.migrationpolicy.org)

elő illegális bevándorlók száma pedig 4,5 – 8 millió föig terjedhet. Ebből megállapítható, hogy a 21. század elejére az Európai Unió a nemzetközi migráció egyik legfőbb befogadó régiójává vált, így szembe kell néznie a migráció által prezentált számos körülménnyel.¹¹⁰

E körülmények lehetnek társadalmi kihívások, mivel Európa – pl. az USA-val ellentétben – nem klasszikus bevándorlási térség, így az ellenszenv a bevándorlással szemben sokszor igen erős.¹¹¹ A migrációval kapcsolatosan társadalmi előítélet fejlődhet ki, ráadásul épp a kedvezőtlenül alakuló gazdasági helyzetben jellemző az elfogadás mértékének csökkenése, a társadalmi feszültségek növekedése nyomán.¹¹² A migrációval kapcsolatos diskurzus során számos kérdés felvetődött már, amelyek az olyan fogalmak boncolgatásához vezettek, mint az integráció, a szegregáció, az asszimiláció, vagy a multikulturalizmus. Lassanként kezd nemzetbiztonsági kérdéssé válni, hogy az integrálódni képtelen, szegregáltan élő bevándorlók „gettósodnak”, ami a bűnözés növekedéséhez vezet. Az illegális migráció ezen kívül összefügg az embercsempészettel, a szervezett bűnözéssel, a „modern kori rabszolgasággal”. Az illegális bevándorlók által végzett fekete munka pedig a gazdaság átláthatatlanságát fokozza. Alapvetően ezek azok a hivatalos érvek, ami miatt az Európai Unió legfontosabb céljaként az illegális migráció visszaszorítását tűzte ki céljául. Mostanra ez vált az Európai Unió bevándorlási politikájának legfőbb elemévé olyan értelemben, hogy a migrációval kapcsolatosan ezen a területen mutatja a legaktívabb jogszabályalkotást.

Egy másik összefüggésre hívnám fel továbbá a figyelmet.¹¹³ Ha megvizsgáljuk az Európai Tanács migrációval kapcsolatos legfontosabb dokumentumait¹¹⁴, azt vesszük észre, hogy a migráció mint fogalom ezen dokumentumokban igen jól körülhatárolt szöveggörnyezetben jelenik meg, rendszerint az „asylum” fogalomhoz kötve. Maga az áramlásra használt „flow” kifejezést is leginkább a „managing migration flows”

¹¹⁰ Az Eurostat adatait összegzi: Krizsán Brigitta: Az Európai Unió és a migráció – belső szabadság, külső elzárkózás (www.dieip.hu, 2009.02.10.)

¹¹¹ Cseresnyés Ferenc: Migráció az ezredfordulón, Dialog Campus kiadó, Budapest-Pécs, 2005, 28.o. Jó példa a nyugat-európai országok félelme az Unió bővítése előtt attól hogy a bővítéssel a kelet-európai országok előzőnlük őket.

¹¹² Itt a 2008. szeptembertől begyűrűző pénzügyi válságra utalok elsősorban mint potenciális feszültségforrásra.

¹¹³ Ezt az összefüggést Balogh Róbert világította meg „Migráció mint anomália – a bevándorló kérdéstől a bevándorló veszélyig” c. írásában

¹¹⁴ Itt elsősorban a 2002. július 21-22-i sevillei, az egy évvel későbbi thesszaloniki, valamint a 2005. december 16-17-i brüsszeli Európai Tanács konklúzióira (brit elnökség), valamint a 2008. szeptemberi migrációs paktumra (francia elnökség). Ha ezeket megnézzük, látható, hogy a dokumentumokat mind olyan országok terjesztették be, amelyeknél a migrációnak kiemelt jelentősége van.

összefüggésben találhatjuk meg. Gyakorta előfordul továbbá a „return procedures”, a „removal effort”, és az „effectiveness” mint kulcsfogalmak, és jellemző, hogy a migráció mint téma előkerülése szinte karöltve jár együtt a bűncselekményekkel és az azokkal szembeni fellépéssel kapcsolatos állításokkal. Ez a szöveggörnyezet egyértelművé teszi, hogy az Európai Tanács a migrációt mint negatív, kriminalizálódott jelenséget kezeli, amelyet kontrollálni, vagy divatos és jól csengő kifejezéssel „menedzselni” kell, mégpedig annak fékezésével, minimalizálásával. Itt a menedékjog azért fontos kiindulópont, mert ezen kívül a bevándorlók számára gyakorlatilag nem maradt olyan csatorna, amelyen keresztül legalizálhatják a szegénység elől történő „menekülésből” származó tartózkodásukat.

Ennek megfelelően, közös politika eddig a menekültkérdés és a határbiztonság területén alakult ki, egységes uniós migrációs politikáról azonban nem beszélhetünk. Egyik tagállam sem mond le a bevándorlással kapcsolatos kérdések szabad kezeléséről, hiszen ez a fent röviden vázolt „érzékenység” miatt politikai kérdéssé vált. A tagállamok maguk kívánják meghatározni, hogy az „idegeneket” milyen feltételekkel fogadják be, vagyis saját maguk állítanak korlátokat, restrikciónkat, feltételeket a bevándorlók elé. Ez a magatartás a nemzetállamok kialakulása óta jellemző, de ha jobban megvizsgáljuk, tulajdonképpen ez egy bizonyos szemszögből azt is jelentheti, hogy az állam a saját polgárai érdekeit szem előtt tartva korlátozza más országok polgárainak emberi jogait (hiszen ha a vándorlás, szabad mozgás alapvető emberi jognak tekinthető, hogyan különítjük el a vándorlást be- és kivándorlásra?¹¹⁵).

Egy uniós szintű, szupranacionális migrációs politika létrejöttéhez először a bevándorlással kapcsolatos nemzetállami érdekek harmonizálására lenne szükség, ami az állami szuverenitás e részének feladását jelentené. Ez eddig nem történt meg, bár tény, hogy ez nem az uniós intézmények tétlenségének köszönhető, hiszen az Unió szervei számtalan jogi aktus keretében próbálták már a tagállamok közötti érdekegyeztetést előremozdítani. Ugyan mindig vannak olyan kezdeményezések, amelyek a korábbi állapothoz képest sokak által „áttörés”-ként emlegetett előrelépést jelentenek (ilyen pl. a 2008. szeptemberi migrációs paktum), ám mivel a tagállamok eltökéltnak látszanak e terület nemzeti szuverenitás alatt tartásában, vajmi kevésbé valószínű, hogy a közeljövőben hajlandóak lesznek az Uniót felruházni olyan kompetenciákkal, amelyek valódi beleszólást engednék ebbe a területbe.

¹¹⁵ Gyakran emlegetett szállóigévé vált ugyanis mind szakmai mind politikai körökben, hogy „a kivándorlás emberi jog, de a bevándorlás nem az”.

Látni kell ugyanakkor azt is, hogy a maastrichti harmadik pillér, a bel- és igazságügy területén a komoly integrációs lépések kifejezetten frissek, ezen a területen a haladás lassú, ám hatása kiterjed a migrációs szférára. A bel- és igazságügyi integráció folyamatának közvetett hatása mutatkozik meg a vízum- és határellenőrzési rendszerek integrációjának stabilabb előrehaladtában is. E folyamat tovaggyűző hatásának igen jó példája a legfrissebb átfogó uniós szabályozás, az ún. kékkártyás rendszer. Az új szabályozás megkönnyíti a magasan képzett munkaerő bevándorlását EU-n kívüli országokból, ám ugyanakkor súlyosbítja a szankciókat azokkal a cégekkel szemben, amelyek kívülről jövő illegális bevándorlókat alkalmaznak.¹¹⁶

A migráció kérdésében leginkább élharcos tagállamok belügyminisztereinek nyomására tehát, az Európai Unió a legtöbb pénzt és energiát a határellenőrzés és a munkapiacok ellenőrzésének kiterjesztésébe fekteti. Mindkét esetben, az elméleti és gyakorlati kutatások és felmérések hamar megmutatják majd, hogy ez valóban a befektetésekkel arányos mértékben csökkenti-e az illegális bevándorlást. Bár a „falak” megerősítése növeli az egyes migránsok kockázatát és belépési költségét az Unió területére, nem szabad figyelmen kívül hagyni a tény, hogy ugyanakkor ezáltal épp a szakosodott szervezett bűnözés profitját és ezáltal vállalkozói kedvét is növeli. További kedvezőtlen hatása, hogy csökkenti a már a területen tartózkodó bevándorló kedvét az anyaországba való visszatérésre. Vogel és Cyrus kutatása alapján az Unió határain belül végzett munkaügyi és személyi ellenőrzések számának növelése ösztönözheti a státusz nélküli bevándorlókat tartózkodásuk legalizálására.¹¹⁷ Ugyanakkor, az elemzők maguk is kételkednek a módszer hosszú távú eredményességében: maguk mutatnak rá, hogy az EU Bizottság 2007. májusában kiadott direktívája, amely konkrét szankciókat javasol az illegálisan munkaerőt alkalmazó munkáltatókkal szemben, téves feltételezéseken alapul. E feltételezések nem számolnak ugyanis azzal az intézkedések nyomán fellépő hosszú távú folyamattal, amely a migránsokat a legális munkaerőpiachoz történő hozzáférésük nehezítése után szép lassan illegális munkavállalásra ösztökéli, feketítve ezzel a gazdaságot. Ezt a feketedést pedig csak az ellenőrzések olyan mértékű növelésével lehetne kordában tartani, amelynek költségei szinte bármely tagállam számára finanszírozhatatlanok. Vogel és Cyrus tanulmánya rávilágít továbbá arra a tényre is, hogy sem európai sem tagállami szinten nem áll rendelkezésre olyan módszer, amellyel

¹¹⁶ A kékkártyás rendszerről a II. Melléklet ad részletesebb tájékoztatást.

¹¹⁷ Cyrus, Norbert – Vogel, Ditta: Irregular Migration in Europe – Doubts about the Effectiveness of Control Strategies, Focus Migration, Hamburg Institute of International Economics (HWWI), Policy Brief No. 9., 2008 March, 7.o.

a migrációs kontroll aktivitására fordított erőforrások felhasználási hatékonyságát bármilyen megközelítéssel vagy korrelációval mérni lehetne. A német Szövetségi Ellenőrzési Hivatal például komolyan sürgeti a munkaerő piaci ellenőrzések hatékonyságát mérő tanulmányok készítését, másképp félő, hogy a monitoring rendszer mélyítésével és kiterjesztésével a munkáltatókat csak feleslegesen terhelik meg olyan bürokráciával, amelynek költségei nem hozzák be a ráfordításnak megfelelő hasznot.

S ha már mélyebben elmerültem abban a kérdésben, hogy az Unió a legtöbb forrást a határellenőrzés kiterjesztésébe és hatékonyságának növelésébe fekteti, akkor az EU határellenőrzési rendszeréről is érdemes néhány gondolat erejéig elidőzni. A határellenőrzés – a szó szélesebb értelmében vett – feladatát ugyanis egyre szélesebb körű aktorok végzik, egyre több tevékenységet bevonva ebbe a körbe. Nem csoda tehát, hogy maga a határellenőrzés is egyre komplexebb és átláthatatlanabb kérdéssé válik. A határellenőrzés egy jelentős részének közösségi jogba történő felvételével, a belső határellenőrzés eltörlésével a Schengeni Övezet határvonalain, valamint a FRONTEX határellenőrzéssel foglalkozó ügynökség, mint közösségi fél-autonóm szerv egyre kiterjedtebb működésével érdekes folyamatnak lehetünk tanúi. Mégpedig annak, hogy az EU tagállamai e lépéseikkel lényegében a biztonságuk növelése érdekében tulajdonképpen feladták szuverenitásuk egy szegmensét – azt a szegmensét, amelyik e szuverenitást ellenőrzi. Ez lényegében az állami szuverenitás természetének az átalakulását jelenti, amelyet Sassen de-nacionalizációnak (angolul „de-nationalization”), vagyis csúnyább fordításban „nemzettelenítésnek” nevez.¹¹⁸ Ez a jelenség jól mutatja, hogy a globális kormányzás hogyan haladja meg a nemzet-államot – bár meg kell jegyezni, hogy ugyan a folyamat az állami szuverenitás re-konfigurációját vonja maga után, valójában nem szabad úgy tekinteni, hogy ennek nyomán az állam ellenőrzése a területének szuverenitása felett gyengülne. Inkább úgy érdemes tekinteni, hogy a tagállamok hatásköreikből adnak fel részeket biztonságuk növelése érdekében.

Aas ezt a határellenőrzés átalakulásának jelenségét, vagyis a de-nacionalizációt három fő elemre – mint folyamatosan erősödő trendre – bontja:¹¹⁹

a) transznacionalizáció és internacionalizáció: ez valójában a határellenőrzést szabályzó jogszabályok, tehát a jog transznacionalizációját jelenti. Ennek fejlődési hátterében a határon átnyúló, legtöbbször az illegális migrációval összefüggő bűncselekmények nemzetközi jellege áll. Mint ilyen, nemzetközi összefogással

¹¹⁸ Sassen, Saskia: A Sociology of Globalization. New York & London: W.W. Norton & Company, 2007

¹¹⁹ Aas, Katja Franko: The securitization of migration: Whose justice and whose security? Norwegian Research Council KIM programme, (Kommunikasjon, IKT og Medier) 2008

könnyebb a harcot is megvívni ellene – az volt tehát a mozgatórugója e folyamatnak. Az EU-ban a határellenőrzés integrációja szinte iskolapéldája a globális kormányzás fejlődésének, és a szuverenitás nemzetközi koncentrációjának (angolul „pooling of sovereignty”), ahol már a transznacionális rendszer kialakította a nemzeti apparátusok felett álló saját bürokráciáját. Ez arra is jó példa, ahogyan egyes európai önálló rendszerek elszakadnak (angolul „de-coupling”) a nemzetállamoktól, nem csupán formális, hanem informális egyezmények útján is, így gyűjtve maguknak saját társadalmi lendületet.¹²⁰

b) pluralizáció: ez a pont elsősorban azt jelenti, hogy a határellenőrzési mechanizmusok közösségiesítése egyben a külső szereplők, tehát a versenyszféra felé is egységesebb fellépést tud képviselni. Ebbe bele kell érteni úgy a privát biztonsági ügynökségekkel való együttműködést, ahogy a szállítókkal való együttműködést – ez utóbbiakra ugyanis például a határbiztonság szempontjából jelentős felelősség és teher hárul, ugyanis illegális utazók szállításáért ők is bírságkötelesek, ami rájuk is egyfajta előszűrési kötelezettséget rak.

c) informacionalizáció: ellentétben a jog transznacionalizációjával, a rendészeti tevékenység internacionalizációjával, és a globális kormányzás fejlődésével, ez az aspektus egy friss jelenséget takar – ám a határrendészet megváltozott minőségéhez ugyanúgy hozzájárul. Ez a határellenőrzés technológiáját, technikai paramétereinek átalakulását jelzi, amely nélkül az előbbi pontok önmagukban nem lennének életképesek. Az európai határbiztonsági rendszer több transznacionális információ áramlást biztosító technikai zónát működtet, elsősorban a Schengeni Egyezmény alapján, ám ide kell sorolni a menekültügyben segítséget nyújtó Dublini egyezményt és az Eurodac rendszert is. Elsősorban ezek teszik lehetővé a határok – és így a szuverenitás – átalakítását, konfigurációját úgy, hogy mindeközben egy meglehetősen magas biztonsági standardot is képesek fenntartani. Ez alapján el lehet mondani, hogy az európai határbiztonsági tevékenység szinte teljes egészében informacionalizált tevékenység.

¹²⁰ Aas, Katja Franko: i.m. 2008, 4.o. Az 5.oldalon Aas azt is kiemeli, hogy a határellenőrzés transznacionalizációja azt is maga után vonja, hogy az egységes EU könnyebben tud nyomást gyakorolni a szomszédos államokra (például Törökország, Balkán államai stb.), hogy azok is erősítsék migrációs- és menekültügyi szűrőrendszerüket, ezáltal növelve a határbiztonság eredményességét az EU tagállamaiban is. Ezt az egyes tagállamok külön nehezebben tudnák elérni.

A fentiekben az Európai Unió migrációs politikájának azon aspektusait igyekeztem kiemelni, amelyek e politika hangsúlyos elemein keresztül rámutatnak, hogy a migrációs politika az Európai Unióban lényegében egy biztonságiasodási folyamaton ment és megy keresztül. A következő alfejezetben azt vizsgálom meg tehát, hogy ezek a jelek valójában hogyan is mutatnak a biztonságiasodás jelenlétére, valamint a jelenséget a szakirodalom hogyan dolgozta fel.

2.4 A nemzetközi migráció biztonságiasodásának bemutatása az Európai Unió példáján keresztül

Miután a 2.1.3-as alfejezetben megvizsgáltam a „biztonságiasodás” jelenségét és folyamatát, a 2.2-es alfejezetben rávilágítottam a fejlett országok migrációs politikájának „elbiztonságiasodásának” általam megjelölt legfőbb okára, valamint a 2.3-as alfejezetben röviden a tárgyalt szemszögből megvizsgáltam az Európai Unió migrációs politikájának alakulását, indokoltnak tartom az Európai Unió migrációs politikájának biztonságiasodási folyamatát részletesebben bemutatni.

Mielőtt elmélyednék a témában, még egyszer visszautalva a koppenhágai iskolára, kiemelném, hogy Buzan és Waever véleménye és megközelítése szerint, amit a kutatók a biztonság tanulmányozásával elérhetnek, az nem a képesség, hogy felismerjék a valódi fenyegetéseket, hanem inkább azokat a folyamatokat ismerhetik meg, melyek során egy ügy társadalmilag felépül és biztonsági fenyegetésként értékelődik. Másszóval: a kutatók arra a folyamatra láthatnak rá jobban, hogy egy kérdés hogyan válik biztonsági kérdéssé. Nézetük szerint „ha valaki egy objektívebb megközelítést akar alkalmazni, nem tiszta, hogy ez hogyan érhető el azokat az eseteket kivéve, amikor a fenyegetés nyilvánvaló és azonnali. (...) Nem könnyű egy ügy biztonságiasodását összevetni azzal, hogy az ügy valóban fenyegetés-e; mivel ez ebben a formában a biztonságnak egy olyan objektív mérési módját követelné meg, amelyet eddig még egy biztonságelmélet sem nyújtott.”¹²¹ Nos, ezzel a szemlélettel szeretném én is az alábbi elemzést elvégezni.

A nemzetközi migráció biztonságiasodási folyamatával kapcsolatos tudományosabb jellegű írások elemzése előtt még utalnék arra, hogy a kérdés nem csupán a szakirodalomban szerepel. Az előző alfejezetben bemutatott jogszabály- és gyakorlat-elemzéseken kívül érdemes azt is megvizsgálni, hogy a migráció és a

¹²¹ Buzan és Waever: i.m. 1998, 30.o.

biztonság, mint napirendi pont, az utóbbi években hány különböző konferencián, fórumon, megbeszélésen került előtérbe úgy, hogy a két fogalom valamifajta kapcsolatba került. Itt szándékosan nem említek forrást, mert az olvasóra bízom, hogy gondolja végig, találkozott-e ilyennel, s ha igen mennyivel. Valójában meg kell jegyeznem: a migrációval kapcsolatos elméleteknek, megközelítéseknek, vitáknak, üléseknek, konferenciáknak szinte se szeri se száma, a témában napi szinten keletkeznek új tanulmányok és dokumentumok, mind más megközelítést, módszertant, hangsúlyos pontokat, vagy ezek kombinációit kínálva. Egyre gyakoribb az is, hogy nagyobb uniós biztonságpolitikai fórumokon, konferenciákon elhangzó beszédekben és hozzászólásokban a nemzetközi migrációt a politikusok és szakemberek „biztonsági kihívásként” illetve „kockázatként” kezelik.¹²² Ez tisztán megjelenik egyes országok politikai gyakorlatában is, hiszen a hatékony „migráció-kezelés” mint kulcsfogalom¹²³ egyben egyfajta „kockázat-kezelés”-ként is értelmezhető, hiszen a „migráció-kezelés”, mint fogalom lényege: hogyan lehet minél inkább kiaknázni a nemzetközi migrációval járó pozitív hatásokat úgy, hogy közben a nemzetközi migrációból eredő kockázatokat (kedvezőtlen hatásokat) minimalizáljuk?¹²⁴ Pastore elemzése kicsit olaszosabb, radikálisabb módon fogalmazza meg ugyanezt: el kell dönten, hogy a nemzetközi migráció melyik részével foglalkozunk, hogyan egyeztessük össze a *gazdaságilag jó*, és a *politikailag gonosz* jellegét¹²⁵ – s itt ugye ismét a második fejezet két fő attitűdjéhez érkeztem. Innentől tehát a politikailag gonosz részével fogok foglalkozni.

Megvizsgálva az előző alfejezetben leírt, a migrációval kapcsolatos uniós jogszabályi nyelvezetet, az adminisztratív ellenőrzés és határbiztonsági rendszer szigorodási folyamatát, az (akár uniós akár nemzeti szintű) politikai retorikát, a média cikkeit és híreit, valamint az előző bekezdésben említett, konferencia-napirendekkel kapcsolatos tapasztalatokat, a 2.1.3 fejezet alapján erős kérdőjelek jelennek meg a

¹²² Erre nagyon sok példát lehetne hozni, hazánknál maradvá érdekes volt például a 2009. április 24-én az MTA Politikatudományi Intézetének szervezésében, a 2011-es magyar EU elnökségre történő készüléssel kapcsolatos konferenciasorozat keretében, a kül- és biztonságpolitika témájában szervezett konferencia felszólalásait hallgatni, ahol a plenáris ülésen minden előadó, aki az Unió kül- és biztonságpolitikájának stratégiai irányvonalairól beszélt, kiemelte a nemzetközi migrációt, mint a jövő egyik legkomolyabb biztonsági kockázatát.

¹²³ Az angol „migration management” szó összetett jelentéstartalommal bír, hiszen magában foglal minden olyan akár állami akár civil tevékenységet, amely a migrációs folyamatok bárminemű irányításával vagy befolyásolásával összefügg.

¹²⁴ Doomernik és Jandl például ebben a kérdésben állapítja meg a jelen európai migrációs politika egyik kulcskérdését. Lásd: Doomernik, Jeroen, és Jandl, Michael: *Modes of Migration Regulation and Control in Europe*, IMISCOE Research Series, Amsterdam University Press 2008, 19.o.

¹²⁵ Pastore, Ferruccio: *Migration and security - Conceptual and practical linkages in the international sphere, Comparing Securitization Processes (Some conceptual and empirical hints)*, IMISCOE Cluster A1 munkacsoporton elhangzott előadás, Budapest, 2009 június 25.

vizsgálódóban arra nézve, hogy az Európai Unió migrációs politikájának biztonságiasodása vajon mennyire előrehaladott? E kérdéssel kapcsolatosan először megvizsgálom a szaklapok és folyóiratok témában kiadott cikkeit. Talán nem meglepő, hogy ebben a témában is rengeteg cikk jelent meg. Ezek címeiből most néhányat felsorolok, magyarra fordítva:

- „Az Európai Unió és a migráció biztonságiasodása” (Huysmans 2000)¹²⁶
- „Transznacionális migráció – nemzeti biztonsági kockázat? A migrációs politika biztonságiasodása Németországban, Spanyolországban, és az Egyesült Királyságban”¹²⁷ (Fauser 2006)
- „A migrációs politika biztonságiasodása az EU és szomszédságának viszonyában” (Eylemer, Semsit, és Tas 2006)¹²⁸
- „A menekültügy és migráció biztonságiasodása az Európai Unióban: a koppenhágai iskola keretén túl” (Leonard 2007)¹²⁹
- „A migráció biztonságiasodása: kinek a joga és kinek a biztonsága? (Aas 2008)¹³⁰
- „Új migrációs viták Rómában: új fejlemények az EU migrációs politikájának biztonságiasodásában” (Angelescu 2008)¹³¹
- Migráció és biztonság – konceptuális és gyakorlati kapcsolódások a nemzetközi szférában. A biztonságiasodási folyamatok összehasonlítása. (Pastore 2009)¹³²

A fenti címekből talán érződik, hogy a tudományos szakirodalomban jelentős azon cikkek száma, amelyek valamilyen formában a migráció biztonságiasodásával foglalkoznak, s ezek igen jelentős része európai cikk, gyakran uniós vonatkozásokkal. A fenti felsorolt cikkek, és az egyéb vonatkozó szakirodalom ismerete alapján

¹²⁶ Huysmans: i.m.m 2000

¹²⁷ Fauser, M.: Transnational Migration? A National Security Risk? Securitization of Migration Policies in Germany, Spain and the United Kingdom, Reports and Analyses 2/06, Center for International Relations, Warsaw, 2006

¹²⁸ Eylemer, Sedef; Semsit, Suhal; és Tas, Ilkay: Securitization of Migration Policies in EU's Relations with its Neighborhood, 2006
(http://www.enp-summerschool.eu/research_papers/Semsit%3BEylemer%3BTas%20final%20paper.pdf)

¹²⁹ Leonard, Dr. Sarah: The 'Securitization' of Asylum and Migration in the European Union: Beyond the Copenhagen School's Framework, Paper presented at the SGIR Sixth Pan-European International Relations Conference, 12-15 September 2007, Turin (Italy)

¹³⁰ A szerző ebben a munkában elsősorban az európai határbiztonsági rendszer integrációján keresztül mutatja be a biztonságiasodási folyamatot. Lsd. Aas, Katja Franko: i.m. 2008

¹³¹ Angelescu, Irina: All New Migration Debates Commence in Rome: New Developments in the Securitization of Migration in the EU, Across Fading Borders: The Challenges of East-West Migration in the EU, April 2008 (www.eumap.org)

¹³² A szerző itt az európai migrációs politika biztonságiasodási folyamatát hasonlítja össze az USA és Oroszország ugyanezen folyamataival. Lsd: Pastore, Ferruccio: Migration and security - Conceptual and practical linkages in the international sphere, Comparing Securitization Processes (Some conceptual and empirical hints), Paper to be presented at the IMISCOE Cluster A1 workshop, Budapest 25-26 June 2009

megállapítható, hogy – ahogy már a 2.1.3-as fejezetben is írtam – a cikkek egyre nagyobb arányban próbálják empirikus elemekkel gazdagítani és alátámasztani az elméleti érveket. Például a fenti felsorolásban is említett szerző, Leonard, munkájának nagyobbik részében – az igen részletes és szemléletes elméleti érvei után – a 2007-es kanári-szigeteki felerősödött tömeges migráció helyzetét és ügyét vizsgálta abból a szempontból, hogy az mennyire felel meg a biztonságiasodás kritériumainak.¹³³ Másik példaként említhetem Angelescu viszonylag friss tanulmányát, amelyben a román bevándorlás olasz kormány által történő biztonságiasítását vizsgálta. Angelescu arra a következtetésre jutott, hogy a biztonságiasítási folyamat során az olasz kormány a román bevándorlókat az olasz nemzeti identitásra nézve állította be „életveszélyesnek”.¹³⁴

Az uniós migrációs politika biztonságiasodásának mértékét, jellegét véleményem szerint a folyamat eddigi történetének bemutatásán keresztül lehet legjobban megismerni, azon belül is – ahogy sok egyéb területet – a migrációs kérdés intézményesedésének folyamatának bemutatásával. Ahogy a 2.1.3-as fejezetben már említettem, az Európai Unióban a koppenhágai iskola megfogalmazásában működő „biztonságiasító szónoklat” csak áttételesen működik. Mivel az uniós politikát sok aktor hatalmi érdekegyeztetéssel kialakított konszenzusa alakítja, a biztonságiasodási folyamat is így működik, vagyis több tagállam, több politikai szereplő együttesen, az érdekütköztetések folyamatán keresztül jut el oda, hogy egy kérdés biztonságiasodik. Az Európai Unió esetében ezért a biztonságiasodás koncepciója két kulcsfontosságú módosítást és kiegészítést igényel: az egyik a folyamatosítás (vagyis a biztonságiasodás időbeli elnyúlása, fokozatossága), és az intézményesedés.

Röviden, az intézményesedés lényege az, hogy a diskurzusok nem vákuumban működnek, hanem, amikor kiterjednek, gyakran ágyazódnak be vagy válnak rutinszerűvé az intézmények vagy intézményi gyakorlatok által, mintegy bezáródva az intézményi diskurzusba. Ezért az intézményi tényeket hatalommal kell alátámasztani, mászóval, az interszubjektív ideák mögött felhatalmazásnak és legitimációnak kell állnia, valamint bizalmat kell ébresztetniük. Az intézményesedés eredménye az, hogy az

¹³³ Dr. Leonard, Sarah: i.m. 2007. Leonard ebben a munkájában arra következtetésre jut, hogy az EU migrációs politikája csak korlátozottan tekinthető biztonságiasítottnak, ugyanis a koppenhágai iskola tradicionális biztonságiasítási ismérvei alapján nem. Ezért hivatkoztam többször arra, hogy a koppenhágai iskolai kritériumait ki kell szélesíteni, mert az empirikus tapasztalatok alapján Buzan és Waever szűken vett elméleténél sokkal kiterjedtebben alkalmazható a biztonságiasodás koncepciója. Erről a 2.1.3-as fejezetben is részletesen írtam.

¹³⁴ Angelescu, Irina: i.m. 2008

adott probléma szemléletének módja homogenizálódik, mivel a diskurzus dominálni kezdi azt a módot, ahogyan egy adott társadalmi csoport a világot szemléli.¹³⁵ Másképp kifejezve, egyfajta hegemoniát ér el az a kifinomult beolvasztási stratégia, ezáltal felmorzsolva a hegemon diskurzus opposícióját.¹³⁶ Hajer megfogalmazásában: „A diskurzusok intézményesedésének legmagasabb formája akkor történik, amikor a tárgyalt dolgok természetesnek, hagyományosnak, vagy normálisnak tűnnek, illetve természetes tényekként kezelik őket.”¹³⁷

A biztonságiasodás és az intézményesített biztonságiasodás között a koppenhágai iskola is különbséget tesz.¹³⁸ Az ad hoc biztonságiasítás esetében az adott kérdés biztonsági kockázatként való feltüntetésével a biztonságiasító aktor kísérletet tesz arra, hogy különleges intézkedéseket hozhasson. Azonban ebben a kezdeti fázisban még nem biztos, hogy a biztonságiasító cselekedet sikeres lesz-e. Ez attól függ, hogy a biztonságiasító szónoklat sikeres-e, elnyerte-e a közönség elfogadását. Miután kiderült hogy sikeres, akkor van lehetőség a biztonságiasítási folyamat intézményesítésére. A folyamat így számos fázison megy keresztül, az ad hoc biztonságiasítástól a magasabb politikáig, mielőtt „normalizálódik” és a standard politikai diskurzus részévé válik.

A biztonságiasodási folyamatnak azonban nem feltétlenül kell intézményesedve véget érnie. Hosszú ideig maradhat átpolitizálva, ha a biztonságiasító vezetés sikeresen állítja be a kérdést úgy, mint sürgős intézkedést és beavatkozást igénylő problémát. Azonban ezután megtörténhet, hogy a biztonságiasító lépések többé nem szükségesek. Ekkor két lehetséges kimenetel van: az egyik a szóban forgó kérdés vissza-biztonságiasodása (angolul de-securitization), vagyis a biztonságiasodás előtti állapot visszaállítása. A másik lehetőség viszont az, hogy mivel az adott kérdés kockázatjellegű természetűként való kezelése szilárdan beágyazottá és elfogadottá válik a politikai elit által, és a diskurzus általános elfogadottságra tesz szert a közönség, vagyis a nép részéről. Ennek eredményeképp, a biztonsági diskurzusnak csak reprodukív szerepe van, és innentől csak rutinszerű általános kijelentéseket tesz, mint amilyen például a migráció, a szervezett bűnözés, és a terrorizmus összefűzése egy biztonsági kontinuumba, s ennek ismétlése minden egyes lehető alkalommal. Amikor a biztonsági

¹³⁵ Bigo, D.: When two become one: internal and external securitizations in Europe. *International relations theory and the politics of European integration: power, security and community*. M. C. Williams and M. Kelstrup. London, Routledge: 304, 2000.

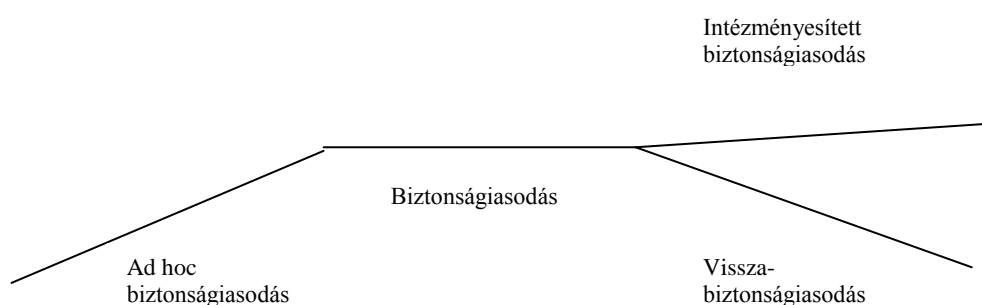
¹³⁶ Ruggie, J., Gerard: *Constructing the world polity: essays on international institutionalization*. London, Routledge, 1998, 312.o.

¹³⁷ Hajer, A. M. és W. Versteeg: Performing governance through networks. *European Political Science* 4, 2005, 303.o.

¹³⁸ Wæver: i.m. 1998, 27-28.o.

diskurzus a politikába ágyazódik, az adminisztratív és hivatali gyakorlat (mint a statisztikák, adatbázisok készítése és megfelelő alakítása) veszi át a biztonságiasító beszédek szerepét abban, hogy a továbbiakban is fenyegetésnek állítsa be a migrációt. E módon, a bürokratikus, technokrata logika a biztonságiasodási folyamat eszközévé és részévé válik. Ennek eredményeképpen a migráció már nem mint egzisztenciális fenyegetés, hanem mint menedzselni való probléma, technikai kérdés jelenik meg – tehát olyasvalami, ami kontrollálásra és ellenőrzésre szorul, és a megfelelő eszközökkel valóban „gyorsan és hatékonyan” kontrollálható. Más szavakkal: a biztonsági logika akkor válik intézményesítetté, amikor nem csupán a politika, hanem a hivatali tisztviselők mindennapi gyakorlatának is részévé válik. Ennek eredményeképp, e tisztviselők ebben a biztonsági logikában szocializálódnak, és ezt mindennapi tevékenységük során folyamatosan újratermelik. Amikor tehát a biztonsági logika intézményesedik, a biztonságiasító aktor fő célja már az, hogy az összes kockázatot értékelje és kontrollálja ahelyett, hogy egy olyan diskurzust futtatna, amelyben a fenyegetés eltávolítása és szükségintézkedésekkel való megoldása lenne a központi logika.

3. ábra: A biztonsági logika alakulása

Rövidebben: egy biztonságiasodás folyamatának intézményesedése több szinten bontakozik ki. Először diskurzív szinten újrakonceptualizálódik a biztonság, fenyegetésből kockázat kategóriába. Ezzel párhuzamosan a vészhelyzeti diskurzus kontroll- illetve menedzseri diskurzusba megy át. Másodszer, a biztonságiasító aktorok szintjén van egy elmozdulás a politikai elit felől – akik első körben felelősek voltak a diskurzus biztonságiasításáért – a hivatali elit felé, akik a kontrollra tett intézkedések megvalósításáért felelősek. Harmadszor, a nem-diskurzív szinten, a biztonságiasító cselekedet a beszéd szintjéről áttevődik a biztonsági gyakorlatba és alkalmazott technológiába, ezáltal napi szinten újratermelve a biztonsági logikát.

4. táblázat: A biztonságiasodás folyamatának evolúciója

	Ad hoc biztonságiasodás (siker vagy kudarc)	Biztonságiasodás	Intézményesített biztonságiasodás
Biztonságiasító aktor	Biztonságiasító lépések egyének, a média, és a politikai elit részéről	Sikeres biztonságiasodás – extrém átpolitizálás	Politikai elit / Bürokratikus szint / Közvélemény / Média → teljes mobilizáció
Diskurzív szint	Biztonsági diskurzus (a fenyegetettség ideája és vészhelyzet)	Biztonság válasz – sürgősségi intézkedések	Biztonsági- és kockázat- menedzsment diskurzus
Nem diskurzív szint	Nincs egyelőre nem- diskurzív biztonságiasodási folyamat		A biztonsági diskurzus újratemtése biztonsági gyakorlat által

Forrás: Dijck, Dominique Van: Is the EU Policy on Illegal Immigration Securitized? Yes, of course! Paper presented at the 3rd Pan-European Conference on EU Politics, Istanbul, 21-23 September 2006, 6.o.

Az Európai Unió migrációs politikájával kapcsolatos biztonsági logika intézményesítésének mechanizmusát Van Dijck a fenti logikához hasonló keretbe foglalta:

5. táblázat: Ad hoc és intézményesített biztonságiasodás az EU-ban

	Ad hoc biztonságiasodás	Intézményesített biztonságiasodás
Biztonságiasító aktorok	Biztonságiasító cselekvések egyéni, kormányközi politikai aktorok által – kormányközi döntéshozatal	A bürokratikus munkacsoportok és fél- autonóm ügynökségek számának növekedése a különböző EU intéz- ményekben
Biztonságiasító aktorok	Főleg a Bel- és Igazságügyi Tanács és ezek munkacsoportjai a biztonságiasító aktorok	Minden EU intézmény biztonságiasító aktor
Diskurzív szint	Biztonsági diskurzus (a fenyege- tettség és vészhelyzet ideája)	Biztonsági és menedzseri diskurzus (a fenyegetés kezelés alatt áll)
Nem diskurzív szint	Nincs nem diskurzív cselekvés	A biztonsági diskurzusok hatásának újratemtése a biztonsági gyakorlat által

Forrás: Dijck, Dominique Van: i.m. 2006, 7.o.

Van Dijck fenti táblázatban idézett munkája terjedelmes írás, amely 4 fő kategóriára osztja az unió migrációs politika fejlődésének történetét: a 90-es évek és Maastricht előtti időszakra; a 90-től 97-ig tartó maastrichti időszakra, a 97-től 2004-ig tartó amszterdami időszakra, majd a 2005-től induló, Hágai Programhoz kötődő időszakra. Ezeken belül nem csupán a Tanács főbb üléseire tér ki (mint az amszterdami periódusban a sevilla-i és a thessaloniki ülések), hanem még a 2001. szeptember 11-i események hatására is. A kvalitatív diskurzus-analízis módszerét alkalmazva teljes részletességgel és aprólékossággal megy végig az Európai Unió története e 4 fő szakaszának migrációs politikát meghatározó alapidokumentumain, pontosan idézve, szelektálva, aláhúzza, és elemezve a jogi és politikai szövegeket. Hasonló módszert

alkalmazva, néhány jellemző kifejezést én is kiemeltem az előző alfejezetben, ám én nem törekszem közel olyan részletességre és alaposságra - egyrészt mivel nem ezt tartom dolgozatom legfőbb céljának, másrészt mivel Van Dijck ezt már megtette. Ő az Unió fejlődését átfogó összes fontosabb dokumentumot végigelemezte idézett munkájában. Elemzésakor kifejezett célja volt, hogy ismétlődő szavakat, kifejezéseket keressen és hasonlítsa össze. Elemzéséhez 4 fő hipotézist állított fel:

1. A biztonságiasító aktorok szintjén, a biztonsági logika elfogadásával és beépülésével, a biztonsági és menedzseri logika az összes EU intézmény szintjén megjelenik.
2. Amint a biztonsági logika intézményesedik, növekszik a hivatali munkacsoportok és fél-autonóm irodák száma, amelyekben a migrációt összekötik a biztonsággal. (Ennek oka, hogy ahogy a biztonsági logika intézményesedik, a hivatali tisztviselők belefolyanak a döntéshozatali eljárásba, mert meg kell hozniuk azokat a biztonsági intézkedéseket, amelyek az illegális bevándorlás menedzseri megközelítését eredményezik.)
3. Diskurzív szinten a biztonságiasító beszédek és írások száma csökken, ahogy a migráció mint örökké jelenlévő fenyegetés ideája beépül a standard EU diskurzusba. Ezzel együtt a biztonságiasodásra utaló kifejezéseket felváltja a menedzseri kontextus, és olyan metaforák, amelyeknél a hangsúly az illegális migráció kontrollján, feltartóztatásán, és korlátozásán van.
4. Ahogy a biztonságiasodási folyamat egyre inkább beágyazódik az EU intézményekbe, már nincs több biztonságiasító cselekvésre szükség. Az migráció biztonságiasítása innentől már másik úton, a biztonságiasodás gyakorlatában termelődik újra.

E 4 hipotézis fennállását Van Dijck mind a 4 említett periódusra külön-külön elvégezte. Az egyes kiválasztott alapidokumentumokat négy kategória szerint világította át:

- Fenyegetés – az illegális migráció hogyan kerül fenyegetésként feltüntetve?
- Referenciatárgy – kire nézve jeleníti meg fenyegetésként az illegális migráció?
- Legitimációs stratégia – hogyan válik a menekültügy is legitimizált biztonsági kérdéssé?
- Jogi/adminisztratív intézkedések – mennyiben felel meg az illegális migráció mint biztonsági fenyegetés képe a bevezetett restriktív intézkedéseknek?

A hipotézisek vizsgálatának eredményeit Van Dijck mátrix jellegű táblázatokba foglalta minden egyes periódusra nézve külön-külön. Én most csak a konklúziójában összegzett összefoglaló táblázatát kívánom itt összegzőképpen idézni:

6. táblázat: A migráció biztonságiasodási folyamatának evolúciója az Európai Unióban

	Pre-Maastricht ('70-es és '80-as évek)	Maastricht ('90-es évek)	Amszterdam és Tampere (1997-2004)	Hága (2005-)
Fenyegetés	Az illegális migráció növekedése	Az illegális migráció növekedése – A szervezett bűnözés szabad mozgása	Az illegális bevándorlás hullámai Nemzetközi terrorizmus	Dél-Európa elárasztása
Referencia tárgy	Nemzeti fenyegetés (társadalmi és gazdasági dimenzió) Emberi életek	Nemzeti fenyegetés (belbiztonság) Európai fenyegetés (Szabad mozgás és nemzetközi piac) Határon átnyúló fenyegetés	Európai fenyegetés (A Szabadság, Biztonság, Jog területe)	Az európai befogadási politika integritása Emberi életek
Biztonságiasító aktor	Tagállamok	Tagállamok Bel- és Igazságügyi tisztviselők Ad hoc Bevándorlási Munkacsoport	Határok munkacsoport Fél-autonóm ügynökségek (EUROPOL, Határok központjai) Bel- és Igazságügyi Tanács Tagállamok Európai Bizottság	Tagállamok EUROPOL, FRONTEX
Jogi-adminisztratív intézkedések	Puha törvények Fókusz az illegális munkavállaláson	Szigorúbb határellenőrzés	Fokozott határmenedzsment Együttműködés a harmadik országokkal (visszafogadási egyezmények)	Globális megközelítés Legális migrációs politika Gyorsreagálású Határrendészeti Akciócsoportok
Biztonságiasító gyakorlat		SIS EURODAC	VIS, EURODAC, közös határellenőrzési eljárások	EURODAC, SIS II, VIS
Intézményesítés	Ad hoc biztonságiasodás	Beágyazódó biztonsági kontinuum Hangsúly a határellenőrzésen	A biztonsági kontinuum kiegészítése a terrorizmussal Hangsúly a határmenedzsmenten és a migrációs mozgások menedzsmentjén	A biztonságiasító cselekedetek számának növekedése A menedzsment nyelvezet gyengülése

Van Dijck a biztonságiasodási folyamat intézményesedését három indikátor által vélte bizonyítotttnak tekinteni.

Az első indikátort a diskurzív szintre helyezte. Két kérdést tett fel ebből az aspektusból: először is, tapasztalható-e csökkenés a biztonságiasítási cselekvésekben? (ezt abból a logikából vezette le, hogy ha a biztonsági logika már intézményesedett, akkor a biztonságiasítási aktusok más nem szükségesek) Másodszor, a biztonságiasodási nyelvezet lecserélődött-e menedzsment nyelvezetre? Az első kérdéssel kapcsolatban megállapítható, hogy a biztonságiasító lépések csak erősödtek mind számban, mind intenzitásban. Az Európai Unió felé nyomuló illegális migráció masszív tömegeire való utalás minden lehetséges helyen megismétlődik a vizsgált fő dokumentumokban. Így nem csoda, hogy a tagállamok közötti (Európai Tanács és a Bel- és Igazságügyi Tanács fórumain lezajló) párbeszéd, valamint az Európai Bizottság közléseinek normalizált elemeivé vált. Az Európai Parlament Van Dijck vizsgálata szerint érdekes kivétel, hogy a Parlament dokumentumaiban többször található meg az „emberi tragédia” mint az „illegális bevándorlók tömegei” utalás. Ennek oka az, hogy a Parlament nem azt a biztonsági diskurzust használja, amit a Tanács vagy a Bizottság. Összességében Van Dijck arra a következtetésre jut ezzel a kérdéssel kapcsolatban, hogy a biztonságiasító cselekedetek erősödtek, mivel a fenyegetés komolyságát nagyobb volumenűnek állítják be, köszönhetően főleg az illegális migráció és a terrorizmus elleni harc közötti összeköttetés erősödésének. Ezért a kezdeti feltételezés, hogy a biztonságiasító cselekvések csökkentek volna, nem nyert bizonyítást. Inkább ellenkezőleg: a biztonsági nyelvezet új felhangokkal bővült.

A második kérdésre adott felelet már komplexebb volt: a Hágai Program természetesen sok menedzseri megközelítést tartalmaz – már abban is, hogy az illegális migráció elleni küzdelmet a „migrációs mozgások menedzsmentje” című részében tárgyalja. A menedzsment logika elsősorban az integrált határmenedzsment rendszer felállításában mutatkozik meg – a megvalósítandó célkitűzés az, hogy az EU területe hozzáférhetetlen legyen az illegális bevándorlók számára. Azonban az Amszterdam utáni bevándorlási krízisek nyomán a hágai periódusra a tagállamok már rájöttek, hogy a külső határok teljes ellenőrzése nem realizisztikus, ezért az illegális migráció kezeléséhez más eszközök is szükségesek. Ez végül azt eredményezte, hogy a menedzsment logika aránya a legutóbbi dokumentumokban csökkent, és a cél az lett, hogy egy ún. átfogó megközelítés (angolul „comprehensive approach”) kerüljön alkalmazásra.¹³⁹ Azonban mivel a tagállamok e megfogalmazást igen szűken

¹³⁹ Természetesen, itt én megjegyezném, hogy a „komprehenzív”-átfogó szó szintén példa lehet a menedzsment logikára a megfelelő megközelítésben. Azonban a szót itt inkább abban az értelemben

értelmezték, az Európai Tanács 2005 decemberében már nem ezt, hanem a „global approach”, vagyis a globális megközelítés kifejezést használta. Egy másik eredmény, amire Van Dijck jutott az, hogy az EU-s diskurzusokban a „határok menedzselése” megközelítés helyett egyre több teret nyer az „illegális migráció gyökér-okainak felszámolása”.¹⁴⁰

A második indikátor már a biztonságiasító aktorok kérdését veszi elő: lényegében minden EU intézmény biztonságiasító aktorrá vált az illegális migráció kérdésében? Van Dijck analízise alapján a Bizottság a Bel- és Igazságügyi Tanács biztonsági diskurzusa irányába mozdult el. Ez a diskurzív lépés a Bizottság részéről Van Dijck szerint érthető, mivel segíti a Bizottság hatáskörének növelését és a döntéshozatali eljárásokra történő nagyobb befolyásának kialakítását. Ugyanakkor azt is ki kell emelni, hogy épp a Bizottság segíti általában a határmenedzsment megközelítésének nagyobb perspektívába, és a „komprehenzív”, átfogó megközelítésbe való áthelyezését. A Bizottság szállt vitába azért is, hogy támogassa a legális migrációs csatornák kiépítését Európa irányába. Másszóval az is a Bizottság volt, aki kereste a menedzsment logikából való kilépést. Ezért a konklúzió itt az, hogy a Bizottságot nem lehet tisztán biztonságiasító aktornak nevezni, ő mintegy közvetítő marad a tagállamok biztonsági érdekeit propagáló és az illegális bevándorló humanitárius jogait védő megközelítések mezsgyéjén. Az Európai Parlament tekintetében nehéz egyértelmű következtetéseket levonni, mivel Van Dijck szerint egyes dokumentumok a biztonsági logika tiszta jelenlétét mutatják, ám épp a Parlament az, aki mindig kiáll az illegális bevándorlás problémáinak humanitárius megoldása mellett. Ezért a Parlamentet sem lehet biztonságiasító aktorként megnevezni. A tagállamok esetében már kevésbé kétértelmű a helyzet, mivel a kezdetektől fogva ők voltak a legmarkánsabb biztonságiasító aktorok. Ezen kívül, az EU illegális migrációval kapcsolatos jogalkotásának fejlődése alatt számos olyan fél-autonóm ügynökséget hoztak létre (például FRONTEX és EUROPOL), amely a Bel- és Igazságügyi Tanácsnak jelent, ám saját mandátummal rendelkezik és viszonylag függetlenül képes működni. Mivel ezen ügynökségek megalakulásának oka is hordozta a biztonsági logikát, ezek egyértelműen újratermelik

használja Van Dijck, hogy itt már a kifejezés tartalmazza a harmadik országokkal való együttműködést, a legális migrációs csatornák megnyitását, és egy esetlegesen felállítandó közös integrációs politika létrehozását.

¹⁴⁰ Itt azonban véleményem szerint az Európai Unió szervei a kiadott dokumentumok alapján igen sötétben tapogatóznak – erre a kérdésre még visszatérek a harmadik fejezetben, valamint az értekezés következtetéseiben.

azt, már pusztán mindennapi tevékenységükénél fogva. Ezzel csak tovább erősítik a biometrikus és információcserét szolgáló adatbázisok (mint az EUODAC, VIS, és SIS) szerepét és jelentőségét. Ezen ügynökségek ezért kiemelten fontos biztonságiasító aktornak minősülnek.

Összességében Van Dijck az indikátoraival kapcsolatban arra a következtetésre jut, hogy a biztonságiasodási folyamat intézményesüléséhez nem feltétlenül szükséges a biztonságiasító cselekvések és megnyilvánulások számának csökkenése. Inkább az EU esetében úgy tűnik, hogy egyes diskurzív gyakorlatok rutinná válása figyelhető meg, mint például a migráció határon átnyúló fenyegetésként való megbélyegzése, és az illegális migráció összekötése a terrorizmussal. A többi három felsorolt hipotézisét Van Dijck a megvizsgált dokumentumok elemzése alapján igazoltnak látta. A biztonsági logikát újratermelő nem-diskurzív biztonságiasító technikákat megtalálta – az előző alfejezetben igyekeztem a migrációs politika bemutatásakor én is hangsúlyt fektetni. Az utolsó, negyedik hipotézisének Van Dijck arra jutott, hogy a fő biztonságiasító aktorok – az Európai Tanácson vagy a Bel- és Igazságügyi Miniszterek Tanácsán keresztül – a tagállamok. Így tehát, nem mindegyik EU intézmény biztonságiasító aktor, ám a biztonsági logika a többiek diskurzusában és gyakorlatában is fellelhető, ezáltal igazolva a hipotézis helyességét.

Az olvasóban felmerülhet a kérdés, hogy miért fektettem ekkora hangsúlyt Van Dijck munkájának összefoglaló bemutatására. Erre a válasz a levezetett elemzéseket vizsgálva remélem egyértelmű: ilyen részletes és alapos vizsgálattal az Európai Unió migrációs politikájának biztonsági aspektusaival kapcsolatban máshol kutatásaim során nem találkoztam. Van Dijck szinte az összes, a témával kapcsolatban felmerülő kérdésre választ adott. Segítségével e fejezet mondanivalóját az értekezésem céljának szemszögéből én is kellően kimerítettnek látom. Annyit azonban hozzátennék, hogy Van Dijck munkája meglehetősen egyoldalú, mivel egy nézőpontból közelít az EU migrációs politikájának biztonsági vonatkozásait elemezve, ez pedig a biztonságiasodás mint fogalom, folyamat. Azonban itt – már sokadszorra – ismét kiemelném, hogy a migráció szinte felmérhetetlenül komplex folyamat, és Van Dijck munkája nyomán az olvasóban is felmerülhet az egyoldalúság és szűklátókörűség érzése. Véleményem szerint azonban Van Dijck részéről e megközelítés szándékos volt, mivel ha vizsgálódását nem szűkítette volna lehatárolt keretek közé, elveszett volna az ok-okozatok komplexitásában, ahogyan erre sok migrációkutató hajlamos. Ezért én inkább

az olvasóra bízom, hogy tegye hozzá saját gondolatait a fentiekhez, és egyes részeket inkább megfontolt kritikával kezeljen.¹⁴¹

2.5 Következtetések és felmerülő kérdések

Dolgozatomban már több bemutatott tanulmányon és megközelítésen keresztül levezettem, hogy a nemzetközi migráció a globalizációval járó természetes folyamat, amely – a tőkéhez, árukhoz hasonlóan – a liberális gazdasági-társadalmi modellben szabadságra és intenzív mozgásra törekszik. Épp ezért, a szabad áramlás mesterséges korlátozása vagy bármilyen formában megkísérelt intenzív kontrollálása ellentétes azokkal az elvekkel, amelyeket a jelenlegi társadalmi-gazdasági világmodellt életre hívó nyugati civilizáció kialakított és hosszú időn keresztül propagált.¹⁴² Ugyanakkor még több ismertett tanulmányon és elméleten keresztül azt is bemutattam, hogy a jelenlegi, migrációval kapcsolatos szakmai és politikai retorika hogyan tolódik folyamatosan a biztonságpolitika és a biztonságstudományok felé, s igyekeztem logikai úton feltárni e tudományterületek mentén történő elmozdulás okait. Leglényegesebb okként, a 2.2 alfejezetben megállapítottam, hogy a jelenlegi társadalmi-gazdasági világrend nyomán kialakult jövedelmi és életszínvonalbeli polarizációt követően a magasabb anyagi életszínvonalon élő, jóléti rendszerekben élő népesség nem akarja elszenvetni a szabad nemzetközi migráció (mint termelési tényező áramlás) globális jövedelemkiegyenlítő hatását, mivel az saját életszínvonalának csökkenéséhez vezetne.

Ezen kívül a migráció még számos egyéb kisebb jelentőségű konfliktus forrása lehet, amely ürügyként szolgálhat arra, hogy alátámassza a migráció fenti okból történő kontrollálásának szükségességét, elfedve a migráció valós előnyeit és gazdasági szükségességét. Mivel a mai média elsősorban a negatív, megbotránkoztató híreket részesíti előnyben, a migrációval kapcsolatos konfliktusok a média tevékenysége által

¹⁴¹ Itt egy logikus példát említenék a kételyek serkentése kedvéért: az, hogy az egyes hivatalok munkája és a biztonságiasítást végző politika összefolyik, az mondhatni automatikus következménye a biztonságiasodás folyamatának. Ugyanis ha egy terület biztonságiasodása elindul, az azzal kapcsolatos döntésekbe eleve bevonják a kérdést leginkább „kezelni” tudó hivatalos végrehajtó szervet – legyen az katonaság, rendőrség, bevándorlási hivatal stb. Azonban ezen szervek tisztviselői hivataluknál fogva már eleve egy olyan nyelvet, terminológiát használnak, amely biztonsági logikát használ. Ez a terminológia azután természetesen átcsúszik a biztonságiasított területre, mintegy automatikusan erősítve és konzerválva a biztonságiasítási folyamatot – kivéve, ha a politika egy későbbi tudatos döntéssel a bevont hatóságot kivonja a területről.

¹⁴² Nem tartanám szerencsésnek, ha e megállapítás mentén az olvasó azt gondolná, hogy e megfogalmazás stílusából adódóan a migráció kontrolljának teljes eltörlése mellett foglalok állást. A nyitott határok kérdésének problematikáját a 3.2.1-es alfejezetben részletesebben említem. A megjelölt megfogalmazás is csupán arra utal, hogy a migráció korlátozása a kapitalista társadalmi-gazdasági rend *elveivel* ütközik. Azt már egy másik kérdésnek tartom, hogy a gyakorlatban a szabad migráció milyen kockázatokat hordozna.

felnagyítva megerősítik a közvélemény ellenszenvét a bevándorlás egyes negatívnak tűnő, valójában felszíni hatásai irányában. A tömegek megnyerésének szándékával pedig a fejlett országok kormányai jelenleg saját koncepción és véleményen alapuló, tervezés által vezérelt adminisztratív rendszereket hoztak létre és működtetnek a migráció ellenőrzésének és szűrésének megvalósítására.

Azonban a gyakorlat és a tapasztalatok azt mutatják, hogy épp a kapitalizmuson és a szabad termelési tényező áramlásán alapuló modell az, amelynek tehetetlensége megakadályozza a nemzetközi migráció hatékony kontrollálását, mivel a népesség mint „termelési tényező” a rendszer sajátosságából adódóan a vándorlás által nagy nyomással törekszik a gazdasági világrendszer egyenlőtlenségeinek kiegyenlítésére, ezért e nyomás mesterséges beavatkozással hatékonyan nem irányítható, nem szabályozható, hanem csupán enyhén befolyásolható. Ezért az ún. adminisztratív eszközökkel történő „migráció-kontroll” koncepció kivitelezhetetlenségét jól mutatják a fejlett államok erre tett kísérleteinek kudarcai¹⁴³, amelyet tisztán mutat a fejlett országokban évről évre megjelenő illegális bevándorlók növekvő aránya, valamint az embercsempészet mint bűnözési forma egyre kiterjedtebb és átfogóbb működése. A jelenlegi migrációsűrő és –ellenőrző rendszerek tehát ebben a formájukban nem képesek az irreguláris migráció megakadályozására. Kudarcaikra az utóbbi időben egyre több szakértő hívja fel a figyelmet.

Koser például az alábbiakat emeli ki a migráció kontrolljára irányuló politikák és adminisztratív eszközök kudarcainak okaiból:¹⁴⁴

Először is, a migrációt alakító tényezők igen jelentős része a közvetlen állami beavatkozási lehetőségeken kívül fekszik – ahogy erről már szó volt a globális társadalmi-gazdasági világrenddel kapcsolatban. Ilyenek tehát a globalizáció, a legtöbb modern konfliktus, valamint a növekvő jövedelemkülönbségek a világ különböző részei között. A jelenleg alkalmazott kontroll politikák nem változtatnak a migráció alapvető okain.

Másodszor, miután egy migrációs útvonal/csatorna létrejön, saját tehetetlensége miatt utána már nehéz megállítani. Ez elsősorban a migrációnak az első fejezetben

¹⁴³ Ez alatt nem azt értem hogy a nemzetközi migráció befolyásolhatatlan, hanem hogy lényegiségét és alapvető trendjeit tekintve irányíthatatlan. Az adminisztratív kontroll kudarcaival kapcsolatosan lsd. Castles, Stephen: A migrációs politikák kudarcainak okai, Lucidus kiadó, 2004, 1. szám, valamint Cyrus, Norbert – Vogel, Ditta: Irregular Migration in Europe – Doubts about the Effectiveness of Control Strategies, Focus Migration, Hamburg Institute of International Economics (HWWI), Policy Brief No. 9., 2008

¹⁴⁴ Koser, Khalid: i.m. 2005, 15.o.

bemutatott szociális hálózatok, migrációs csatornák, és lánc-migrációs elméletek által leírt tulajdonságaiból következik. Ezen elméletek következtetéseit azzal is ki lehet egészíteni, hogy a kiépült migrációs csatornák köré egyfajta migráció-szolgáltató üzlet is kiépül, amely ekkorra már milliárdokat fektetett a migrációs útvonal kiépítésébe, és tőkáját továbbra is kamatoztatni kívánja. Ez a „migrációs ipar” természetesen mind legális, mind illegális elemeket tartalmaz, beleértve az utazási irodákat, toborzó ügynököket, ügyvédek, valamint az embercsempészeket és emberkereskedőket.

Harmadszor pedig, a kontrollra irányuló politikának sokszor olyan mellékhatása van, amely megalkotásakor nem szándékos. Ez elsősorban azzal függ össze, hogy a migráció – mint a bevezetett szabályok, intézkedések után kiderül – sokkal komplexebb jelenség, mint ahogyan azzal a legtöbben számoltak. Ehhez a területhez tartozik az az alapvető szabály is, hogy a migráció természetéből fakadóan valójában egyfajta kiegyenlítődés, tehát megvalósulásra törekszik. A migráns menni akar, és utat tör, utat talál magának – ezért ha például egy országban szigorítják a határellenőrzést, akkor rögtön többen fognak az embercsempészekhez fordulni, akár nagyobb összegeket is fizetve a bejutásért. Bejutva pedig keményebb kockázatokat fognak viselni a bent maradásért.

Ebben a tekintetben sokat vitatott kérdés az is, hogy a migráció kontroll politikája milyen hatással van például a menekültekre. Egyre inkább az tapasztalható ugyanis, hogy a menekültpolitika inkább az általánosabban vett migrációs politika része, mint egy önálló alegység. Ezért tapasztalható több országban az a jelenség, hogy a menekültügy kontroll-orientálttá válik és elveszíti az eredeti célját, ami az emberek védelme lett volna.¹⁴⁵ Ez a folyamat pedig oda vezet, hogy megerősödik a másik, liberális migrációs attitűd, és egyes menekültjoggal foglalkozó ügyvédek – valahol jogosan – olyan eseteken felindulva indítanak pereket és kampányokat, amelyek miatt a valójában tényleg jogosan menekültvédelemre szoruló bevándorlók kénytelenek az embercsempészekhez fordulni a bejutás érdekében. Ezek az ügyvédek általában azt is hangsúlyozzák, hogy magát a menekültjogi kérelmek elbírálását is fenyegeti az a hozzáállás, amelyet az irreguláris migrációval kapcsolatos esetekről szóló hírek az átlagember, a politikusok, sőt, a migrációs hivatalokban ülő köztisztviselők gondolkodásában, mentalitásában elültetnek.

Összefoglalva tehát a legfontosabbakat megállapítható, hogy a fejlett országok kormányai által jelenleg működtetett adminisztratív migráció kontroll rezsimek:

¹⁴⁵ Uehling G.: i.m. UNHCR, 2004

- a globális piaci törvények, vagyis a szabad termelési tényező áramlás ellen hatnak, s mivel mesterségesen megállapított szűrőkkel operálnak, a migránsok szelekcióját sem a piac végzi;
- nem hatékonyak, vagyis nem is képesek hatékony gátat szabni még az irreguláris migrációnak sem;
- alkalmazásuk folyamatosan erősíti a határvédő, idegengyűlölettel szimpatizáló migrációs attitűdöt a közgondolkodásban, ezzel olyan igazságtalan eseteket eredményezve, amely megerősíti a másik, liberális attitűddel bíró oldalt – összességében tehát polarizálják és radikalizálják a migrációs diskurzust. Ez a megközelítés pedig szélsőséges vélemények hangoztatására, szélsőséges megoldások alkalmazására, valamint a migráció komplexitásának figyelmen kívül hagyására ösztönöz.

A fejezetben és a fentiekben leírtak alapján, véleményem rokonítható számos kutató, többek között Melegh Attila megközelítésével, amely szerint a globalizáció korában a sikeres és hatékony migrációs kontroll gondolata tarthatatlan. Melegh Attila e véleményét abból a gondolatmenetből vezeti le, hogy nem a migrációs nyomás a meghatározó, hanem a migrációs nyomás hátterében sokkal inkább a külföldi munkaerő iránti kereslet és ennek változása áll – vagyis, mint minden mélyebb folyamatot, a nemzetközi migráció folyamatait is a gazdasági trendek és viszonyok szabályozzák meghatározó mértékben. Ez a munkaerő-kereslet, gazdasági motiváció áll valójában az illegális migráció mögött, hiszen a „jogi kontroll felett mindig győzedelmeskedik a nyílt gazdasági érdek az olcsó munkaerő iránt”¹⁴⁶.

Megfontolva a fenti álláspontokat érdekes elgondolkodni azon, hogy a fejlett országok kormányai a jelenség megfékezésére miért fektetnek mégis egyre komolyabb erőforrásokat a kontrollt megvalósító adminisztratív eszközök tovább erősítésébe, s miért hatja át a politikai retorikát is ennyire a nemzetközi migrációnak a kockázatként, fenyegetésként, illetve mint egyéb biztonsági szempontból releváns tényezőként történő kezelése.

Dolgozatom egyik hipotézisét tehát, amely alapján a nemzetközi migráció trendjeinek változtatásához, hatékony „migrációkezeléshez” az államoknak más, egészen új elvekre felépített módszerekre lenne szükségük, a fentiekben elméleti szinten

¹⁴⁶ Melegh Attila: Munkások vagy migránsok?, Globalizáció és migráció a társadalomtudományi irodalom tükrében, 2004, Eszmélet Füzetek 62.

bizonyítottak vélem. A konferenciákon és fórumokon a kutatók és politikusok egyik divatos kifejezése a „comprehensive approach”, vagyis az átfogó megoldások és módszerek alkalmazása. Ugyanakkor mégsem jutnak el az általuk feszegetett probléma gyökeréig, nevezetesen arra a pontra, hogy a korunkban tömegesen megjelenő nemzetközi migráció legnagyobb részben egy olyan jelenség, amelyet a jelenlegi kapitalista világrend *gazdasági* folyamatai váltanak ki, nevezetesen a rendszer által megjelenő, újratermelő, és fokozatosan növekvő *gazdasági* egyenlőtlenségek. Kérdés akkor tehát, hogy a nemzetközi migrációt, mint alapvetően *gazdasági* okokra visszavezethető folyamatot, lehet-e egyáltalán hatékonyan irányítani, vagy ha tetszik „menedzselni” (de akár csak hatékonyan befolyásolni) nem gazdasági hanem jogi/adminisztratív eszközökkel¹⁴⁷? Vagy létezik esetleg hatékonyabb rendszer a bemutatott problémák megoldására? Esetleg létezik olyan rendszer, amely a migrációt mint gazdasági gyökerű jelenséget, gazdasági eszközökkel tudja alakítani és kontrollálni?

¹⁴⁷ Itt ismét utalnék Castles, Stephen: A migrációs politikák kudarcainak okai, Lucidus kiadó, 2004, 1. szám c. munkájára, amely már címe is magában hordja azt az irányvonalat, amelyet a rövid tanulmányban követni kívánok.

“A legfontosabb áru, amihez az ember hozzájuthat,
az a tagság egy emberi közösségben”
Michael Walzer¹⁴⁸, 1983

3. A nemzetközi migráció ellenőrzésének alternatív, piaci alapú megközelítése

Ebben a fejezetben kísérlem meg azt, hogy az előző fejezet legvégén feltett kérdésekre választ adjak. Ez tehát a fejezet fő témája, ez a válaszadás azonban komoly elméleti és diszciplináris előkészítést igényel.

3.1 A migrációkutatás és a fejezetben alkalmazott elméleti módszerek tudományterületi besorolása

Bár az előző fejezetek a migrációval kapcsolatos szakirodalom biztonság-centrikusságát emelik ki, a témában való elmélyülés előtt érdemes néhány rövid gondolatot végigelemezni a migrációkutatás klasszikus tudományterületi besorolásával kapcsolatban. A migrációval mint jelenséggel többnyire a társadalomtudományok foglalkoznak, a hagyományos közgazdaságtan nem számít a migrációkutatás központi diszciplinái közé.¹⁴⁹ Az e fejezetben alkalmazott elméleti módszerek mégis alapvetően a közgazdaságtan tudományterületéhez tartoznak. Ám mivel a migrációkutatás során elkerülhetetlen az interdiszciplináris megközelítés és a tudományterületek közötti együttműködő átjárás¹⁵⁰, szükségesnek tartom felvetni a kérdést: a migrációkutatás mentén vajon pontosan hogyan definiálható a társadalomtudományok és a gazdaságtudományok viszonya? Ezzel a kérdéssel Nyugat-Európában számos kutatás és konferencia foglalkozott; vannak szakértők, akik szerint a határvonalak elmosódnak, s vannak akik szerint élesen meghúzható. A két perspektíva között elsősorban módszertani különbség van.

¹⁴⁸ Walzer, Michael: *Membership in Spheres of Justice*, Boston Basic Books 1983, 31.o.

¹⁴⁹ Ezt a feltételezést egy a NASIS (National Survey of Immigration Scholars – Migrációkutatók Nemzeti Felmérése, USA) felmérése tette nyilvánvalóvá a 90-es évek végén. A NASIS kutatásának fő célja az volt, hogy felmérje a migráció kutatásával foglalkozó szakember tudományterületi háttérét. Az eredmény szerint 33% vallotta magát szociológusnak, 28% történésznek, 12% antropológusnak, és mindössze 9% közgazdászknak.. Lsd. Umbaut, Rubén G. (1999): *Immigration Research in the United States: Social Origins and Future Orientations*, *American Behavioral Scientist* 42(9), 1285-1301. o.

¹⁵⁰ Erre mutat rá többek között: Brettell, Caroline B. és Hollifield, James F. (szerk.): *Migration Theory: Talking Across Disciplines*, Routledge New York 2000, valamint Bommes, Michael és Morawska, Ewa (szerk.): *International Migration Research: Constructions, Omissions, and the Promises of Interdisciplinarity*, Ashgate, Burlington, 2005

Azok a közgazdászok, akik a két terület közötti éles elkülönülés mellett érvelnek, azt állítják, hogy míg a társadalomtudományok – mint a szociológia, politikatudomány, vagy antropológia – csupán megfigyelt tények alapján leszűrhető anekdotikus elemzéseket képesek készíteni, addig a közgazdaságtan tudományosan pontosabb, matematikai módszerek segítségével ellenőrizhető és bizonyítható eredmények által kapott „tények” kikövetkeztetésére is alkalmas. Ebben a megközelítésben a közgazdaságtan a természettudományokra hasonlít, s úgy működik, mint egy „gazdasági meteorológia”, s a megfelelő feltételrendszerben képes bizonyos rövid- és középtávú előrejelzésekre. Az ezt a megközelítést alkalmazó közgazdászok és közgazdaságtudományi aldiszciplínák kizárólag a fogalmaknak egy olyan, körülhatárolható körével hajlandók dolgozni, amelyek egy szabályos, strukturált, matematikailag is helytálló modellbe beilleszthetők, vagy azáltal tesztelhetők. Ezt az irányzatot Pies az „eszközkerti kolónia” (allotment garden colony) néven nevezte, kritizálva azon jellemzőjüket, hogy csupán azokkal a témákkal és felvetésekkel hajlandók foglalkozni, amelyek a szűken vett közgazdaságtanhoz tartoznak, és tartózkodnak bármilyen, a gazdaságon kívül eső jelenség elemzésétől.¹⁵¹ Ezen megközelítés alkalmazásának az egyik hátránya, hogy a közgazdaságtanhoz nem szembetűnően kapcsolható kutatási témákkal nem hajlandó foglalkozni, és nem is tekinti őket releváns kutatási területeknek. A migráció, mint jelenség – jellegéből kifolyólag – csupán mint az igazán kutatásra érdemes lényegi elemeitől megfosztott termelési tényezőáramlás szerepel e csoportnál. Ezért a migrációkutatás esetében a gazdasági megközelítést a közgazdaságtudomány olyan megközelítéséből érdemes vizsgálni, amely a közgazdaságtudományt inkább a társadalomtudomány – mint nagyobb tudományterületi egység – részének tekinti, tehát enged egyfajta átjárhatóságot a társadalomtudomány egyéb területei felé.

Ez a fejezet is ezt az utóbbi megközelítést alkalmazza, s bár ez nem állapítható meg kizárólagosan, az elemzések és gondolatmenetek java leginkább a politikai gazdaságtan módszereit és megközelítését alkalmazza, amely a migrációt a gazdasági szemlélet mellett leginkább a politológia szemszögéből s annak eszközrendszerével vizsgálja. Azok a kutatók, akik a politikai gazdaságtan módszertanával nyúlnak a migráció kérdéséhez, általában gazdaságpolitikai eszközök hatását vizsgálják a

¹⁵¹ Pies, Ingo: Theoretische Grundlagen demokratischer Wirtschafts- und Gesellschafts-politik – der Beitrag Gary Beckers, Tübingen: Mohr, 1998, 2.o.

migrációra, valamint a migrációs politika változásának alakulásának gazdasági hatásait nemzeti szinten (akár egyes országok összehasonlításával) elemzik.

Bár számomra is – a téma jellegénél fogva – ez a legkézenfekvőbb módszertani terület a vizsgálathoz, ki kell hangsúlyozni, hogy – ismét a témának, valamint magának a migrációnak a jellegéből fakadóan – ez a módszertani besorolás nem lehet kizárólagos. A közgazdasági megközelítést ez esetben alapvetően három feltételezéssel tudom körülhatárolni: racionálisan cselekvő szereplők, az egyensúlyi állapot fontossága, és a stabil preferenciák rendszere¹⁵². Ezek már egy elég rugalmas eszköztárat biztosítanak az empirikus jelenségek elméleti teszteléséhez. E fejezet később kifejtett koncepciójának egyik legkorábbi kulcsfigurája a Nobel-díjas Gary Becker, a chicago-i egyetem közgazdász és szociológus professzora, aki egyik munkájában így fogalmaz: „a közgazdasági szemlélet egy átfogó megközelítést ad, amely minden emberi viselkedésmód leírására alkalmas”.¹⁵³ Mivel dolgozatom alapvető célja, hogy egy olyan területet vizsgáljon a közgazdaságtudomány megközelítésével, amelyhez a közgazdasági szemléletmódot többnyire nem alkalmazzák, előre ki kell jelenteni, hogy jelen esetben inkább egy közgazdasági „szemlélet”-ről, mintsem egy zárt és jól körülhatárolható módszertani keretrendszerről van szó.

3.2 Bevezetés a piaci alapú migráció kontroll lehetőségének vizsgálatába

Ez az alfejezet elméleti szempontból alátámasztja és megalapozza, számos szemszögből megvilágítja a vizsgált problematikát. Körbejárja a bevándorlási és befogadási döntés mögötti racionális érvrendszereket a közgazdasági szemlélet és egyes közgazdasági elméletek segítségével. Végül nem utolsó sorban, választ ad arra a kérdésre, hogy mit jelent a fejezet címében megjelenő „piaci alapú migráció kontroll” kifejezés.

3.2.1 Migráció kontroll a liberális közgazdaságtan megközelítésében

Minden, a szabad piac hívének számító szakértő első körben azt a véleményt hangoztatja, hogy a bevándorlás korlátozása torzítja a szabad piacot¹⁵⁴, mivel az egyik

¹⁵² A stabil preferenciák rendszerét nem választanám el a határhasznosság elvétől sem.

¹⁵³ Becker, Gary: *The Economic Approach to Human Behavior*, University of Chicago Press, 1976, 8.o.

¹⁵⁴ A migráció a közgazdasági megközelítésben a mobilitás és a jóléti együttthatók különbözeteként fogható fel, s így gyakorlatilag egy olyan arbitrázs, amely a munka mint termelési tényezők piacát korrigáló folyamat. Ebben a megközelítésben a migrációt az államoknak támogatniuk kellene, mivel az

legfontosabb termelési tényező szabad áramlását korlátozza¹⁵⁵, s az ilyen korlátozásokat a klasszikus közgazdaságtan alaptételei szerint kerülni kell. Ez a megközelítés így nyers formában azonban még a liberális iskolát képviselők többsége számára sem állja meg a helyét, mégis számos kutató s szakértő hangsúlyozza a nyitott határok elméletének – vagy inkább eszményének – fontosságát, és a migráció liberalizálásának szükségességét. Hogy mind a két fő kontinensről említsek példát, ezen kutatók körébe tartozik az Amerikai Egyesült Államokban Howard F. Chang¹⁵⁶, vagy az európai migráció kutatók között például Jeroen Doomernik adott ki olyan írást, amelyben a nyitott határok lehetőségéről értekezett¹⁵⁷.

Ha azonban a szabad migráció egyéb következményitől most el is tekintünk, az emberek szabad nemzetközi áramlásának egyik legradikálisabb következménye az lenne, hogy a jóléti államok mágnesként, tömegesen vonzanák magukhoz a bevándorlókat, társadalmilag kezelhetetlen tömegek mozgását eredményezve ez által. Ahogyan erről már a második fejezetben több formában szó esett, ez a szabályozatlan migráció aláásná a jóléti államok polgárai számára nyújtott jóléti szolgáltatások rendszerének működési képességét.¹⁵⁸ Az adókból származó társadalmi segélyek és juttatások, amelyek egyes jóléti államokban alanyi jogon hozzáférhetőek, számos bevándorló csoportot mágnesként vonzanak.^{159, 160} Ahogy Milton Friedman is

hozzájárul a nagyobb piaci hatékonysághoz (Straubhaar, Thomas: Migration im 21. Jahrhundert, Tübingen: Mohr Siebeck, 2002).

¹⁵⁵ Freeman, Gary P. : Modes of Immigration Politics in Liberal Democratic States, International Migration Review 29 (4), 1995, 881-902.o., és Hillman, Arye L. (1994): The Political Economy of Migration Policy, in: Siebert, Horst (szerk.): A Challenge for Europe, Tübingen: Mohr Siebeck, 1994, 263-282.o.

¹⁵⁶ Chang professzor vonatkozó munkái közül érdemes kiemelni az alábbiakat:

- Liberalized Immigration as Free Trade: Economic Welfare and the Optimal Immigration Policy, 145 U. PA. L. REV. 1147, 1997

- The Economic Case for Liberalized Immigration, IGCC Working Paper, presented at the immigration symposium held at UCLA on April 4, 1998

- The Immigration Paradox: Poverty, Distributive Justice, and Liberal Egalitarianism, University of Pennsylvania Law School, NELLCO, 2003 February

- The Economics of International Labor Migration and the Case for Global Distributive Justice in Liberal Political Theory, Cornell International Law Journal 2007

¹⁵⁷ Doomernik, Jeroen: Open borders, close monitoring, in: Michael Jandl (szerk.): Innovative Concepts for Alternative Migration Policies. Ten Innovative Approaches to the Challenges of Migration in the 21st Century, Amsterdam University Press, 2007, 89-97.o.

¹⁵⁸ Itt hangsúlyozni kell, hogy ez csak egyik következménye azon alapvető oknak, amelyre a szabad migráció korlátozása visszavezethető. A 2.2 alfejezet részletesen tárgyalja a migráció korlátozásának fő ok-okozati rendszerét.

¹⁵⁹ Borjas, George J.: The Economic Analysis of Immigration, In: Ashenfelter, Orley és Card, David (szerk.): Handbook of Labor Economics, 1679-1769, Amsterdam, Elsevier 3, 1999

¹⁶⁰ Azt is kell azonban látni, hogy több olyan tanulmány is született, amelyek kétségbevonják annak az elméletnek a helyességét, hogy a bevándorlók aszerint választják meg a célországot, hogy ott milyen jóléti javakban tudnak részesülni. Tahát korreláció ugyan van, de jelentőségét sokan túlbecsülik. Lsd:

megfogalmazta: „Egyértelmű, hogy a szabad migráció és a jóléti állam nem fér meg egymás mellett.”¹⁶¹ Ebből következik, hogy az állam saját érdeke, hogy ezen csoportok bevándorlását korlátozza.¹⁶² Másképpen fogalmazva: azon (jóléti) államok, melyek deklarált belpolitikai céljai között szerepel az állam népességében az életszínvonalbeli különbségek csökkentése, ezt csak úgy tudják fenntartani, ha eközben kifelé fenntartanak egy egyenlőtlenségi állapotot¹⁶³. A realiztikus piacgazdasági megközelítések ezt a strukturális szükségletet számításba veszik, és felhagynak a nyitott határok koncepciójának hirdetésével. Ezen realiztikus liberálisok körébe tartozik Amerikából a már említett Gary Becker és az európai Thomas Straubhaar – az ő koncepcióik, valamint a ő gondolataikra épülő további kutatások adják e fejezet vázát.

3.2.2 A nemzetállamok, a migráció, és a klubelmélet

A következő elmélet meglehetősen rímel a migrációs elméletek közül Wallace, DeLorme, és Kamerschen „migráció, mint fogyasztói tevékenység” névvel jelzett elméletére (a 32. oldalon található ezen elmélet rövid összefoglalása), mivel annak egyfajta továbbgondolása. Jelen megközelítésünk kiindulópontja az a politikai közgazdaságtani elmélet, amelyet Buchanan nyomán klubelméletnek neveznek.¹⁶⁴ Ez tulajdonképpen az ún. „public choice” elméletek egyik oldalágaként alakult ki. A klubelméletet fogom segítségül hívni abban, hogy a népesedéspolitika, a bevándorlás, a bevándorlókat integráló rezsim, és az alkalmazandó gazdasági modelleket, megközelítéseket összekössem.

A klubok és az államok számára egyaránt tagok szükségesek a megfelelő működéshez. Mivel az államok is bizonyos szempontból folyamatos versenyben vannak egymással szemben – legyen a verseny tárgya akár külföldi befektetés, transznacionális vállalatok székhelye, vagy jelen esetben a magasan képzett, produktív bevándorló munkaerő – ebben hasonlítanak a klubokhoz. A kommunista rezsimok összeomlása és az informatikai forradalom a lecsökkent távolságok révén olyan környezetet teremtett,

Baldwin-Edwards, M.: Immigration and the welfare state: A European challenge to American mythology, Mediterranean Migration Observatory working paper, no. 4., 2002, 5.o.

¹⁶¹ Interjú Friedman-nel: Forbes, 1997. December 29. száma. Saját fordítás.

¹⁶² Straubhaar: i.m. 2002, 84.o.

¹⁶³ Stichweh, Rudolf: Migration, nationale Wohlfahrtstaaten and die Entstehung der Weltgesellschaft, In: Bommers, Michael, és Halfmann, Jost (szerk.): Migration in nationalen Wohlfahrtstaaten. Theoretische und vergleichende Untersuchungen, Osnabrück: Rasch 1998, 49-61.o.

¹⁶⁴ Buchanan, James: An Economic Theory of Clubs, *Economica*. 1965, 32: 1-14. A klubelméletet a migrációval összekötötte: Kolb, Holger: States as Clubs – The Political Economy of Immigration and Integration Policies, Center for International Relations, Reports&Analyses 25/6, Warsaw 2006

amelyben az államok között a versenyhelyzet kiéleződött. A vizsgálatunk kiindulási pontja tehát az államok, mint „klubok” versenyzése a „klubtagokért”.

Egy klub természetének megértéséhez érdemes visszanyúlni Buchanan munkásságához. Buchanan az uszodás példáján keresztül mutatja be a kooperatív tagságról szóló elméletét, amely lényege, hogy változóként kezeli a kihasznált közösségi tulajdon fogyasztásának mértékét¹⁶⁵. Ebben az elméletben az alapvető kérdés a tagok hasznosságának maximalizálása, és ennek érdekében a legmegfelelőbb ár, és a legjobb fogyasztási megosztásban való megegyezés. Buchanan szerint ennek elérése érdekében a kluboknak a tagokkal szemben a lehető legoptimálisabb kizárási és befogadási stratégiát kell követniük. Közgazdasági szemmel ez azt jelenti, hogy a kluboknak addig kell új tagokat felvennie, míg az új tagok határköltsége el nem éri a határhasznosságukat – ami lényegében a klub kollektív javainak finanszírozására és fenntartására vonatkozik.¹⁶⁶ A klubtagok kiválasztása természetesen verseny alapján folyik, a hozzáférés korlátozott. A klub olyan méretet választ magának, ahol az egyes tagok hasznossága maximális lehet. Azok jutnak még tagsághoz, akik hozzájárulása – amely a klub kollektív javainak költségét fedezi – át nem lépi a csoport alternatív költségének (opportunity-cost) határértékét.¹⁶⁷ A hatékony klubok tehát azok, ahol a klub javainak szempontjából ez a határköltség megegyezik az átlagköltséggel.¹⁶⁸

A mi jelen szempontunkból még érdemes a kluboknak két fajtáját megkülönböztetni Olson elméletének mentén: inkluzív és exkluzív klubokat. Az inkluzív klubok javai mindenki számára hozzáférhetőek – a klubtagság nem limitált-, míg az exkluzív klubok javai csak a klubtagok számára hozzáférhetőek, s a klubokban való részvételi lehetőség korlátozott, ezért a tagkorlátozásnak felállított szabályrendszere van. Olson az államokat, mint exkluzív klubokat mutatja be, mivel számukra racionális a tagság korlátozásra vonatkozó szabályok felállítása, ugyanakkor nem lenne racionális minden új tagjelölt kizárása.¹⁶⁹

Az államok által alkalmazott migrációs politika jó lehetőség az államok és a klubok közötti hasonlóságok megragadására. Ahogy a klubok számára sem racionális minden tagjelölt felvétele vagy kizárása, ugyanez nem racionális magatartás az államok

¹⁶⁵ Buchanan: i.m. 13.o.

¹⁶⁶ A klubok kollektív javai abban különböznek a magánjavaktól, hogy a fogyasztás szempontjából részlegesen kívül esnek a verseny szféráján, viszont abban különböznek a közjavaktól, hogy csak a klubtagok számára hozzáférhetőek.

¹⁶⁷ Nem közgazdasági megfogalmazásban pedig ez azt jelenti, hogy az a legutolsó ember, akit még megéri felvenni a klubba, aki anyagi szempontból többet hoz a klubnak mint amennyit elvesz tőle.

¹⁶⁸ Starrett, David A.: Foundations of Public Economics. Cambridge University Press, 1988, 52.o.

¹⁶⁹ Olson, Mancur: The Logic of Collective Action. Harvard University Press, 1965, 34-43.o.

számára sem. A fő feladat mindkettőjük számára a tagfelvétel optimalizálása.¹⁷⁰ Így már könnyebben érthető, hogy ma az egyes államok migrációs politikája miért követ sokféle mintát és elvet.

A dolgozatban már többször indoklásra került, hogy a fejlett államoknak miért nem áll érdekében a szabad migráció. Ebben a fejezetben arról is szó esett, hogy polgárai életszínvonalának szinten tartásához a modern jóléti államok kénytelenek kifelé egyfajta egyenlőtlenséget fenntartani. Itt azonban a jóléti államoknak – mint jelen szemszögünkből nézve kluboknak – azt a tulajdonságát is figyelembe kell venni, hogy a migránsok szelektálásakor nekik elsődleges érdekük olyan bevándorlókat választani, akik a jövőben várhatóan több hozzájárulást fognak nyújtani az állam közjapaihoz, mint amennyit elvesznek onnan. Mivel ez országonként változik, a legtöbb nagyobb nemzetközi fórumon az OECD országok többsége arról tárgyal, hogy milyen legyen az engedélyezett migráció jellege, milyen jellemzőkkel bírjanak a bebocsátottak, és mi legyen a bebocsátási eljárás rendje. Ebben az absztrakt értelemben, az államok és a klubok, úgy tűnik, tényleg hasonló problémával néznek szembe, amikor tagsági és felvételi rendjüket optimalizálni kívánják. A kizárás és beengedés közötti egyensúly elérése a nemzeti migrációs politikák joga és feladata, amely ebből a szemszögből úgy is tekinthető, mint technikai döntések rendszere a versenyhelyzet megfelelő módjának kialakításához. Ezen döntések rendszere a modern, fejlett államokban egyre összetettebb és differenciáltabb, amely mutatja annak igényét, hogy a bevándorlók versenyképességét egyre alaposabb módszerekkel mérjék fel.

A bevándorlók beengedésének és kizárásának optimális arányainak politikai gyakorlatba történő átültetését a legtöbb fejlett országban a nemzeti bevándorlási politika végzi. Az utóbbi évek általános trendje az volt, hogy a legtöbb OECD országban korlátozták a közepesen és alacsonyan képzett munkaerő bevándorlásának lehetőségét. Mivel a képzettség az a mutató, amely a legszorosabb korrelációs kapcsolatban áll azzal, hogy a potenciális bevándorló a jövőben terhelni vagy inkább támogatni fogja-e az állami újraelosztási rendszert, mint a „klub” kollektív javainak fenntartási költségeit, így immár tisztán tükröződik a klubelmélet alkalmazhatósága a

¹⁷⁰ Az államok számára az már ma sem reális kérdés, hogy legyen-e migráció vagy sem. Hollifield szerint “Japán az egyetlen állam, amelyik nem szorult külföldi munkaerőre a gazdasági növekedés elérése érdekében a háborút követő időben”, ezért megteheti, hogy az irányított migrációt figyelmen kívül hagyja. Hollifield, James F.: Immigrants, Markets and States. The Political Economy of Postwar Europe. Harvard University Press, 1992, 15.o.

Ugyanakkor az is fontos, hogy ma már egyetlen iparosodott állam sem alkalmazza a nyitott határok politikáját, vagyis engedi a korlátlan bevándorlást.

tekintetben, hogy a tagfelvételt az államok hogyan szabályozzák. A fentieket összegezve megállapítható a modern migrációs politika célja is: az országba, mint klubba felvételért versenyző pályázók értékelése annak érdekében, hogy a befogadott új tagok minél inkább hozzájáruljanak az állami újraelosztáshoz (mint a klub közös javaihoz), vagyis nettó befizetők legyenek az újraelosztási rendszer szempontjából.

Mielőtt kijelentenénk azonban, hogy a klubelmélet a lehető legalkalmasabb a migráció bizonyos aspektusainak vizsgálatához, egy kitélt még hagynunk kell. Nevezetesen, ismeretes, hogy a nemzetközi migráció összes volumenének igen jelentős része a menekültkérdéshez vagy a családegyesítéshez tartozik. Az Európába vagy az Amerikai Egyesült Államokba érkező menekültek, sem a családegyesítési alapú bevándorlók szűrése morális szempontból nem összeegyeztethető a fent vázolt klubelmélettel. A klubelmélet szerint ezen befogadottak legkevésbé sem számítanak optimálisnak mint a tagságért pályázó versenyzők, ezért jelenlétük és kezelésük – mint a modern demokráciák elterjedt normái – némileg korlátozzák a nemzeti migrációs politikák játéktérét. A menekültek és a családegyesítés, mint migrációs jelenségek, némileg korlátozzák a klubelmélet arra nézve történő kijelentésének védhetőségét, hogy az államok jobbra maguk határozzák meg a határon túlról érkezett népességük összetételét. A migrációs realitás ugyanis ezen kerülőutakon keresztül lehetővé teszi, hogy olyanok is tagjai legyen a „klubnak”, akik amúgy nem felelnek meg a felvételi követelményeknek.

Mindazonáltal, a klubelmélet kiváló elméleti eszköz a migráció és a migrációs politika vizsgálatához, mivel a migrációs politika rendszerének, döntéseinek, és mozgatórugóinak legnagyobb része megragadható és elemezhető általa. Fontos hangsúlyozni az *elmélet* jelleget, mivel a klubelmélet nem alkalmas empirikus vizsgálódásra. Dolgozatom megközelítéséhez azonban a klubelmélet szemléletmódja kulcsfontosságú, ahogy ez a további alfejezetek révén nyilvánvalóvá válik majd.

3.2.3 Eredmény: Egy nemzetállamban való tagság, mint a közjavak egyike

Ha a klubelméletnek megfelelően a nemzetállam területén való életvitel lehetőségét mint klubtagságot kezeljük, akkor belátható, hogy az állam területén való életet egyfajta közjavakból álló árucsomagnak kell tekinteni, amely, mint az állam által biztosított árucsomag, saját értékkel rendelkezik. Ez az árucsomag lényegében egy tagsági jog, egyfajta hozzáférés egy nemzetállam által biztosított javakhoz, ugyanakkor

kötelezettségvállalás is ezen közjavakhoz való hozzájárulásra.¹⁷¹ E tagság, mint árucsomag elemei például a társadalombiztosítás, az állam által biztosított külső/belső biztonság, az infrastruktúra, valamint a kultúra, tradíciók, identitás, és reputáció. Ezt az árucsomagot jelenleg az államok ingyen hozzáférhetővé teszik. Mivel azonban ez az ingyenesség a fejlett jóléti államokban olyan mennyiségű bevándorlót vonz, amelynek súlya alatt a jóléti rendszer működésképtelenné válna, a fejlett jóléti államok a hozzáférés korlátozására kialakítottak egy szűrőmechanizmust, amellyel igyekeznek a jóléti rendszer szempontjából is pénzügyileg rentábilissá, vagy legalább is közel rentábilissá tenni a bevándorlást. A szűrőmechanizmus lényege, hogy olyan bevándorlókat igyekeznek kiválasztani, amelyek várhatóan legalább annyit hozzátesznek a jóléti rendszerhez, mint amennyit elvesznek attól – vagyis valószínűsíthetően nettó befizető polgárokká válnak.

Ezeket az elveket először Julian Simon fogalmazta meg kerek definícióvá: „Addig kell újabb bevándorlókat befogadni, ameddig a legutolsó (vagyis határ-) bevándorló nem-negatív hozzájárulása az állami költségvetéshez el nem éri a nullát.”¹⁷² Ezt az állítást igen sok kutató és politikus elfogadja, ami – visszautalva a második fejezet eszmefuttatásaira – jelzi, hogy a migrációt a tudomány és a politika egyaránt jobbára gazdasági eredetű jelenségként kezeli, amely mintegy eszközként akkor és úgy alkalmazandó és formálandó, hogy a lakosság jólétét növelje.

3.2.4 A migráció fiskális mérlege a jóléti államok szempontjából

Ez az alfejezet foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy a fenti, a továbbiak „Simon-alapelv”-nek nevezett megközelítés mennyire követhető nyomon az egyes fejlett államok migrációs rezsimeiben.

A 21. század elején a fejlett államok részéről a migrációs mozgásokra egész különböző reakcióknak lehettünk tanúi. Nem egy esetben szinte paradoxonként követték egymást a különböző bevándorlási rezsimek. Az Egyesült Államok például az 1995 utáni, Mexikóból eredő nagyarányú képzetlen munkaerő beáramlására válaszul megvonta a bevándorlóktól a szociális juttatások többségét. Azután néhány évvel később, ifjabb Bush elnök 2004-ben ideiglenes zöld kártyát adott ki, hogy legalizálja a mexikói bevándorlókat és szabályozza munkapiaci státuszukat. Az Európai Unió

¹⁷¹ Hasonlíthatóan egy klub/egyesület tagsági felvételi díjához.

¹⁷² Saját fordítás, forrása: Simon, Julian: Immigrants, Taxes and Welfare in the United States. *Population and Development Review*, 10 (1), 1984, 59. o.

tagállamai között a 2004-es bővítésre válaszul egészen különböző reakciókat lehetett észlelni a tekintetben, hogy az újonnan csatlakozó államok polgárai részére milyen munkapiaci hozzáférési lehetőségeket biztosítottak. Míg például Nagy-Britannia és Svédország teljesjogú hozzáférést tett lehetővé, Németország és Ausztria már jóval komolyabb korlátokat állított a rendszerbe. A világ más részein, például Kanadában és Ausztráliában, relatíve nyitott bevándorlási rendszimeket működtetnek ezek a tradicionálisan bevándorlás-párti országok.

Közgazdasági szempontból nézve, hogyan tudjuk kategorizálni ezeket a restriktív vagy engedékeny bevándorlási rendszimeket? Mi alapján mondható egyik vagy másik rendszer gazdasági szempontból sikeresnek vagy sikertelennek? Vagy annyira eltérőek a fejlett államok jóléti funkció-rendszerei, hogy ez a kérdés eleve megválaszolhatatlan? További kérdés, hogy az előző alfejezetben bemutatott, ún. Simon-alapelv mennyire követhető nyomon az egyes fejlett államok bevándorlási rendszimjeiben?

A feltett kérdésekkel szerencsére számos kutatás foglalkozott már. Mivel ez a témakör nem tartozik olyan szorosan a témámhoz, hogy részletekbe menően taglaljam a vonatkozó kutatások eredményeit, az alábbiakban úgy igyekeztem a források közül választani, hogy az érdeklődő minden több oldalról, több alkalmazott módszertan közül tudjon válogatni a források között. Hangsúlyozom továbbá, hogy a téma részletes vizsgálata sok táblázatnyi adat összehasonlítását és vizsgálatát tenné kötelezővé, én azonban csak a már elvégzett kutatások eredményeit összegzem és hasonlítom össze – a kutatások mélységeibe nem kívánok belemenni.

Mikroökonómiai szemléletet és módszertant alkalmazva Nadine Leiner nevét érdemes megemlíteni a kérdéskörben elmélyült kutatók között. Leiner a migráció jóléti hatásait komparatív statikus keretben, kétországos modellel vizsgálta, melyet kiegészített egy időszak alapú költség-haszon elemzéssel is. Ezzel próbálta kimutatni a migráció okozta tőkebővülést és hatásait a befektetések növekedésére. Leiner elég sok feltételezés alapján rögzített feltétel mellett megállapította, hogy a túlnépesedés esetét elkerülve, optimális számú bevándorló esetén a migráció fiskális mérlege önmagában is pozitív – különösen, ha ehhez még a fejlett nyugati államok többségében tapasztalható előregedés jóléti büdzsére gyakorolt hatását is hozzávesszük.¹⁷³

¹⁷³ Leiner, Nadine: International Migration in the Presence of Public Goods, *Annales d'Économie et de Statistique*, No. 47, *Développements récents en économie internationale / Recent Developments in International Economics* (Jul. - Sep., 1997), 151-170.o.

Makroszintű szemléletet keresve kiemelném Don J. DeVoretz kanadai professzort, a vancouveri egyetem igazgató-helyettesét, aki az ENSZ 2004-es Globális Bizottsági Jelentésébe készített egy rövid tanulmányt a témáról.¹⁷⁴ DeVoretz három nézőpontból vizsgálta egyes fejlett országok bevándorlási politikáját: a befogadó országéból, a bevándorlóéból, és a származási régiókéból. Ezen felül vizsgálatát két fő csoportra osztotta: az általánosságban véve bevándorlást korlátozó rezsimekre (USA, EU), és a bevándorlást aktívan támogató rezsimekre.

A befogadó szempontjából DeVoretz a Simon-alapelv kibővített verziója alapján vizsgálta a bevándorlási rezsimeket. Vizsgálta a bevándorlók hatását az egyes államok jóléti újraelosztási rendszerére nézve, a foglalkoztatás szempontjából, valamint a méretgazdaságosság és a fogyasztási cikkek árszínvonalának vonatkozásában. Kiindulási hipotézise szerint alkalmazható olyan nettó gazdasági transzfer kritérium, amely alapján bármelyik ország bevándorlási politikája értékelhető. Vagyis a befogadó szempontjából vizsgálata alapját az állami jövedelem-újraelosztási görbék képezték. A bevándorló szemszögéből a bevándorlási rezsimek értékelését az alapján készítette, hogy egy életciklus-modellen belül képesek voltak-e a bevándorlók „felzárkózni” a foglalkoztatás és a jövedelem vonatkozásában. Az előző szemszöghöz hasonlóan, DeVoretz a vizsgálatát mind az észak-amerikai, mind az európai kontinensre kiterjesztette. A származási régió szemszögéből a befogadó országok migrációs rezsimeit elsősorban az ún. agy-körforgás (angolul „brain-circulation”, vagyis a képzett munkaerő kiáramlása és hazatérése), a hazautalások, a hazatérő migráció, valamint a kiáramló migráció következtében beáramló FDI („foreign direct investment”, közvetlen külföldi tőkebeáramlás) vonatkozásában vizsgálta.

Megállapítása és következtetése szerint mind a nemzetállamok, mind maguk a bevándorlók aszimmetrikus módon reagálnak a bevándorlással kapcsolatos tapasztalataik gazdasági értékelésére. Amikor a gazdasági felmérések a bevándorlás megtérülése szempontjából kedvezőtlen állapotokat mutatnak, a bevándorlási rezsimek korlátozóbbá válnak, ám ennek következtében a bevándorlóknak csak elenyésző százaléka hagyja el az országot. A másik oldalról viszont, ha a Simon-alapelv alapján kedvező helyzet mutatkozik, alig akad olyan állam, amelyik a bevándorlási rezsimjének gyors nyitásával reagálna a helyzetre. Ennek a habozó reakciónak számos lehetséges oka van DeVoretz szerint. Először is, a túlzott vonzás kockázata: ha a Simon alapelv

¹⁷⁴ DeVoretz, Don. J.: Immigration policy: methods of economic assessment, UN Global Commission on International Migration, Geneva, Switzerland, October 2004

alkalmazása a nagyméretű bevándorló-áradat miatt csak rövid ideig mutat pozitív eredményeket, a bevándorlás támogatása kockázatos, mert a már bent lévő bevándorlókat nem lehet csak úgy hazaküldeni. Másodsorban, a gazdasági elvek nem az egyetlen kritériumok; a szociális kohézió vagy máshogy nevezve szociális abszorpciók kapacitás (egyres társadalom-kutatók így nevezik a bevándorlókkal szembeni tolerancia-szintek egyes küszöb-skáláit) általában semlegesíti a pozitív gazdasági értékelés elméleti következményeit.

DeVoretz elmélete ugyan számos ponton előrelépést mutat, mivel több kérdésünkre választ ad, valamint igen tisztán rámutat annak az „ördögi körnek” a létezésére, amit a bevezetőben az 1. ábrán felvázoltam: röviden arra, hogy a fejlett országok migrációs politikája mintegy „magától”, a globális mechanizmusok következtében egyre restriktívebbé, vagyis korlátozóbbá válik. A fenti polarizált reakcióminta ugyanis egyre zártabbá és zártabbá teszi az országot a bevándorlás szemszögéből.

A magyar kutatók közül is volt, akit foglalkoztatott a kérdés. Gál Zsolt viszonylag friss (2008-ban beadott) disszertációjában szintén vizsgálta a nemzetközi migráció fiskális mérlegét.¹⁷⁵ Konklúziójában rámutat, hogy kutatása szerint még egy pozitív fiskális mérlegű migráció sem képes megoldani az öregedés által generált gazdasági terheket, mivel ahhoz a jelenlegi jóléti, munkaerő piaci, és nyugdíjreform elengedhetetlenül szükséges. Nadine Leinerhez hasonlóan Gál Zsolt is a statikus, rövidtávú, közvetlen költségvetési mérlegét vizsgálta a nemzetközi migrációnak, s megállapította, hogy az az alábbi tényezőktől függ:

- A munkaerőpiaci kereslet találkozik-e a bevándorlók által nyújtott kínálattal. Ez a legfontosabb mutató. Minél nagyobb az eltérés, annál rosszabb a bevándorlás fiskális mérlege.
- A befogadó állam által nyújtott jóléti (vagyis szociális) juttatások mértéke. Minél nagyobb a jóléti transzferek mértéke, annál nagyobb a szegényebb bevándorlók negatív hatása a mérlegre.
- A bevándorlók összetétele. Minél nagyobb a menekültek és családegyesítési szándékkal érkezők aránya, annál nehezebben találnak állást, tehát ez a fajta bevándorló típus nagy valószínűséggel rontja a mérleget.

¹⁷⁵ Gál Zsolt: Bevándorlás az Amerikai Egyesült Államokban és az Európai Unióban – Enyhíti vagy elmélyíti az öregedés okozta problémákat, Doktori Disszertáció, Budapesti Corvinus Egyetem, 2008

- A bevándorlók képzettsége és nyelvtudása nagymértékben számít. Felhívnam a figyelmet, hogy Gál Zsolt úgy fogalmaz, hogy a bevándorlók jövedelme „*nagymértékben*” a képzettségük függvénye.¹⁷⁶
- A bevándorlók által hordozott kulturális és szociális normák. Itt a nagycsaládos kultúrkörből érkezőket hangsúlyozta ki, mint akik jelentősen megterhelik a jóléti büdzsét.
- A bevándorlók bűnözési rátája. Ehhez én hozzátenném, hogy ez a mutató sokban függ az előző pontoktól, tehát nem vizsgálható önmagában.

Gál Zsolt a fentiek tükrében a migrációs politika számára az alábbi optimális cselekvési lehetőségeket tartja lehetségesnek:

1. a magasabb képzettségű munkaerő előnyben részesítése úgy, hogy nem feledkezik azonban meg az alacsonyabb végzettségű bevándorlókról sem.
2. a bevándorlók hozzáféréseinek korlátozása a jóléti rendszerhez
3. gyors menekültügyi eljárás, a menekültek számának csökkentése, a menekültektől hozzájárulás megkövetelése a fenntartási költségeihez

Gál Zsolt ezeket tartja megfontolandónak a közép-kelet-európai államok számára a migrációs politikák reformjához. Ezekből az állításokból véleményem szerint több is vitatható, ám ez nem jelenti teljes elutasításukat, mert, ahogy már többször említettem, a migrációkutatásban általában több ellentétes nézet egyidejű jelenléte jellemző. Rendhagyó módon most a hármas felsorolás második pontjával kezdeném, mivel az első pont számomra fontosabb, és átvezetést képez további gondolatokhoz.

A fenti felsorolás második pontjának homlokegyenest ellentmondva, Jurado és Bruzzone a jóléti államok és a modern migrációs jelenségek összeférhetetlenségéről írnak, körülbelül egy időben Gál Zsolttal.¹⁷⁷ Jurado és Bruzzone Dánia és az Egyesült Királyság példáján keresztül mutatja, be azt, hogy a bevándorlókkal szembeni szelektív szigorítások, mint például számos jóléti juttatás megvonása (egyes esetekben, pl. képzettséghez vagy bejelentett munkavállaláshoz kötve), nem hozza meg a kormányok által várt eredményt.

Jurado és Bruzzone azt mutatták meg, hogy az sem mutatkozik jó megoldásnak, ha korlátozzuk a bevándorlók hozzáférését egyes jóléti juttatásokhoz, mivel ennek nem

¹⁷⁶ Gál Zsolt: i.m. 168.o.

¹⁷⁷ Jurado, Elena és Annie Bruzzone: Rethinking Migration. Work and Welfare in a Mobile Economy. Policy Network, London, December 2008 (www.policy-network.net)

csupán a bevándorlókra, hanem az egész társadalomra nézve káros hatásai lehetnek. Itt érdemes két európai ország, Görögország és Olaszország problémáit szemügyre venni. Mindkét országban olyan szociális segélyrendszer működik, amely privilegizálja a hagyományos munkapiac védett tagjait, a többiek számára csupán alig néhány univerzális egészségügyi és oktatási szolgáltatást hagyva. Ennek eredménye egy magasan töredezett jóléti rendszer, amelyben a lakosság egy része erős szociális védelemben részesül (gyermekek utáni juttatások, munkanélküli segély, nyugdíj stb.), egy másik része pedig kiszolgáltatottá válik az épp vállalt munkának, amely természete általában frekventált és ideiglenes. Természetesen a bevándorlók többsége (nőkkel és gyermekekkel együtt) messze felülreprezentált ez utóbbi csoportban, ami még kumulálódik ezen országok bevándorlási rezsimeinek belső problémáival is. Ennek következtében ezen bevándorlói csoportok között kiemelten gyakori az illegalitás mezsgyéjén való egyensúlyozás, ami pedig méginkább csökkenti a szociális védőhálóban történő részesülés esélyeit. Ahogy pedig az okozati lánc végén megjelenő, egyre radikálisabb bevándorló-ellenes fellépések mutatják például Olaszországban, a bevándorlók kizárása a jóléti rendszerből olyan mértékben polarizálja a társadalmat, amely azután kikezdi a békés egymás mellett élés lehetőségét, vagyis már középtávon is komoly biztonsági – elsősorban közbiztonsági – kockázatokat jelent.¹⁷⁸

Érdemes Jurado és Bruzzone kutatásának másik oldalát is kiemelni itt, mivel ők arra is rámutatnak, hogy a legtöbb fejlett országban¹⁷⁹ működő, bevándorlók számára is hozzáférhető jóléti rendszer még ronthatja a migráció gazdasági hatását úgy, hogy mind a bevándorló, mind a hazai népesség számára ún. „jóléti csapdát” állít, csökkentve mindkét csoport termelékenységét a mai mobil társadalmakban. Ennek a jóléti csapdának a lényege röviden, hogy a túlzott jóléti juttatások esetén a kedvezményezettek egy ponton túl már nehezebbnek találják a munkapiacra való belépést vagy visszatérést.¹⁸⁰

Baldwin-Edwards kutatásában például dán bevándorló családok lehetőségeit vizsgálta, és eredménye alapján a családfőt a munkapiacra való belépéskor olyan magas adókulcsok sújtották volna, amivel szembeállítva nem meglepő, hogy a bevándorlók

¹⁷⁸ Geddes, A.: Migration and the welfare state in Europe, *The Political Quarterly*, vol. 74, no. s1, 2003, 154.o., valamint Brochmann, G. and Dölvik, J.E.: Is immigration an enemy of the welfare state, in D. Papademetriou (szerk.): *Europe and its immigrants in the 21st century*, Washington, Migration Policy Institute, 2006, 17.o.

Az olasz problémával kapcsolatban pedig:

McDougall, D.: Why do the Italians hate us?, *The Observer*, London, 17 August 2008

¹⁷⁹ Természetesen Jurado és Bruzzone is kiemeli az egyes jóléti rendszerek közötti óriási különbségeket.

¹⁸⁰ Jurado, Elena és Annie Bruzzone: i.m. 2008, 9-10.o.

komoly százaléka inkább a segélyeket választotta. A jóléti rendszerek által biztosított javaknak a hazai lakosságra nézve is elkényelmesítő, magatehetetlenséget növelő hatása e kutatás szerint még hangsúlyosabban működik a bevándorlók esetében.¹⁸¹

Jurado és Bruzzone szerint a jóléti rendszert nem csupán nem szabad tehát szelektívvé tenni, a másik szélsőség elkerülése érdekében általánosságban is meg kell reformálni. Ezt azzal indokolják, hogy a kormányok attól várják a migrációs folyamatok kiegyensúlyozódását, hogy feltételeket szabnak a bevándorlók jellemzői felé, holott a problémák gyökerét magában a jóléti rendszerek természetében kell keresni, tehát a gyógyulást is ezek reformja adhatja.

Áttérve pedig Gál Zsoltnak a migrációs politikával kapcsolatos következtetései közül az első pontra, itt már kicsit árnyaltabb oppozíciót lehet csak megfogalmazni. A bevándorlók szelektálásával kapcsolatos jelenleg nemzetközi szinten is legelfogadottabb nézet az, hogy a potenciális bevándorlók esetében a képzettség az a mutató, ami a legerősebb korrelációs viszonyt mutatja a jövedelemmel, és ezért azzal is, hogy a bevándorlóból a jóléti rendszer nettó befizetője válik-e vagy sem. A képzettségi szintek előtérbe helyezése a legutóbbi években is elsődleges szerepet játszott a migrációs szabályozásban. Az OECD országokban általános trendnek tűnik, hogy a közepesen és alacsonyan képzett munkaerő bevándorlását korlátozzák, és/vagy a magasan képzett bevándorlók beáramlását támogatják. Bommés szerint a magasan képzett bevándorló munkaerőből a kormányok leginkább azokat preferálják, amelyek nincsenek versenyhelyzetben a hazai lakossággal.¹⁸² A legfrissebb példák a magasan képzett munkaerő preferálására az amerikai zöldkártya és az európai kékkártya. Utóbbit a 2008 őszén elfogadott migrációs paktumban vezették be.¹⁸³ Ezen kívül a képzettséget mint mutatót természetesen egy-két ország rendszere már igyekszik egyéb szempontból is vizsgálni, tehát nem csak mint alacsony-, közepes-, és magas képzettségi szinteket nézi, hanem a képzettséget összehasonlítja a saját munkapiac struktúrájával is. Svédországban például a bevándorló munkaerő elbírálásánál kiemelten kezel olyan,

¹⁸¹ Baldwin-Edwards, M.: Immigration and the welfare state: A European challenge to American mythology, Mediterranean Migration Observatory working paper, no. 4., 2002, 4.o.

¹⁸² Bommés, Michael: The Shrinking Inclusive Capacity of the National Welfare State: International Migration and the Deregulation of Identity Formation, in: Grete Brochmann (ed.), The Multicultural Challenge, (Comparative Social Research). 22. Oslo: Elsevier, 2003. 47.o.

¹⁸³ Az említett zöld- és kékkártyáról rövid összefoglalót tartalmaz a II. Melléklet.

általában középfokú végzettséghez kötődő szakmákat, amelyek a svéd munkaerő piacon keresetté váltak.¹⁸⁴

Jurado és Bruzzone tanulmányát olvasva ezzel a koncepcióval kapcsolatban is megerősödtek bennem a kétségek, ugyanis ők már a Simon-elv alkalmazásának jogosságát is megkérdőjelezzik. Álláspontjuk szerint a migráció költsége és haszna túlságosan összefonódik a munkapiacok szabályozási struktúrájával ahhoz, hogy optimalizálni lehessen a migráció jóléti hatását pusztán a megfelelő bevándorlók képzettség-alapú kiválasztásával. Szerintük a bevándorlók produktív beépülése a társadalmi-gazdasági rendszerbe sokkal holisztikusabb megközelítést alkalmazó migrációsűrő rendszereket igényelne. Fontos, hogy szerintük sem kellene elvetni a bevándorlók szelektálását, azonban a jelenleg működő rendszerek nem hatékonyak. Véleményük szerint a sűrőrendszereket nem a bevándorlási, hanem a munkapiaci és a jóléti politikák együttes módosításával lehetne elérni, ahogy ezt már az előző pontnál leírtam.¹⁸⁵

Jurado és Bruzzone ezen állításait a következő gondolatokkal egészítem ki. A mai fejlett társadalmakban is nyilvánvaló, hogy egy ember anyagi sikerességét nem elsősorban a képzettsége határozza meg. Igaz, nagy szerepet játszik, és erős a korreláció, ám magam is számos alacsony végzettségű és sikeres, ugyanakkor egyetemi végzettséggel rendelkező ám alacsony jövedelmű ismerőssel rendelkezem. Az anyagi sikeresség függetlensége a bevándorlókra pedig véleményem szerint kiemelten vonatkozik, mivel az alacsony képzettség sok bevándorlónak ad olyan bátorságot, amely alapja lehet egy sikeres vállalkozásnak (még ha ez a bátorság a tudatlanságból, vagy a „nincs mit veszteni” érzésből fakad is).

A képzettséget előtérbe állító nézet általában nem veszi számításba például a bevándorlók második és további generációinak potenciális problémáit sem. A 2004-es Párizs környéki lázongások véleményem szerint elég éles figyelmeztető jelzésként szolgálnak, hogy a szelekciónak pusztán a képzettséghez történő kötésével számos, a bevándorlók integrációjával kapcsolatos probléma egyáltalán nem oldódik meg, vagy adott esetben a következő generáció felnőttével éppen hogy fokozódik. Tehát mind Nadine Leiner, mind Gál Zsolt vizsgálatánál torzítja a valós képet a statikus, rövidtávú időtartamra vonatkozó vizsgálati keret.

¹⁸⁴ Ilyen szakmák például asztalos, víz- és gázszerelő stb. – itt nem is tartom szükségesnek a kutatásból történő hivatkozást, mivel a svéd bevándorlók iránti munkaerőpiaci keresletről jó képet ad az EURES uniós munkakereső és –pályázó rendszer (<http://eures.europa.eu>)

¹⁸⁵ Jurado, Elena és Annie Bruzzone: i.m. 2008

Ezért ami a fenti kutatások elemzése után is fontos kérdés marad az az, hogy létezik-e olyan elmélet, amely lényegében egyfajta dinamikus kompetenciarendszert állít fel a bevándorlók számára, vagyis szempontokat ad, amelyek mentén értékelhetőek a bevándorlók azon kvalitásai, amely alapján szelektálhatók válnak? Ugyanis épp ezeket a kvalitásokat – ugyanúgy, ahogy az állam területén való tartózkodást közjavaknak – lehetne áruknak nevezni, hiszen ezek szolgálhatnának cserealapul a bevándorlás/befogadás „cserealkujában”.

3.2.5 Eredmény: a nemzetállamban való tagságra való alkalmasság mérhetőségének problematikája

A fő kérdés ahová az eddigi kutatásom által összerakott gondolat-morzsák összerakásával eljutottam tehát az: melyek a bevándorlás-kontroll szelekciós szempontjai. Alapvetően azt kell vizsgálnunk, vajon milyen szempontok alapján szelektálnak az államok a bevándorlók között, vagyis melyek azok a kritériumok, amelyek alapján a külső származású tagok számára biztosítják az országban való tartózkodás jogát? Kutatásom folytatásában azonban ezen a ponton elakadtam.

További vizsgálódásom eredménye az volt, hogy eddig ezzel a kérdéssel kapcsolatban átfogó kutatások eddig nem készültek, a képzettség korrelációjának a mérésénél elakadtak. Ennek okát abban valószínűsítem, hogy egy ilyen témát felölelő kutatás munkaigénye túlnőne azon a kereten, amelyet egy nemzetközi szervezet vagy intézmény finanszírozni szándékozna, az egyes államoknak pedig egy effajta nemzetközi jellegű kutatás nem érdeke annyira, hogy pénzt fordítson a célra. Ezek természetesen az én személyes feltételezéseim, a valós okok feltárása kiváló alapját képezheti további eszmefuttatásoknak.

Következtetésem a fentiekből fakadóan az, hogy nem létezik olyan részletesen kidolgozott, empirikus kutatásokkal alátámasztott elmélet, amely alapján egy bevándorló szelektálható lenne úgy, hogy „megterülése” a jóléti állam szempontjából többé-kevésbé pontosan mérhető legyen. Az, hogy ilyen elmélet nem létezik, nem csupán arra vezethető vissza, hogy bizonyos okok miatt nem álltak neki elvégezni a vonatkozó kutatásokat, hanem az is, hogy talán a feladat túl nehéz lenne. Ugyanis egy ilyen kutatáshoz túl sok mutatót, a jóléti államok és a migráció túl sok attribútumát kellene valahogy kvantifikálni, olyanokat is, amelyek nem biztos, hogy egyáltalán számszerűsíthetők.

Bármilyen is az érthető vagy érthetetlen oka annak, hogy miért nem készült a bevándorlók szelekciójával kapcsolatosan részletesebb kutatás, a következtetésem az, hogy az a mechanizmus, amely alapján az államok a migráció szelekcióját és kontrollját végzik, önkényesen kerül felállításra, vagyis politikai- vagy egyéb érdekcsoportok részben megalapozatlan véleményére épül. Csupán feltételezések, és bizonyos korrelációs viszonyok (például képzettségi mutatók) azok a támpontok, amely mentén az államok meghatározzák a bevándorlók lehetőségeit és valós hatását a fiskális mérlegre nézve.

Dolgozatom legfontosabb kérdése tehát arra az érzékeny kérdésre tapint rá: vajon tényleg az-e a leghatékonyabb szelekciós mechanizmus az állam és a migráció megtérülése szempontjából, amelyet az állami hivatalok állítanak össze és működtetnek? Ez-e az egyetlen elfogadható reális megoldás, mint szűrési mechanizmus a bevándorlás megtérülővé tételére? Hipotézisem pedig az, hogy nem. E hipotézis vizsgálatához magától értetődik, hogy alternatív megoldást kell találnunk a bevándorlók szelektálására. Ha ugyanis már elvben létezik ilyen megoldás, akkor a hipotézis elméleti síkon igazolást nyer. Első kérdés tehát, hogy létezik-e olyan közgazdasági módszer vagy egyáltalán szemlélet, ami alapján a fenti kérdés megválaszolható?

3.2.6 A világméretű bevándorlási szocializmus egy lehetséges alternatívája

A mi szempontunkból a klubelmélet azért volt kulcsfontosságú, mert általa eljutottunk dolgozatom kulcskérdéséhez: vagyis ahhoz a bázis motivációhoz, koncepcióhoz, mechanizmushoz és kivitelezési módszerhez, ami által az államok szelektálják a bevándorlókat. Ezek pedig röviden, rendszerezve a következők:

1. Motiváció: a bevándorlók ne elvegyenek a jóléti állam újraelosztási rendszeréből (vagyis az állam által biztosított közjavakból és transzferekből), hanem gyarapítsák azt. Rövidebben: a bevándorlók ne nettó haszonélvezők legyenek, hanem nettó befizetők, mert ezáltal a honos lakosság válik a migráció nettó haszonélvezőjévé.
2. Koncepció: olyan szelekciós rendszer kiépítése, amely versenyképes, potenciálisan nettó befizető bevándorlókat juttat az országba.
3. Mechanizmus: **állami szervek és hivatalok által meghatározott** kritériumrendszer a bevándorlókkal szemben (pl. képzettség-alapú).

4. Kivitelezési módszer: olyan vízum- és határellenőrzési rendszer működtetése, amely a fenti mechanizmus megvalósulását biztosítja.

Ez az a szisztéma, amely alapján egy migrációs szűrőrendszer felépül. Ezek tehát azok a lépcsők, amelyek elvezetnek egy migráció kontroll, más néven bevándorlás-ellenőrzési rendszer létrejöttéhez. Ha megvizsgáljuk a szóban forgó 4 pontot, látható, hogy a 4 pont egymásra épül. Az első pont, vagyis a motiváció lényegében megegyezik az előző fejezetekben gyakran idézett Simon-féle állítással. Bár a bevezetőből idézett első kérdésre a 2.2 fejezetben válaszként adott eszmefuttatás alapján morális alapokon számos aspektusból lehetne kritikával és kérdőjelekkel illetni már ezt a Simon-megközelítést is, ettől azonban most a hangsúlyok miatt eltekintek. Amennyiben tehát a Simon-állítás, vagyis az első pont létjogosultságát elfogadjuk, látható, hogy a második pont – a koncepció – szinte magától értetődően következik belőle.

Az előző alfejezet végén megfogalmazott hipotézis vizsgálatához a 4 pontos felsorolás harmadik pontja, vagyis a mechanizmus a kulcs, abból is a vastagon kiemelt sor. Az előző alfejezetben ugyanis arra a következtetésre jutottam, hogy a migrációs szűrőmechanizmus esetén ***az államok szelekciós stratégiája és módszere önkényes, vagyis terv-alapú.*** Ezt a szűrőmechanizmust ***nem azok a gazdasági törvényszerűségek működtetik,*** amelyek magának a migrációnak is a motorját képezik, és amely alapján az államok valóban érvényesíteni tudnák a Simon-elvet, optimalizálva a migráció fiskális mérlegét. Máshogyan megfogalmazva: bár a migrációs folyamatokat gazdasági törvényszerűségek és mechanizmusok irányítják, van egy láncszem, a migrációs szűrőháló szelekciós működése, amely „felülről”, mintegy tervszerűen van irányítva. Ezért bár a szabad piac irányítja, hogy kire hatnak a makrogazdaság keresleti-kínálati viszonyai alapján működő vonzó-taszító erők, ezek az erők nem tudnak hatékonyan megnyilvánulni és kiteljesedni, mivel a migráció egyik fázisánál, a migránsok célországba való bejutásánál van egy pont, ahol nem a piac, hanem az állam irányítja a folyamatokat.

A migrációnak ebben a fázisában tehát nem szabad piacgazdasági, hanem tervgazdasági folyamatról beszélünk. A nemzetközi migrációt, mint gazdasági tényezőáramlás egyik formáját az államok szelekciós célú korlátozásai annyira eltorzítják, hogy jelenleg a nemzetközi munkaerő világpiaca sokkal inkább mutat tervgazdasági, mint szabad piaci jellemzőket. Ennek következtében ez a piac gyakran

mutat torz, egyensúlytalan viszonyokat, amelyben a keresleti-kínálati egyensúly felborulta miatt rengeteg adminisztratív eszközzel próbálják kierőszakolni a rendet, s amelynek egyes oldalaira óriási – a természetes egyensúly felé törekvő – nyomás nehezedik. Ezért ebből a szemszögből joggal állíthatjuk, hogy a bevándorlás területén jelenleg a globálisan alkalmazott szabad piaci elvek helyett egy világméretű „szocializmussal” állunk szemben! Valójában a dolgozatomban számos pontján próbáltam kifejteni és levezetni, hogy ez az akadály, ami jelenleg erőteljesen gátolja a globalizációs folyamatok kiteljesedését és számos további előnyének kihasználhatóságát. Ez a jelenség egyben megjelölhető úgy is, mint a globális jövedelmi egyenlőtlenségek növekedésének egyik fő oka, hiszen nem engedi a szabad piaci feltételek jövedelem-kiegyenlítő hatását kibontakozni.

Ezt a jelenséget természetesen már számos kutató megfogalmazta rengeteg különböző formában, a második fejezet végén én is megfogalmaztam más módon is, mégis most azért választottam a jelenség újrafogalmazásának ezt a módját, hogy feltehessem azt a kérdést: mi lenne, ha a jelenleg alkalmazott bevándorlási szocializmust kapitalizmusra cserélnénk úgy, hogy közben megtartjuk az „állam mint klub” szemléletet, vagyis szelektálni próbálunk a belépésre jelentkezők között? Mégis, hogyan tudjuk ezt megvalósítani?

Ennek módja az, hogy a bevándorlási jogot – mint a célország „klubtagságát” – nem a kormányok (legtöbbször a kormányok által felhatalmazott önkényes hivatalnokok) osztanak ki, hanem egy díj megfizetéséhez kötnék, így a bevándorlási lehetőség, mint egy állam közjaviához való hozzáférés lehetősége, vagyis egyfajta árucsomag, megvásárolható lenne a piaci keresleti-kínálati szabályoknak megfelelően. *Ezt a megoldást nevezem én dolgozatomban „piaci alapú, alternatív” migráció kontrollnak*, és lehetségesnek tartom, hogy ezzel a megoldással a migráció területéről felszámolható lenne az a világméretű „bevándorlási szocializmus”, amelyet bemutattam.

Az utóbbi néhány évben a liberális közgazdaságtan egyes képviselői egyre aktívabbak a fenntartható és hatékony migrációs politika témáját övező tudományos vitákban. Érveik többnyire egy új koncepcióra épülnek, melynek alapja a migráció kontroll mechanizmusának fent felvetett, piaci alapra való átállítása. Ez, dióhéjban de máshogy megfogalmazva azt jelenti, hogy a bevándorláshoz való jogot piaci alapra helyezve, azt pénzért árulja az állam, vagyis a vízumok és tartózkodási engedélyek piaci

árúként funkcionálnak.¹⁸⁶ A bevándorlás piaci alapra helyezése, mint liberális megközelítés hirdetői között elsősorban Gary Becker¹⁸⁷ és Thomas Straubhaar¹⁸⁸ nevét kell megemlíteni. Véleményük alátámasztja a fenti következtetésemet, mivel szerintük kidolgozható lenne egy olyan alternatív mechanizmus, amelyben a bevándorlókkal szemben támasztott szelekciós kritérium egy adott pénzösszeg, mint bevándorlási díj megfizetése lenne a befogadó állam részére. Ezzel a migráció „megtérülése” is valószínűsíthetőbb, mivel a bevándorlási díjakból a befogadó állam is egy bevételhez juthat. Ezen kívül, az állam és a hatóságok kevesebb autokrata (azaz monopólium-jellegű) beavatkozást gyakorolnának a szelekcióra, ezáltal a szelekciós mechanizmus javát már a piaci folyamatok alakítanák (ezt neveztem úgy, hogy piaci alapra helyeződne), mivel innentől kezdve a piac az, amely szelektálja az állam területén való élést, mint árucsomag hozzáférhetőségének lehetőségét. Végül, de nem utolsósorban, vizsgálatot érdemel az a kérdés is, hogy egy ilyesfajta bevándorlási díj alapú szelekció milyen befolyással lenne a migráció biztonsági vonatkozásaira.

Természetesen a fenti koncepció rögtön rengeteg további kérdést vet fel, elsősorban „hogyan?” jellegű kérdéseket. Ezért ezt a még egyelőre – mintegy a migráció, globalizáció, és az uralkodó gazdasági-társadalmi folyamatok természetének vizsgálata nyomán született – ötletként megjelenő feltételezést több oldalról meg kell vizsgálni, majd egyes részeit konkretizálni és finomítani kell, mielőtt egyáltalán valós véleményként érvekkel védhető, tehát megfontolásra és vitára alkalmas lenne. Ezen kívül azt – még így a részletek körvonalazása előtt – ki kell jelenteni, hogy már maga a fenti ötlet is egyfajta paradigmaváltásnak minősül, ugyanis olyan pillérek alapelvét kérdőjelezi meg, amelyen jelenleg egy világszerte alkalmazott és működtetett mechanizmus nyugszik.

3.3 A piaci alapú migráció kontroll előnyei és problémái

A fent bemutatott bevándorlási díjas, vagyis piaci alapú szűrőrendszer bevezetése fenntartja a bevándorlási korlátozást, de a lényeg, hogy ezt piacgazdasági és nem központi tervezéses alapon teszi. Ez a tény már önmagában akkora változást

¹⁸⁶ Fontos itt kiemelni, hogy nem a vízum újra feltalálásáról van szó. Ahogyan azt a negyedik fejezet részletesen bemutatja, itt egy alternatív vízumtípus létrehozása a felvetés tárgya, amely az igénylők számára komoly, a jelenlegi vízumkiállítási díjaktól eltérő nagyságrendű pénzekért kerül kiállításra.

¹⁸⁷ Becker, Gary és Becker, Guity Nashat: *The Economics of Life: From Baseball to Affirmative Action to Immigration, How Real-World Issues Affect Our Everyday Lives*. McGraw-Hill Education, 1996

¹⁸⁸ Straubhaar, Thomas: *New Migration Needs a NEMP (A New European Migration Policy)*, HWWA Discussion Paper 2000

eredményezne a migráció működésében, amit nagyon nehéz még megbecsülni is. Mégis, az átláthatóság érdekében az alábbiakban végignézem azokat a körvonalazható előnyöket és problémás kérdéseket, amiket a koncepció felvet. Természetesen ez a lista nem teljes, mivel leginkább a képzelőerőn alapszik. Ezért bátorítom az olvasókat is, hogy konstruktív gondolatokkal igyekezzenek az alábbiakat bővíteni és gyarapítani.

3.3.1 Előnyök

A jelenlegi bevándorlási rezsimeket az előző fő fejezet megállapításai és következtetései alapján sem hatásosnak, sem hatékonyak nem nevezhetjük. A hatásosság magas fokú célmegvalósítási képességként értelmezve azon bevándorlók helyes allokációját kívánja meg, akikre a befogadó államnak valóban szüksége van. A hatékonyság a cél eléréséhez felhasznált erőforrások optimalizálása (vagyis minimalizálása). Az egyes fejlett országokban több szektorban fellépő munkaerőhiány, valamint a robusztus és túltöltött bevándorlási hivatali bürokrácia (lsd. például az USA Állampolgársági és Bevándorlási Szolgálatát – US Citizenship and Immigration Services) mind azt jelzik, hogy a célországok jelenleg működő bevándorlási politikái messze vannak attól, hogy hatásosnak vagy hatékonyak lehessen őket nevezni. A jelenlegi bevándorlási tervezési rendszer a célországokban a kommunista országok tervgazdaságainak tüneteit mutatják: téves allokációk, túlméretezett bürokrácia, és a kapcsolódó szolgáltatások színvonala messze az optimális alatt.

A bevándorlás kontroll piaci alapú megközelítésének alkalmazása elsősorban ezeken a hiányosságokon, vagyis a hatásosságon és a hatékonyságon javítana. A kettő közül az első automatikusan javulna, hiszen a piaci rendszer az emberi szereplők ismeretét tőkeként kezeli. A megkövetelt bevándorlási díjat megfizető bevándorlók automatikusan rendelkeznének azokkal a jellemzőkkel, amelyeket a befogadó állam a befogadottaktól elvár. Ezt a mechanizmust könnyen meg lehet érteni, ha visszaemlékszünk Becker munkájának alapfeltevéseire. (Gary Beckert egyébként elsősorban az emberi viselkedés ökonómiai megközelítéseiben integrált elemzései tették ismertté¹⁸⁹.) Ez a gazdasági megközelítés racionális alapon cselekvő egyéneket

¹⁸⁹ Becker közgazdasági Nobel-díját 1992-ben kapta, mert “kiterjesztette a mikroökonómiai elemzést számos emberi viselkedési és interakciós formára, beleértve a nem piaci alapú viselkedést is”. Becker munkájának áttekintéséhez lsd. Pies, Ingo (1998): Theoretische Grundlagen demokratischer Wirtschafts- und Gesellschafts-politik – der Beitrag Gary Beckers, 1-29.o. Tübingen: Mohr

feltételez¹⁹⁰, valamint az egyensúlyi állapot és a stabil preferenciarendszer fontosságát. Ezek közül is elsősorban a racionális döntési modell az, amely a bevándorlási díjas szisztéma sima és önmagát kontrollálni képes mechanizmusát alátámasztja, mivel itt a bevándorlási folyamatot mint befektetési döntést lehet megérteni: az egyének azért vándorolnak, mert ezáltal az áldozat által többet remélnek nyerni mint amennyit befektetnek. Jelen esetünkben a befektetés teljes összege a bevándorlási díj plusz a mozgás tranzakciós költségeinek összege. Ezért csak azok az egyének keresnék a bevándorlás lehetőségét, akik több hasznot remélnek a bevándorlásból, mint amennyire ezek a költségek rúgnak.

Ennek eredményeképp, a bevándorlást választó egyének automatikusan megfelelő korosztályba esnének, hiszen a fiatalok hosszú távon több megtakarítást tudnak eszközölni a bevándorlási költségek fedezésére. Továbbá ők pontosan annyira magasabb képzettségű társadalmi rétegből érkeznének, amely a piaci szelekció szempontjából lényeges, hiszen ez szükséges a bevándorlási költségek megtérüléséhez elengedhetetlenül magasabb jövedelmi mutatókhoz. Általánosságban elmondható, hogy a piaci alapú bevándorlási rendszer a bevándorlók között egy pozitív hatású önszelekciós mechanizmus lehetne. A magasabb hatásosság mellett, az emelt hatékonyság abban a formában is megvalósulna, hogy a piaci alapú rendszer működéséhez nincs szükség különböző pontrendszerekre, hosszú meghallgatásokra és interjúkra, s az ezzel járó bevándorlási bürokráciára. A szükséges szervezeti infrastruktúra csupán egy kis közhivatali igazgatási egységet kívánna meg, amely a jelentkezőket bűnügyi és terrorizmus veszély szempontjából átvilágítja, valamint kezeli a díjbefizetésekkel járó bevételi tranzakciókat.

A fentiek mellett a piaci alapú rendszer legnagyobb előnye az lenne, hogy nagymértékben fehéritené, vagyis legalizálná a munkapiac igen jelentős szegmensét. Ezáltal az állam is rengeteg plusz bevételhez jutna, és a bűnözés mértéke is csökkenne (ezzel külön foglalkozom az alfejezetben). Gary Becker egy viszonylag friss interjújában rámutatott, hogy a bevándorlási díjas rendszernek óriási előnye lenne, hogy növelné a migráció elfogadottságát a jóléti államokban, mivel a honos lakosság úgy érezné, hogy egyrészt a bevándorló „letette az asztalra” a részét, vagyis nem ingyenélő,

¹⁹⁰ A racionálisan cselevő egyének feltételezése komoly félreértések forrása. A racionális döntési elméletek kritikája elsősorban azt vitatja, hogy a racionális döntéshozatalhoz nincsenek meg a megfelelő gyorsasággal és kiterjedtséggel bíró információs csatornák. A racionális cselekvés ebben a kontextusban viszont nem keverendő az egyének empirikus értelemben vett racionalitására való törekvésével. A racionalitás feltételezését ezért itt nem érdemes megcáfолható hipotézisként érteni. A racionalitás itt egy heurisztikai eszköz, mintegy pre-empirikus hipotézis amely empirikus adatok képzésére használható.

aki az ő általa befizetett adókat jött elszípkázni. Másfelől mivel a bevándorló legálisan, bejelentett módon van jelen, ő maga is sokkal inkább hozzájárul a közös teherviseléshez.¹⁹¹

3.3.2 Az illegális migrációra kifejtett hatás

A migráció kontroll piaci alapú megközelítésének helyes vizsgálatához – véleményem szerint – megkerülhetetlennek tűnik egy különösen fontos aspektus elemzése, amely szoros összefüggésben van a migráció biztonsági vonatkozásaival. Nem utolsó sorban ez is egy olyan összefüggés, amely miatt a migráció és a biztonság kapcsolata dolgozatomban ilyen hangsúlyt kapott. Ez a fontos aspektus az illegális migráció jelensége, ami lényegében egyik kulcs kapocs a migráció és a biztonsági megfontolások között. Az eredményes vizsgálódás érdekében tehát javaslom, hogy az eddig alkalmazott közgazdasági szemléletet terjesszük ki az illegális migrációra is. Ez az aspektus azért is kiemelt fontosságú, mert amennyiben a migráció piaci alapra helyezésének ötlete a migrációnak ezt a biztonsági vonatkozását már látszólag sem tudja a befogadó ország szempontjából nézve kedvezően befolyásolni, úgy az ötletet – még a részletesebb vizsgálat előtt – érdemes levenni a napirendről. Természetesen, mivel a már tartalomjegyzékből látható, hogy a bevándorlási díj ötlete, vagyis a migráció kontroll piaci alapra helyezésének elmélete kibontásra kerül, ezért az olvasó joggal feltételezheti, hogy a koncepció alapján a bevándorlási díjak rendszere a szűkebben vett biztonság-értelmezés, vagyis az illegális migráció szempontjából is kedvezően befolyásolhatja a migrációs folyamatokat.

Mi több, én a biztonsági vonatkozást annyira hangsúlyosnak és kiemelendőnek tartom, hogy egy külön fejezetet szántam Michael Jandl egy olyan, csupán röpiratban megjelent elméletének, amely egy kézzelfoghatóbb példát vázol fel a bevándorlási díj lehetséges alkalmazási módjára, mindezt elsősorban biztonsági szemlélet keretében.

Piaci szemlélet segítségével megállapíthatjuk, hogy a migráció kontroll stratégiák és intézkedések az „illegális migrációs piac” három elemét célozhatják meg: a kínálati oldalt, a keresleti oldalt, és a köztes struktúrák rendszerét. Ezek alapján a kínálati oldal kezeléséhez tartozik minden olyan változtatás, amely a migrációt kibocsátó országból segíti a migrációs kínálat csökkenését – például politikai stabilitás

¹⁹¹ Gary Becker The Telegraph című lapban 2010. június 22-én adott interjúja alapján.

és emberi jogok tiszteletének növekedése, vagy a gazdasági és megélhetési körülmények javulása fejlesztéspolitikai intézkedések révén. A bevándorlók iránti kereslet letörését célzó intézkedések körébe tartoznak például a munkáltatók számára bevezetett szigorítások, kvóták meghatározása mezőgazdasági munkákra felbérlelhető szezonális vendégmunkások vonatkozásában, stb. Végül, a migráció kontroll politikája alkalmazhat olyan közbeiktatott rendszereket, mint például szigorúbb határellenőrzési eljárások, magasabb okmánybiztonsági követelmények, vagy akár az embercsempészek számára kiróható keményebb büntetések.

Sajnálatos módon, a mai migrációs politikát felettébb gyakran úgy értelmezik, mintha csak ezen legutóbbi elemből állna. A bevándorlási díjak felvetett ötletének hatása az illegális migrációra csak akkor vizsgálható, ha mind a három fenti eszközzel számolunk, és a migráció kontrollt nem korlátozzuk a köztes adminisztratív struktúrák, intézkedések rendszerére.

Az illegális migráció jelensége egy elkerülhetetlen paradoxonra mutat, amelyben az államok sínylőnek: a migráció kezelését és kontrollját kizárólag saját területükön képesek kivitelezni. Ezen erőfeszítéseik közepette megteremtik az illegális migráció feltételeit és dinamikáját, mint a kontrollra irányuló tevékenységük akaratlan következményét. Ebből a konstellációból úgy tűnik nincs kiút, mivel sem a komprehenzív, másik államok területére átnyúló migráció kontroll nem lehetséges, ahogyan a kontroll felfüggesztése sem. Úgy tűnik, mintha az államok egyetlen megoldási lehetősége az lenne, hogy felkészülnek az illegális migráció folyamatosan jelen lévő problémájára és próbálják az eddigi módszerek egyre intenzívebb alkalmazásával „kezeln” azt, feltételezve, hogy erre a problémára nem is létezik átfogó megoldás. Ha a migráció kontrollra irányuló próbálkozások között és az illegális migráció közötti folyamatos kölcsönös egymásra hatást megfigyeljük, belátható egy az illegális belépés legalizálására irányuló koncepció (pl. a bevándorlási díjak által történő) egészen radikális hatása.

Sok érv szól amellett, hogy egy legális, kizárólag piacgazdasági alapú rendszer csökkentené az illegális bevándorlási kísérletek számát, mivel általában a bevándorlók feltételezhetően a legális és biztonságos utat preferálják egy országba történő eljutáshoz¹⁹². Az a tény, hogy ez a rendszer csak fizetőképes egyének számára teszi

¹⁹² Bilger, Hofmann, és Jandl arra mutatnak rá, hogy az illegális migránsok számára sokszor limitált a preferált célország kiválasztása, mivel a csempészek olyan helyre tudják csak vinni őket ami nem a

lehetővé a migrációt eleve irreleváns, mert ez a körülmény az illegális migrációra (csempészet) szintén érvényes. Az embercsempészek szolgáltatásainak árát már számos, egész nagy mintával dolgozó kérdőíves kutatás felmérte, tehát az illegális migráció árszínvonala kiinduló- és célországtól függően elég jól körülhatárolható. Ebből az következik, hogy az illegális migrációt választó bevándorlók ugyanazon likviditási problémával találják magukat szembe, mint a legális bevándorlók egy bevándorlási díjas rendszer esetében¹⁹³. A csempészet és az utazás valódi árának kikalkulálása a bevándorlók számára is igen nehézkes. Még ha az állam által megszabott bevándorlási díj a csempészet előre kalkulálható költségeinél magasabb lenne, a legális módszert választó bevándorlók legnagyobb valószínűséggel még úgy is sokkal jobban járnának pénzügyi szempontból.

A csempészet ára és a bevándorlási díjak összehasonlítása mellett azokat a tényezőket is bele kell számítani az összehasonlításba, amelyek az időt rabló csempészesi módszerekkel és meghurcolásokkal a bevándorló számára együtt járnak¹⁹⁴. Egy országba történő belépés költségeinek a rendelkezésre álló alternatívák szerinti precíz kiszámításába érdemes továbbá beleszámítani a biztos, bonyodalmak nélküli célba érés valószínűségét is, amely szintén növelheti a legális utazási mód attraktivitását az illegálissal összehasonlításban.

A fentiekén kívül a legális bevándorlók számára a fizetési lehetőségek is jóval kedvezőbbek. A bevándorlási díjat kifizető egyén akár banki hitellel is megoldhatja¹⁹⁵ a likviditási gondjait, míg a csempészeknek fizetni nem képes bevándorló könnyen válik bandák és egyéb emberkereskedő szervezetek áldozatává, akik a csempészek adósságbehajtó „szerveiként” működnek. Egy könnyű és átlátható, legális migrációs mód bevezetése ezért az embercsempészeket könnyen más megélhetési forrás keresésére készítheti, tehát az embercsempészet elleni harc leghatékonyabb eszköze lehetne.

számukra legkedvezőbb választás lett volna. A bevándorlási díjas rendszer esetében viszont a díj megfizetése után a bevándorló szabadon választja meg hogy hová szeretne menni. Bilger, Veronika, Martin Hofmann, Michael Jandl: Human Smuggling as a Transnational Service Industry, International Migration 2007, Special Edition on Human Smuggling

¹⁹³ Bilger, Hofmann, Jandl: i.m. 12. o.

¹⁹⁴ Ebbe természetesen beleszámítanak az illegális tartózkodásból származó hátrányok is, mint a korlátozott munkalehetőségek, illetve a képzésekhez és karrierépítési lehetőségekhez való limitált hozzáférés.

¹⁹⁵ Ez megoldható lenne olyan típusú hitelekkel, mint amelyet jelenleg egyes bankok a külföldre menő diákoknak a tandíj meghitelezéséhez nyújtanak. Ehhez hasonló hitelt nyújthatnak a bevándorlási díj kifizetéséhez is.

3.3.3 A piaci alapú kontroll körüli problémás kérdések

A bevándorlási díjas rendszer könnyűnek és egyértelműnek tűnik, és valójában igen nagy lépésnek tűnik egyszerűség és átláthatóság tekintetében a komplikált bevándorlási bürokráciához képest. Mindazonáltal, a bevándorlási díjas rendszer számos kérdőjelet felvet. Ahogy fent már említettem, ez a piaci alapú rendszer sem mentes az állami szabályozástól.

Minden ilyen realisztikus piacgazdasági megközelítés ugyanazzal az alapvető problémával szembesül: kérdés ugyanis, hogy a hatósági intézmények arról döntsenek, hogy a potenciális migránsok milyen áron juthassanak a bevándorlás jogához, vagy inkább arról, hogy mennyien vásárolhassanak tartózkodási engedélyt. Straubhaar inkább az utóbbi megközelítés pártján áll, és egy ún. aukciós folyamattal megállapított kvótarendszert javasol. Ez bővebben kifejtve azt jelenti, hogy az állam egy adott számban maximalizálná azt a mennyiséget, ahány bevándorló az adott időszak (például év) alatt beléphet az országba. Azt viszont, hogy valójában ki fog belépni, azt a potenciális jelöltek egymás között döntik el egy interneten működtetett aukciós rendszer segítségével. Belépéskor pedig a jelöltek kötelesek lennének kifizetni a vállalt összeget mint bevándorlási díjat. Ezen javaslat egyik hátránya azonban az, hogy a maximum kvótát előre kell megállapítani politikai szinten. Ezért ez a módszer más módon ugyan, mint a jelenlegi rendszer, de szintén valamennyire piactorzító hatású.

Becker javaslata ellentétes Straubhaar-éval: ő fix árat javasol kiszabni a bevándorlási jogért, bármilyen számbeli kvóta megállapítása nélkül. Következésképp, minden bevándorló jelölt, aki hajlandó kifizetni a megadott árat és megfelel némely egyéb alapfeltételnek (pl. nincs terrorista vagy bűnözői háttere, nem rendelkezik fertőző betegséggel stb.), a megfelelő összeg megfizetése után befogadásra kerül. Mivel a bevándorlási díjat az állam határozná meg, politikai döntés alapján, itt is felmerül egyfajta hatósági szabályozás. Ezt a problémát valamelyest kezelni lehet egy részletes szakmai alapú indikátor-rendszerrel, amely alapján a díj kiszámítható lenne. A kiszabott díj korrelációs kapcsolatban állna a bevándorlónak nyújtott jóléti juttatások és lehetőségek mértékével¹⁹⁶. Mivel az egyes befogadó államokban a legtöbb jóléti juttatás

¹⁹⁶ Jeroen Doomernik munkájában arra utal, hogy a határok teljes nyitása, vagyis a határellenőrzés leépítése lenne indokolt. A látszólag naívnak hangzó javaslat azonban továbbmegy, és az állami jóléti juttatásokat az alapján tenné hozzáférhetővé, hogy az adott bevándorló mennyi ideig marad a befogadó országban. Ezáltal a bevándorlók részben kiszorulnak számos, a befogadó állam polgárainak alanyi jogon járó jogból és juttatásból. Ez a kizárás csökkentené a migrációs szívó hatást a szerző szerint. A probléma itt az olyan közszolgáltatásokkal van, amelyek hozzáférhetőségéből az országban élőket nem lehet kizárni (lsd. Pl. infrastruktúra igénybevétele). Ez a szívó hatást ezért némileg fenntartja. Lsd: Doomernik, Jeroen

értéke hozzávetőlegesen (átlagszámítással) kikalkulálható, az árat ehhez az összeghez lehetne igazítani. Az így kikalkulált bevándorlási díj a piaci és közgazdasági törvényszerűségek alapján automatikusan annyi bevándorlót vonzana az országba, amennyire annak szüksége van. Becker az idézett interjújában ezt az összeget 50 ezer dollárban határozta meg. Ez természetesen nem kis összeg, ám Becker szerint rengeteg áthidaló módszer létezik, legkézenfekvőbb az, hogy a belépéskor csak egy kis összeget kérnek, a többit pedig egy extra adó formájában vonnák le a bevándorló munkabéréből. Ezt az adót addig kellene fizetnie, amíg a teljes befizetett összeg el nem éri az 50 ezer dollárt. Ezt a rendszert Becker szerint annyiban is lehetne egyszerűsíteni, hogy a teljes díj megfizetésére a munkáltatót köteleznék, és ezért a munkáltató lenne az, aki ezért felelne, vagyis neki kellene körültekintően eljárni a bevándorlók alkalmazásakor, mentesítve ezzel az állami bürokráciát.

A fenti probléma rövid összefoglalásaként Myers és Papageorgiou tanulmányának következtetéseit szeretném idézni. E tanulmányban a szerzők a jelenlegi adminisztratív alapú szelekció, a kvótás szelekció, és a bevándorlási díjas szelekció potenciális előnyeit és hátrányait hasonlították össze. Egy közepesen hosszú, főleg logikai érveket ütköztető elemzés után szintén arra jutnak, hogy a három közül a legideálisabb a bevándorlási díjas rendszer, mivel az valóban egy piacot hoz létre a bevándorlók számára. Bár a szabad migrációt és a nyitott határokat ők is elvetik, véleményük szerint a nemzetközi migráció jelensége így hozható legközelebb valós természete alapján történő működéséhez, valamint a migráció által generált jövedelmek is e módszer által maximalizálhatók leginkább.¹⁹⁷

A második probléma a családtagok bevándorlásával függ össze. Mivel a családalapításhoz való jog a modern társadalmak egyik alapjoga, a bevándorlási díjas rendszernek találnia kell egy olyan megvalósítható megoldást, amely választ ad a bevándorló családtagjainak belépésére és tartózkodására. Ebben az esetben a megoldást az jelentené, ha a bevándorlási díj családonként kerülne meghatározásra és kiszabásra, vagy a további családtagok bevándorlási díj kötelezettsége egy csökkenő skálán mozognának. Ezen felül számításba kell venni azt is, hogy egyes bevándorlók csupán ideiglenes bevándorlási engedélyt akarnak. Ezért a bevándorlási díjas rendszernek

(2007): Open borders, close monitoring; In: Jandl, Michael (szerk.): Innovative Concepts for Alternative Migration Policies, Amsterdam University Press, 2007

¹⁹⁷ Myers, M. Gordon és Papageorgiou, Yorgos Y.: Towards a Better System of Immigration Control, Journal of Regional Science, Volume 42, 2002 February, 51-74.o.

tartalmaznia kell egy olyan lehetőséget, hogy a díj egy része az idő függvényében a tartózkodás megszűntével visszakapható legyen. Azok a személyek tehát, akik kifizették a teljes összeget de egy ideiglenes tartózkodás után elhagyják a befogadó államot, jogosultak lennének a bevándorlási díj egy időarányos részének visszaigénylésére.

A félreértések megelőzése érdekében meg kell állapítani, hogy a bevándorlási díjas rendszer bevezetése a jelenlegi bevándorlási szabályozások átfogó átalakításával járna együtt, de nem érintené a menekültüggyel kapcsolatos szabályozást. Ebben a vonatkozásban a menekültügyi szabályozásnak ki kellene egészíteni a bevándorlási díjas rendszert. A menekültügyi szabályozást a piaci alapú megközelítésben egy olyan speciális „helyrehozó” mechanizmusnak tekinthetjük, amely válasz egyes államoknak az univerzális befogadás elvét megszegő gyakorlatára, amely egyes polgárainak a kizárásában vagy üldöztetésében nyilvánul meg¹⁹⁸. Straubhaar egy két bejáratú ház metaforáját használja az olyan piaci alapú bevándorlási rezsimre, amely nem szegi meg a modern liberális demokráciák humanitárius kötelezettségeit. Ez a ház a főbejáraton kívül egy oldalsó bejáratral is rendelkezik. Mindkét ajtó a házon belül egy-egy olyan lakrészhez vezet, amelyeket nem köt össze semmilyen folyosó vagy ajtó. A főbejárat és a nagyobb lakrész szimbolizálhatja a bemutatott bevándorlási díjas rendszert, míg az oldalsó bejárat jelentheti a nemzetközi védelemre szoruló számára fenntartott ideiglenes belépési lehetőséget. Fontos kihangsúlyozni az „ideiglenes szót”, mert az állami szolgáltatások teljes köréhez, vagyis a teljes jogú bevándorlási státuszhoz a menekültnek ugyanúgy ki kellene fizetnie a bevándorlási díjat, vagyis át kell mennie a főbejáraton a ház másik részébe.

A fenti problémák talán érzékletesen előrevetítik, hogy a „bevándorlási díj” koncepciója számos problémás kérdést felvet még azon túl is, hogy morális szempontból igen sok embernek „csípi a szemét”. E problémás kérdésekbe egyelőre azért nem megyek mélyebben bele, mert a következő fejezetben részletesebben megvizsgálók egy olyan modellt, ami már valamelyest gyakorlatiasabb köntösbe bújtatja az e fejezetben levezetett eredmény nyomán született koncepciót. Ezért bízik benne, hogy a következő fejezet a hirtelen feltámadt kérdőjelek jelentős részére választ

¹⁹⁸ Mivel a Föld népessége nemzetek polgáira oszlik, az állampolgárság azonnali, és – legtöbb esetben – permanens és kizárólagos. Minden egyénnek valahová tartoznia kellene. A befogadás univerzális elvét megszegő diktatórikus államok gyakorlatára reagálva, a nemzetközi menekültügyi rendszer mintegy betömi ezen rendbontó gyakorlat által keletkezett lyukakat a nemzetközi rendszerben a menekülő egyének más nemzetállamok által történő felszívásával. Bommers, Michael (1999): Migration und nationaler Wohlfahrtsstaat, Ein differenzierungstheoretischer Entwurf. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag. Idézi Kolb, Holger: Pricing Entrance Fees for Migrants, ; In: Jandl, Michael (szerk.) (2007): Innovative Concepts for Alternative Migration Policies, Amsterdam University Press, 113.o.

tud majd adni. De ha nem, a következő fejezet következtetései mellett is igyekszem majd válaszolni olyan esetleges kérdésekre és kritikákra, amelyek a két fejezet végigolvasása után is fennmaradnak.

„A legtöbben nem akarnak erről beszélni, mert diszkriminációnak tűnik. De az emberek erős érzelmeket táplálnak a bevándorlás kérdésével kapcsolatban. Ezért úgy gondolom, itt az ideje, hogy egy értelmesebb politikát vezessünk be, mint ami bármelyik országban is működik.”
Gary Becker¹⁹⁹

4. A „fejlesztési vízumok” rendszere, mint példa az alternatív, piaci alapú migráció kontroll egy lehetséges modelljére²⁰⁰

Ez a fejezet egy olyan elméleti modellt mutat be, amely az előző fejezet következtetéseire épül. Ez a modell a piaci alapú, bevándorlási díjra épülő migráció kontroll koncepciójából azt a típust önti modell formába, amelyik a fix bevándorlási díjat preferálja az aukciós lehetőséggel szemben (a két alapvető formáról a 3.3.3-as fejezetben írtam részletesebben, a fix bevándorlási díjról Gary Becker példáját hoztam, aki a lent hivatkozott interjújában is beszélt erről). A modell ötletgazdája és első kidolgozója Michael Jandl²⁰¹, azonban az alapötletet az azóta megjelent kritikák és vélemények alapján én néhány ponton kiegészítettem.

Jandl modelljének megalkotását a szerző szerint elsősorban az irreguláris migráció, azon belül is a profit-vezérelt embercsempészet elleni harc hatékonyabbá tétele ihlette. Az ötlet alapja természetesen az előző fejezetben felvázolt koncepció, vagyis a migráció-szűrő rendszer működését az egyéni, személyes, gazdasági megfontolások alapján hozott döntések mögötti motivációs rendszerhez igazítani. Tehát Jandl modelljének érdekessége az, hogy ő nem gazdasági, hanem elsősorban biztonsági megfontolások alapján dolgozta ki koncepcióját. Ez volt az a mozgatórugó, ami mentén Jandl az előző fejezet elveinek konkrét, számokba öntésébe érkezett meg.

¹⁹⁹ Az idézet Gary Becker The Telegraph című lapban 2010. június 22-én adott interjújából származik.

²⁰⁰ A fejezetben felvázolt modell alapját az alábbi három munka képezi:

- Jandl, Michael: The Development Visa Scheme revisited, In: Jandl, Michael (szerk): Innovative Concepts for Alternative Migration Policies. IMISCOE series, Amsterdam University Press, Amsterdam 2007, 99-108.o.

- Jandl, Michael: The Development Visa Scheme: a proposal for a market-based migration control policy, Global Migration Perspectives No. 36. 2005 June

- Jandl, Michael: Market-based Instruments in Migration Control Policies, előadás, 9. Nemzetközi Metropolis Konferencia, Genf, 2004.09.30.

²⁰¹ Jandl a 21. századi nyugat-európai migráció kutatás egyik legaktívabb személyisége. A több – többek között a Harvard – diplomával rendelkező kutató szinte az összes migrációval foglalkozó fontosabb nemzetközi szervezetnél dolgozott. 2002-től 2007-ig az ICMPD (International Center for Migration Policy Development – Migrációs Politika Fejlesztésének Nemzetközi Központja nevű, bécsi székhelyű nemzetközi szervezet) egyik vezető kutatója, 2007 óta a UNODC (United Nations Office on Drugs and Crime - ENSZ Kábítószer- és Bűnügyi Irodájának) munkatársa. Részletes életrajza valamint legtöbb cikke elektronikus formában megtalálható saját honlapján: <http://www.net4you.com/jandlftp/CV-Jandl.pdf>

A koncepció egy új típusú vízum mechanizmus bevezetésével egy tiszta szabály- és eljárásrendszert javasol, amely lehetővé tenné az előző fejezetben vázolt „bevándorlási díj” koncepciójának gyakorlatban történő alkalmazását. A modell célja az, hogy a migrációs rendszer minden aktora számára a jelenleg működő rendszerekhez képest előnyöket hozzon – kivéve az embercsempészeket, akik számára az ezzel járó profitvesztés már azt is megkérdőjeleznél, hogy érdemes-e egyáltalán folytatni az „ipart”.

4.1 Az embercsempészet mint iparág, és a helyettesítés problémája

Bármekkora is az irreguláris migráció valós volumene²⁰², az európai rendészeti szervek abban egyetértenek, hogy az embercsempészet szerepe (vagyis az illegális határátlépés profitorientált segítése) egyre nagyobb szerepet játszik az Európába irányuló irreguláris migrációban, s most már az illegális belépések nagyobbik részében szerepet játszik. Mint a szervezett bűnözés egyik speciális megjelenési formája²⁰³, az embercsempészet mára egy komplex szolgáltatási iparágnak tűnik, szolgáltatások sokaságát kínálva a vásárlók pénztárcájához differenciált árakon (mint pl. segítség illegális határátlépésben, szállás, dokumentum hamisítás, stb.)²⁰⁴.

Ezt a bűnözési formát természetesen nem hagyta figyelmen kívül a migrációs kihívásokra választ adni igyekvő nemzetközi közösség. Az ENSZ Nemzetközi Szervezett Bűnözés elleni konvenciója migránsok szárazföldi, vízi, és légi csempészetéről szóló jegyzőkönyvének²⁰⁵ második bekezdése szerint a csempészet definíciója: „egy személy közvetett vagy közvetlen pénzügyi vagy anyagi haszonszerzés

²⁰² A valós adatokat illetően csupán találgatások vannak, mivel erre nem létezik hivatalos adat. Általában a vonatkozó kutatások egy adott évre, adott régióra adnak becsléseket, különböző indexált adatok és egyéb, kiegészítő információ alapján. Ilyen volt pl. az ICMPD kiadásában megjelent Yearbook on Illegal Migration, Smuggling and Trafficking in Central and Eastern Europe sorozat, amely a 2000-es évek elején sok éven keresztül évi rendszerességgel megjelent, pl. a 2003. évi kifejezetten erre fókuszált.

²⁰³ James Finckenauer szerint az embercsempészet „szervezett bűnözés” helyett inkább „olyan bűncselekmény amit megszerveznek”. Lsd: Finckenauer, J.O.: *Russian Transnational Organized Crime and Human Trafficking*, in: Kyle, D. és Koslowski, R.: *Global Human Smuggling: comparative perspectives*, The Johns Hopkins University Press 2001, 166.o.

²⁰⁴ Ezen állítás elméleti és empirikus alátámasztásához lsd. Bilger, Veronika, Martin Hofmann, Michael Jandl: *Human Smuggling as a Transnational Service Industry*, International Migration 2007, Special Edition on Human Smuggling

²⁰⁵ Article 2 of the “Protocol against the Smuggling of Migrants by Land, Sea and Air” supplementing the UN Convention against Transnational Organized Crime of 2000: “the procurement, in order to obtain, directly or indirectly, a financial or other material benefit, of the illegal entry of a person into a State Party of which the person is not a national or permanent resident.” A Konvenciót 2000. december 15-én 124 ország írta alá.

céljából végzett illegális bejutásának biztosítása olyan államba, amelyben a személy nem rendelkezik állampolgársággal vagy tartózkodási engedéllyel”.

A jegyzőkönyv felhívja a résztvevőket az embercsempészeti tevékenység elleni fellépésre. Ahogy ezt a második fejezetben részletesen bemutattam, ezt a felhívást az Európai Unió tagállamai igen komolyan veszik. Ugyanakkor az uniós szabályozást és intézkedéseket hozó politika egy lényeges kérdést nem tesz fel: alapján véve mi a baj az embercsempészetrel, és miért kell ellene fellépni?

A standard, gyakorta hangoztatott válasz a kérdésre adott: az embercsempészet kapcsolódik a szervezett bűnözés számos egyéb formájához, az állami szuverenitás fenyegetéséhez, és az államok belbiztonságához, valamint a válságos helyzetben lévő személyek kizsákmányolásához²⁰⁶. Vagyis a biztonságot fenyegető cselekmény.²⁰⁷ Természetesen, az egyének átsegítése a határokon az államok akarata ellenére aláássa az államok azon szándékát, hogy irányíthassák a migrációs mozgásokat, vagyis az államok azon jogát, hogy meghatározzák, ki léphet és ki nem léphet be a területükre. Ez pedig ebben a formában kinyilatkoztatva erősíti a bevándorlás feletti kontroll elvesztésének érzését, növelve az idegenellenességet és az ezzel kapcsolatos populista megnyilvánulásokat egyes pártok részéről, mindez által csökkentve a teret a migrációhoz, mint jelenséghez való racionális hozzáállás előtt. Ezért még azt is kijelenthetjük, hogy az embercsempészetnek negatív hatása lehet az államok migrációt felszívó és integráló képességeire nézve.

A válasz a fenti kérdésre azonban ennél mélyebbre nyúl vissza. Egyfelől az embercsempészet egy vonzó illegális üzlet, amely a fekete jövedelemből élő bűnszervezetek létrejöttét és fejlődését segíti, s ez a fekete jövedelem azután más illegális jövedelmi formákban kamatozódik tovább. Másfelől azonban, a csempészett emberek számára igen kedvezőtlen jelenségeket alakít ki a csempészeti iparág, ha tovább tekintünk annál, hogy végül is a kívánt helyre csempészik a vevőt. Először is például ott vannak a csempészet során gyakran előforduló fizikai megterhelések és megaláztatások, amelynek a csempészek gyakran kiteszik a kuncaftjaikat. Másodszor, a csempészek felkeresésének és alkalmazásának szükségessége a migránsok részéről

²⁰⁶ Itt érdemes emlékezni, hogy ez nem régóta van így. A hidegháború idején, amikor a kommunista rezsimok akár fegyverrel is tiltották országaik polgárainak kilépését, a Nyugat-Európába irányuló migráció segítése nemes cselekedetnek számított, s a migráns és csempész egyaránt megbecsülésnek örvendett a „szabad világban”. Nem kicsi a valószínűsége, hogy ez a pozitív megítélés segítette számos ilyen „segítő” átalakulását tisztán (illegális) üzleti tevékenységgé.

²⁰⁷ Itt utalnék a második fejezetben leírt azon megállapításaimra, amelyekben megfogalmaztam, hogy a biztonsági aspektus mennyire szolgálhat ürügyként a kontroll valós okainak elfedéséhez. Érdemes azokat a gondolatokat is evidenciában tartani ennél a résznél.

óriási áldozatot követel, mind pénzben, mind időben. Átlagos csempészeti tarifák Kelet-Európából Nyugat-Európába könnyen elérhetik a 4000 Eurós összeget, míg a távolabbi régiók (pl. Afganisztán, India) díjai akár 8000 Eurót is elérhetik. Ezért megállapítható, hogy az embercsempészek bevételei elég komoly megcsapolását jelentik a migránsokat kibocsátó országok amúgy is általában csekély egy főre eső jövedelmét tekintve. Jandl 2004-ben az EU 25-ök területére irányuló embercsempészetből származó illegális bevételek teljes összegét mintegy 4 milliárd dollárra becsülte²⁰⁸.

Jandl tehát az embercsempészet elemzésével jut el arra a kérdésre, amire mi a 2-3. fejezetben bemutatott filozófiai eszmefuttatásokkal: ha már csupán az embercsempészzel összefüggésben belegondolunk a rendészeti eszközökkel való ellenőrzés révén elvesztegetett erőforrások mennyiségébe, biztosan szükség van a migráció korlátozására, s így az embercsempészeti iparág folyamatos táplálására? Erre a hivatalos, a hazai lakosság jóléti helyzetét és biztonságát óvó szemlélet azt válaszolja: a migráció nem lehet mindenki számára nyitott, vagyis az irreguláris, magyar szóval szabálytalan (felhatalmazás, engedély nélküli) migráció ellen fel kell lépni. Kell tehát a határokon egy adminisztratív ellenőrzési mechanizmus.

A harmadik fejezetben azonban erre a kérdésre alternatív úton jutottam ahhoz a válaszhoz, amihez Jandl. Ennek oka: a bevándorlási díjas rendszer mint alternatív megközelítés lényege az, hogy e válaszban nem a „fellépés”, hanem az „irreguláris” részre keressük az alternatívát, vagyis: hogyan tudnánk az irreguláris migráció legnagyobb részét reguláris, azaz szabályos migrációra tudnánk cserélni?

Ezzel a felvetéssel a legnagyobb probléma ott van, hogy jelenleg nem tudjuk bizonyítani azt, hogy a reguláris migrációs lehetőségek kiterjesztése hatással lehet az irreguláris migrációra. Az a kérdés, hogy a legális migrációs lehetőségek kiterjesztése hogyan csökkentené az irreguláris migrációt, s ezzel párhuzamosan az embercsempészetet, mindig is egy vitatott és ellentétes véleményeket szülő kérdés volt, mivel a tapasztalatok is kontextustól (helytől, időtől, kultúrától, gazdasági-társadalmi helyzettől stb. függtek). Az Európai Bizottság ezzel kapcsolatban így fogalmazott: „A

²⁰⁸ Jandl, Michael: *Estimates on the Numbers of Illegal and Smuggled Immigrants in Europe*, előadás, 8. International Metropolis Conference, Embercsempészzel Foglalkozó Munkacsoport, 2003. szeptember 17.

legális és illegális migráció között van kapcsolat, de ez a viszony komplex és semmiképp sem közvetlen, mivel rengeteg tényezőt kell számításba venni”.²⁰⁹

Erre a megoldatlan kérdésre ad egyfajta választ a Jandl által elkészített modell az ún. „fejlesztési vízumokról”, mert nem csupán a bevándorlási díj részleteit dolgozza ki, hanem annak tovább osztását is. E modell véleményem szerint komplex, integráló módon alkalmazza a 3.3.2. alfejezetben leírt, az illegális migrációs piac befolyásolásának mindhárom módszerét.

4.2 A fejlesztési vízumok rendszere

A Jandl által lefektetett ún. fejlesztési vízumok modelljének elég egyszerűen megfogalmazható alapelve van: „A bevándorolni szándékozóknek hozzávetőlegesen annyiért áruljuk a vízumot, amennyiért az embercsempészek vállalnák az illető illegális becsempészését! Az így kiadott belépési engedélyeket ebben a példában Jandl után nevezzük fejlesztési vízumoknak.”²¹⁰ Nézzük tehát, milyen keretet kínál ez a modell a harmadik fejezetben bemutatott bevándorlási díj koncepciójához.

4.2.1 Feltételek és kikötések

Ezt az egyszerű alapelvet természetesen még ki kell egészíteni számos egyéb részlettel és magyarázattal ahhoz, hogy aztán működőképpé válhasson. Jandl az alábbi öt kiegészítést teszi hozzá az alaptételéhez:

1. A fejlesztési vízumok nem kizárólagos vízum lehetőséget takarnak. Vagyis, a fejlesztési vízumok rendszere akár párhuzamosan is futhat a jelenleg működtetett vízum- és tartózkodási engedélyek mellett. Ez azt jelenti, hogy az államok továbbra is kibocsátanak ingyen vízumot azoknak a csoportoknak, akiket erre valamilyen szempont szerint érdemesnek tartanak (pl. turisták, tanulók, speciális képzettséggel rendelkező munkavállalók, stb.). Mindenki más, aki ilyen speciális kedvezményre nem jogosult, igényelhet fejlesztési vízumot (amennyiben nincs kizáró ok, lsd. alább), amelyet a kiszabott díj és regisztráció után kézhez is kaphat. Természetesen, a vízum-kiállítási eljárás és módszer

²⁰⁹ European Commission: *Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on a study on the links between legal and illegal migration*, COM (2004) 412 final of 4.6.2004, 20.o.

²¹⁰ Jandl, Michael: *The Development Visa Scheme: a proposal for a market-based migration control policy*, Global Migration Perspectives No. 36. 2005, 7.o.

szigorú ellenőrzése a standard vízumkiállításnál kiemelten fontossá, a fejlesztési vízumok kiállításánál pedig még fontosabbá válik, a hamisítások elleni védekezés által történő csalások és korrupció elkerülése érdekében.

2. Minden fejlesztési vízumot kérvényező személyt be kellene vinni egy ujjlenyomatot is tartalmazó regisztrációs rendszerbe, s amennyiben a jövőben megszegik a rendszer szabályait, kizárni őket a rendszer által kínált lehetőségekből. Ilyen szabályszegés lehet például korábbi illegális migrációs bejegyzés (mivel az ujjlenyomatok adatbázisba bevitele által a jelentkezők ellenőrizhetők a bünygyi nyilvántartásban), túltartózkodás, vagy bármely egyéb megkötés, amelyet az alkalmazó ország felállítani kíván. Máshogyan megfogalmazva: minden jelentkezőnek automatikusan joga van részt venni a fejlesztési vízumok adta lehetőségben, kivéve ha kifejezett kitiltásra nem kerül.
3. A fejlesztési vízum a befogadó országban a bevándorló számára a bevándorlók által hozzáférhető jogszerű lehetőségek teljes spektrumát biztosítsa (mint például bejelentett munkavállalás, a nemzeti jogszabályok betartásának kötelessége, mentesülés bármilyen egyéb bevándorlási kvóta alól, stb. A fejlesztési vízum nincs szorosan kötve a befogadó ország munkapiacához, de a nemzeti munkaerő piaci szolgáltatások igénybe vehetőek munkakeresés céljából. Amennyiben a fejlesztési vízummal rendelkező személyt illegális munkavállaláson érik (vagyis úgy dolgozik, hogy nem fizet adót és társadalombiztosítási hozzájárulást), a visszafogadási egyezményeknek megfelelően kitoloncolható és elveszti a fejlesztési vízumok rendszeréhez való további hozzáférést.
4. A kibocsátható fejlesztési vízumok száma évente alanya egy mennyiségi kvótának. Ezt a kvótát úgy kell megállapítani, hogy alkalmazkodjon a fejlesztési vízumok iránti kereslethez. Ezen a ponton Jandl megállapítja, hogy a fejlesztési vízumok irányába támasztott kereslet nem lesz kezelhetetlenül nagy. Sőt, feltehetően nagyságrendjében nem fog sokban eltérni a jelenleg az embercsempész szolgáltatások iránt támasztott kereslettől, mivel a két szolgáltatás ára nagyjából megegyezik majd. A szóban forgó országban működő embercsempészeti tevékenység volumenének és struktúrájának alapos kutatása után, az aktuális csempészeti árak és egyéb, az ország által meghatározott specifikus indexek alapján kikalkulálható egy hozzávetőleges mennyiségi kvóta. Amennyiben egy adott évre a fejlesztési vízumot igénylők száma ezt a kvótát

meghaladja, lehetőség lenne az igénylés visszavonására vagy a következő évre történő átütemezésére.

5. A fejlesztési vízumokat csupán egyetlen országra állítják ki, s azokat kizárólag ott érvényesek. Ezért szükséges az, hogy a származási országok fejlesztési vízum kvótáit és a befogadó országok rész-kvótáit az Európai Unióban (vagy legalább a Schengeni övezetben) egy közös rendszer keretében koordinálják. Az egyes országokra vonatkozó kvótákat, rész-kvótákat, és a fejlesztési vízumok árait az EU Bel- és Igazságügyi Miniszterek Tanácsa (JHA Council) állapítaná meg. Lenne arra is lehetőség, hogy a fejlesztési vízumok árait befogadó tagállamonként is differenciálják.

Jandl tehát a fenti öt pontban határozza meg kritériumait és előzetes pontosításait a fejlesztési vízumok rendszerével kapcsolatosan. Én ebből az öt pontból az utóbbi kettővel nem feltétlenül értek egyet; véleményem szerint ezek a kritériumok egyfelől túlbonyolítják a kritériumrendszert és a kezeléshez szükséges bürokráciát, másfelől – hivatkozva a harmadik fejezetben lefektetett elvekre – erősen piactorzító hatásúak. Itt ismét kiemelném, hogy Jandl az irreguláris migráció elleni harc motivációjával állította fel modelljét, míg én az előző fejezetben történő közgazdasági levezetéssel elsősorban a piaci torzítások kiküszöbölésének lehetőségét hangsúlyoznám.

Ennek megfelelően, véleményem szerint, amennyiben kvótákat állítunk fel, akkor nyugodtan lehet Straubhaar aukciós elméletét követni, s úgy feltehetően nemcsak, hogy lesz kereslet a korlátozott bevándorlási helyekre, hanem közben a befogadó állam is maximalizálja a bevételét. Jelen esetben én azonban mégis a Becker-féle fix bevándorlási díjas megoldást ajánlanám a modellhez, s véleményem szerint nagy piackiegyensúlyozó és bürokrácia-csökkentő könnyebbséget jelentene ebben az esetben, hogy a bevándorlási díjakat nem központiilag állapítanák meg, hanem az embercsempészet árainak kikutatásával.

Egy kérdés marad azonban ezután, s valószínűleg Jandl is emiatt vélte indokoltnak a kvóták felállítását: fix díjas és korlátlan férőhelyes rendszer esetén nem áll-e fenn annak veszélye, hogy túl sok lesz a bevándorló, még annak ellenére is, hogy befizetik a kiszabott díjat? Nos, válaszom erre: lehet ugyan, hogy túl sok lesz a bevándorló, de ezek jelentős része akkor is valamilyen módon bejön az országba, ha ellenőrizzük a migrációt. Álláspontom szerint a kereslet utat tör magának, tehát ha egy kvótával lefojtjuk, azzal az illegális bejutási módszerek alkalmazásának adunk táptalajt.

Ezzel pedig a határellenőrzés és az adminisztráció költségein semmilyen megtakarítást nem eszközöltünk. Másképpen kifejezve, ha kvótákat szabunk és a kvótán felül túlkereslet mutatkozik, ez ismét megadná a létjogosultságot és a bevételi alapot az embercsempészek számára, vagyis a fellépésünk egyik fő céljának csak töredéke valósul meg.

4.2.2 A fejlesztési vízumok bevételeinek felhasználási lehetőségei

Véleményem szerint Jandl javaslatai ezen a területen a legtalálóbbrak, mivel nem csupán az embercsempészet tekintetében nyújtanak megoldást, hanem számos másik, régóta fennálló társadalmi-gazdasági probléma megoldása felé adnának impulzust.

Miből állna tehát a fejlesztési vízum áráként beszédett bevándorlási díj? A fejlesztési vízumért a jelentkezőknek egy egyszeri, vissza nem igényelhető díjat kellene fizetni. Amikor a biztonsági átvilágítás során tisztázódott, hogy a jelentkezővel szemben kizáró ok nem áll fenn, a vízum díjának teljes összegét a jelentkező a vízum átvételekor helyben kifizeti. Jandl a fejlesztési vízumból származó bevételek felhasználhatóságát az alábbiakban határozza meg: a fejlesztési vízumokból származó bevételeket harmadoljuk, és a három összeget három különböző célra alokáljuk. Ezek a célok:

1. Az összeg egyharmada a bevándorló származási, vagyis anya-országába kerülne, mint vissza nem térítendő támogatás. E támogatás elosztásáért a fogadó országból delegált, gondosan létrehozott hivatali intézmény lenne felelős. Az összeget fejlesztési programokra fordítanák.
2. Az összeg második harmada visszaigényelhető lenne a bevándorló által akkor, amikor a vízumot egy (szintén bizonyos előre kidolgozott indexek alapján meghatározott) adott időn belül visszaszolgáltatja, s ezzel párhuzamosan visszatér eredeti hazájába. Amennyiben a fejlesztési vízummal rendelkező bevándorló az adott időkereten belül nem tér vissza hazájába (például mert időközben megházasodott vagy más úton legális tartózkodási engedélyhez jutott), elveszti a lehetőséget ezen összeg visszatérítésére.
3. A díj harmadik harmada egy ún. Fejlesztési Vízum Társadalombiztosítási Letétbe kerülne, amely lehetőséget adna a bevándorló számára az esetlegesen felmerülő szociális alapellátás igénybe vételére (például sürgősségi egészségügyi ellátás). Így lényegében egyfajta kötelező társadalombiztosítási tartalék letét képződne a bevándorló számláján, amely megakadályozná, hogy a

befogadó országnak a bevándorló esetleges veszteséget okozzon. Ezt a rendszert még tovább lehet tökéletesíteni azáltal, hogy amennyiben a bevándorló legális munkát vállal a befogadó országban, a teljes tartózkodásának e legális munkával eltöltött idejének arányában hazatértekor e letét is visszaigényelhetővé válna. A tisztább érthetőség kedvéért példát is említek: ha a bevándorló tartózkodási idejének kétharmadát legális munkával tölti, amelynek ideje alatt fizeti a munkavállalás után járó társadalombiztosítási járulékot, úgy hazájába való visszatértekor e letétbe helyezett összeg kétharmadát visszakapná.

E koncepció lényege, hogy a bevándorló a bevándorlási díj kétharmadát is visszakaphatja hazatértekor, amennyiben a befogadó államban legális munkát vállal, és fizeti az adót és a társadalombiztosítási járulékokat. Ez a rendszer egy komoly gazdasági ösztönzést adna a bevándorlóknak arra nézve, hogy visszautasítsák az illegális munka ajánlatokat, és legális munkát keressenek.

Az első pont véleményem szerint opcionális lehetőség, amely politikai, külkapcsolati-diplomáciai szempontból egy jó lehetőség. Ezen kívül, segít abban, hogy a bevándorlókat kibocsátó ország is érdekelt legyen a rendszer működtetésében, és együttműködjön a megvalósításában. Ez számos olyan kibocsátó ország esetében fontos lehet, amelyeknek amúgy nem állna érdekében az irreguláris migráció letörése elleni küzdelem. Fontos azonban kiemelni, hogy csak azokba az országokba éri meg a migrációs bevételeket elosztásáért felelős irodát telepíteni, ahonnan egyrészt elég magas az érkező bevándorlók száma ahhoz, hogy eltartson egy irodát és kézzelfogható fejlesztési programokat valósítson meg, másrészt elég jók a diplomáciai kapcsolatok és a lokális gazdasági körülmények ahhoz, hogy valóban értelmes, fejlesztő, és hasznos programok és projektek tudjanak megvalósulni. Azonban ennél a pontnál kiemelném, hogy erről az egyharmadról dönthet úgy is az állam, hogy realizálja mint a bevándorlásból származó jövedelmet. Tekintetbe véve az embercsempészek által jelenleg szedett árakat, amely alapján a fejlesztési vízumok árait meghatározzuk, még ezekből az egyharmadokból is jelentős bevétel realizálódhat nagyarányú bevándorlás esetén.

A második és harmadik pontot illetően Jandl koncepcióját a már említett kvótákra vonatkozó javaslat helyett inkább ötvözném Becker elméletével, és lehetővé tenném, hogy fejlesztési vízum később visszaigényelhető legfeljebb kétharmadát illetően a bevándorló szerződést köthessen egy munkáltató céggel. Így a munkáltató átvállalhatná e kétharmadot, és utána valamilyen hitelkonstrukció keretében (ez már

eseti megállapodás függvénye a bevándorló és a munkáltató közt) a díjat a bevándorló törleszthetné a munkáltatónak. Ez a megoldás azért lenne kiváló lehetőség, mert így a felelősséget a munkáltató vállalná, tehát az ő feladata lenne a bevándorló munkaerő minél alaposabb kiválasztása, valamint a tranzakció előzetes rendezése miatt az anyagi felelősség viselése. Végül, amikor a munkavállaló bevándorló ledolgozta a törlesztéshez szükséges időt, őt már nem terheli semmilyen további kötelezettség, sőt, elmenése esetén még vissza is kapja a letörlesztett összeget (természetesen a törlesztés kamatai nélkül).

4.2.3 A fejlesztési vízumok rendszere által realizált előnyök

A fenti három pont és ezek lehetőségei alapján körvonalazódhat a modell aggregát és egyéni szintű hatása. Egyéni szinten három különböző scenáriót lehet megkülönböztetni a fejlesztési vízum érvényességi idejének lejártával. Az első, hogy a bevándorló az adott időn belül visszatér hazájába, megkapja a befizetett vízumdíj egyharmadát, plusz további maximum egyharmadot a Fejlesztési Vízum Társadalombiztosítási Letétből, attól függően, hogy tartózkodásának hányad részét töltötte legális munkával. Második verzió, hogy a bevándorló más úton is szerez letelepedési engedélyt a befogadó országban (például házasság révén), s úgy dönt, meghaladja a fejlesztési vízum szabályzatában előírt tartózkodási időt, lemondva ezzel a visszatéréskor kapható egyharmad vízumdíjról. Harmadik opcióként a bevándorló „illegalizálódhat”, vagyis eltűnhet a hatóságok elől, ekkor azonban elveszíti a fejlesztési vízum visszaigényelhetőségének lehetőségét. Legutóbbi esetben, ha az illegálisan tartózkodó bevándorlót a hatóságok elfogják, az adatbázisban tárolt ujjlenyomata alapján személyi azonossága azon nyomban kiderül, ezért az illető kitoloncolható az érvényes toloncegyezmények alapján.

Aggregát szinten ki kell hangsúlyozni, hogy a fejlesztési vízumokért fizetendő díj már önmagában egyfajta keresletcsökkentő tényező, amely ezen vízum forma iránti kereslet elszállásának lehetőségét eleve kordában tartja. Véleményem szerint, mivel a jelenlegi embercsempészetért fizetett árak elég magasak (és ugye a fejlesztési vízumok árait ehhez igazítjuk), nincs szükség a Jandl által felvázolt rendszer fent bemutatott kvóta kritériumaira – tehát nincs szükség további biztonsági korlátokra a migrációnak ezen lehetőségével szemben.

A fejlesztési vízumok várhatóan magas ára ellenére valószínűleg sokan fogják ezen új, legális migrációs lehetőséget választani az embercsempészek bizonytalan és kockázatos ajánlataival szemben. Azon migránsok számára tehát, akiknek amúgy nem lett volna más választásuk a bevándorlásra mint embercsempészek szolgáltatásainak igénybe vétele, így megteremtődik az illegális migráció helyett a legális migráció lehetősége. Ez a befogadó állam számára is azt a hatást eredményezi, hogy az illegális migráció egy igen jelentős része „kifehéredik”, vagyis, átlátható, követhető, nyilvántartott, legális bevándorlássá válik. Ez pedig önmagában megnöveli az állam által realizált adóbevételekből származó jövedelmet.

Ezzel természetesen minden probléma nem oldódik meg, hiszen a bevándorlóknak lesz egy olyan része, amely továbbra is az illegalitás mellett marad. A Fejlesztési Vízumok rendszere azonban ezen a területen is megkönnyíti a továbblépést, mivel, amennyiben felfedik, a levett ujjlenyomat alapján könnyebbé válik az illegális munkát végző bevándorló azonosítása és a visszafogadási egyezmények alapján történő kitoloncolása.

Arra is kell számítani, hogy a Fejlesztési Vízumok bevezetésével a csempészek valószínűleg reagálni fognak az üzleti lehetőségeik megcsappanására, például az áraik leszállításával. E stratégia viszont korlátokba ütközik, mivel ezzel az embercsempészet jövedelmezősége is csökkenne. Az alacsonyabb jövedelmezőség pedig nehezebbé tenné számukra a határrendészeti szervek fejlesztéseivel és képességeivel való versenyt. Ezzel a csempészek sikeressége is csökkenne, szolgáltatásaik minősége rosszabbodna, amely tovább kényszerítené őket áraik csökkentésére, elindítva számukra egy meglehetősen kedvezőtlen, lefelé mutató spirál folyamatot. Végül egy idő után elérhetővé válhatna, hogy a csempészés/felderítés versenyében a rendészeti szervek szép lassan felülkerekedhessenek.²¹¹

A fejlesztési vízumok modelljének alkalmazása a migrációs rendszer minden aktora számára érezhető hasznót hozna, kivétel az embercsempészeket, akik profitjuk jelentős részét elveszítenék. A modell kedvez a bevándorlóknak, akik a fejlesztési vízum által biztosított legális státuszuk révén több joggal, a fizikai és pszichológiai biztonság magasabb szintjével, valamint jövedelmük alacsonyabb hazajuttatási költségeivel néznének szembe. Kedvez továbbá a modell a bevándorló anyaországának,

²¹¹ Mivel a bevándorlási díjas rendszert eddig sehol sem alkalmazták, Jandl javasolja a rendszert először regionális szinten kipróbálni, mivel a csempészek reakciója számos körülménytől – köztük rengeteg helyi sajátosságtól – függhet. Kisebb kísérleti projektek tapasztalatai után könnyebb lenne felmérni az embercsempészek lehetséges reakcióit és a szélesebb alkalmazás során már számolni lehetne ezekkel.

mivel az otthon maradtak emigrált társaikat legális státuszban tudhatják, valamint az ország jelentős forrásokhoz juthat a fejlesztési vízumok egyharmadának fejlesztési projekteken történő felhasználhatóságával. A modell megvalósítása kedvező lenne végül a befogadó ország számára is, mivel átláthatóvá válna a bevándorlók eddig szürke vagy fekete zónában rejtőző részének jelentős hányada, ezáltal csökkenne az országban az illegális munkavégzés, ami végső soron az állami jövedelmeket is növeli (többet fizetnek adót). Ezen kívül, a Fejlesztési Vízum Társadalombiztosítási Letét egyfajta biztosítást is nyújtana a befogadó állam számára, mivel csökkenti annak kockázatát, hogy a bevándorló befogadása veszteséges lehet.

Mindazonáltal ki kell emelni, hogy ez a modell nem tiszta „mindenki győz” játszma, hiszen van egy igen fontos fél, aki a modell alkalmazása révén komoly vesztes lenne, ez pedig az embercsempészet iparág. Ez a modell azokra a további következményekre pedig nem kínál választ, amelyek e hatással járnak – ilyen mellékes negatív hatás lehet például az embercsempészek átállása embercsempészetről egyéb illegális tevékenységre, növelve ezzel a szervezett bűnözés más területeinek volumenét.

4.2.4 Megvalósítási lehetőségek az Európai Unióban

Maga Jandl így fogalmaz – amiben teljes mértékben egyet is értek vele –, hogy a fenti rendszer bevezetésével „az embercsempészek üzleti tevékenysége megzavarása miatti esetleges válaszütemek miatt szélesebb spektrumú és rugalmasabb megközelítést igényel. Az illegális migrációs szolgáltatások piacának struktúrája és dinamikája miatt, szükséges a Fejlesztési Vízumok (továbbiakban FV) koncepcióját folyamatosan igazítani a helyi körülményekhez, és a FV szabályait, árait, és kvótáit ezekhez a várt és váratlan körülményekhez folyamatosan adaptálni kell.”²¹²

Mivel jelenleg még nincs tapasztalat egy bevándorlási rendszer működtetésével kapcsolatban, Jandl a modelljét elsőként egy kis, regionális jellegű mintaprojekt keretében (angolul „pilot project”) keretében javasolja tesztelni. Mivel modelljét 2005-ben elsősorban a Közép- és Kelet-Európában működő embercsempész tevékenységgel kapcsolatos kutatásai mentén dolgozta ki, ő a megvalósítást egy kisméretű, az Európai Unióhoz közel fekvő, csempészt bevándorlók szempontjából jelentős kelet-európai országban javasolja tesztelni. Véleménye szerint ezt a forrás országot a bevándorlási

²¹² Jandl, Michael: *The Development Visa Scheme: a proposal for a market-based migration control policy*, Global Migration Perspectives No. 36. 2005, 11.o.

ügyekben döntő Miniszterek Tanácsának kellene kiválasztania, egy mély és átfogó előkészítő tanulmány megszületését követően.

Mivel az eddigi kutatások szerint az ebből a régióból érkező irreguláris bevándorlókat az embercsempészek átlagosan 3000 Euróért csempészik be a Schengeni övezet területére, a Miniszterek Tanácsának is ehhez az összeghez közeli bevándorlási díjban kellene megállapodnia. Ezen a ponton Jandl elmélete véleményem szerint további részletezésre szorul. Ő ugyanis fix, éves, a bevándorlók számát maximalizáló kvóta megállapítását is javasolja úgy, hogy az EU országai a kvótán belül azt is elosztják, melyik Tagállam milyen mértékben részesedik a kvótából mint befogadó.

Mivel én a kvóta felállítását nem javasoltam, véleményem szerint a Miniszterek Tanácsa által meghatározott központi bevándorlási díjon kellene hagyni egy körülbelül 20%-os lebegési sávot, amin belül az egyes Tagállamok meghatározhatnák, hogy ha bevándorló az ő Tagállamukba jönne, mennyi legyen a Fejlesztési Vízum ára. Ennek az az előnye, hogy a tagállamoknak is lenne némi beleszólása abba, hogy honnan, melyik állammal szemben milyen migrációs politikát kíván folytatni, vagyis tehet bizonyos kedvezményeket azon bevándorlási anyaállamok felé, amelyekből tradicionális sokan vándorolnak hozzá. Ezen a ponton joggal merülhet fel az a kérdés is, hogy mi van abban az esetben, amennyiben a bevándorló kifizeti egy olcsóbb Tagállamra a bevándorlási díjat, majd egy – a rendszer szerint amúgy – drágább Tagállamban vállal munkát. Nos, ez a jelen rendszerben sokkal nagyobb veszteséget jelentene a bevándorlónak, mivel ebben az esetben illegalitásba kerül, és nem csupán a bevándorlási díj kétharmada visszaigénylésének lehetőségét veszti el, hanem potenciálisan kitoloncolhatóvá és a további visszatérésből kizárhatóvá is válik. Az a körülbelül 20%-os lebegési sáv véleményem szerint elég kicsi ahhoz, hogy ezt az illegalitással járó hátrányt a bevándorlónak ne érje meg bevállalnia.

A fentiek utáni következő lépés a kijelölt bevándorlási anya-ország kormányával történő tárgyalás, majd megállapodás egy átfogó együttműködési csomagról. A szerződés magában foglalná a Fejlesztési Vízumok rendszerének bevezetésével és működtetésével járó összes részletet, a kitelepítendő FV iroda státuszát és lehetőségeit, egy új visszafogadási egyezményt, egy egyezményt a FV rendszer bevételei egyharmadának felhasználási lehetőségeiről és módjáról, és bármilyen egyéb fontos, lokális szempontból fontos részletről. Az anya-országban az FV iroda felállítása után azonnal következhetne a mintaprojekt elindítása. Az első néhány évben, a rendszer működésével kapcsolatos felgyülemlett tapasztalatok mentén folyamatosan

felülvizsgálatra és adaptálásra, vagyis finomhangolásra kerülnének a rendszer szabályai. Mintegy három-öt év után a mintaprojekt átfogó értékelésre kerülne, amelyet egy, a befogadó ország szempontjából elvégzett költség-haszon elemzés is kiegészítene. Ha ezek alapján a koncepció megvalósítása még mindig rentábilisnak és az értékelt eredmények alapján kedvezőnek tűnik, akkor kiterjeszthető lenne másik, migránsokat kibocsátó országokra és régiókra.

A fenti koncepció az Európai Unió működése szempontjából véleményem szerint további rövid részletezésre szorul. Ezeket az alábbi pontokban foglalom össze:

- Fontos, hogy a Fejlesztési Vízumok kiállításának módja és menete a tagállamok között össze legyen hangolva. Ebből a szempontból véleményem szerint könnyebb lenne a rendszert a schengeni övezeten belül működtetni, mivel a schengeni államok között már eleve működik egy rendszer, amely ezt a hagyományos vízumok tekintetében elvégzi. Ez utóbbi javaslatomat azért is tartom fontosnak, mert mivel a Fejlesztési Vízum megvásárlásakor a bevándorlótól ujjlenyomatot vesznek, a Schengeni Rendszer tagországai az ezekről szóló információt is könnyebben tudja áramoltatni és cserélni.
- A bevándorlási díjak összegét a Miniszterek Tanácsa minden évben vizsgálja felül egy mély és átfogó háttér tanulmány alapján. A Miniszterek Tanácsa abban is állapodjon meg évente, hogy az adott ország vonatkozásában melyek azok a társadalmi csoportok (például tanulók, turisták, menekültek stb.), amelyek számára az Unió területére történő belépéshez nem írja elő a bevándorlási díj megfizetését.
- A Fejlesztési Vízum minden szempontból teljes értékű tartózkodást biztosítson abban a Tagállamban, ahová érvényes. Ebben a tagállamban tehát azokat a jóléti szolgáltatásokhoz és javakhoz való hozzáférést is biztosítsa, amelyet az adott Tagállam honos állampolgárai élveznek.

4.2.5 Következtetések és kritikák

Bár Jandl a fejlesztési vízumok modelljét alapvetően az embercsempészet elleni harc jegyében és motivációjával dolgozta ki, ez a modell, ahogy láthattuk a harmadik fejezetben, jóval mélyebb, filozófiai és leginkább közgazdasági alapokon nyugszik.

Azt is meg kell állapítani, hogy e modell alkalmazása az illegális migrációt nem szüntetné meg, ugyanis arra mindig lesz igény, kereslet – például azok részéről, akik a vízumhoz való hozzáférésekből valamilyen korábbi szabályszegés miatt kizárásra kerültek (ők valószínűleg a későbbiekben is igénybe vennék az embercsempészek szolgáltatásait). A rendszer nem hozná továbbá a befogadó országban alkalmazott bevándorlók munkavállalásának teljes kifehéredését, csupán egy komoly impulzust nyújtana ebbe az irányba. Mindazonáltal, a modell alkalmazása komoly mértékben letörné az embercsempészeti tevékenységet, és segítene kezelni a megmaradó problémákat (például az ujjlenyomatvétel és regisztráció révén).

Jandl modelljének bemutatásával nem az volt a célom, hogy egyszer és mindenkorra megoldást ajánljak a migráció kontroll problémáira, ettől a felfogástól maga Jandl is elzárkózik. (Valószínűleg nem is létezik ilyen megoldás.) Azonban ő is rámutat arra, hogy az Európában jelenleg jelen lévő tömeges, és igen komoly embercsempészeti háttértevékenységgel megtámogatott illegális migrációs helyzetre nézve komoly előrehaladást jelenthetne a modell bevezetése, mivel számos problémára kínál megoldást. Egyszerű, tisztább szabályokkal és standardokkal rendelkezik, mint a jelenlegi adminisztratív szabályozás, ezért kevesebb teret engedne a csalásnak és korrupciónak. Az egyre dráguló adminisztratív és rendészeti orientáltságú bevándorlás kontroll rendszerekkel szemben már középtávon is egy költség-hatékony alternatívát kínál. A bevándorlóknak komoly ösztönzést nyújt arra nézve, hogy a felállított szabályok szerint játsszanak, ha pedig nem teszik, a regisztrált ujjlenyomatokkal könnyebben azonosíthatóvá és kizárhatóvá teszi őket – tehát a szabályokat megtagadók a mai átlagnál nagyobb kockázatot vállalnak. Valamint, nem utolsósorban, összességében a bevándorlók emberi és jogi biztonságát is növeli, egyben csökkenti a befogadó országban a feketemunka arányát.

Jandl modelljének felvázolásával és egyes helyenként történő „korrigálásával”, ismét hangsúlyozom, nem prezentáltam tökéletes megoldást az illegális migráció és az embercsempészet problematikájára. Ez természetesen vonatkozik az előző, harmadik fő fejezet következtetéseire is. Mindössze annyit állítok, hogy megvizsgálva a migráció kontroll és az illegális migráció mint jelenség körüli problémákat, véleményem szerint ezen problémák ok-okozati rendszerébe mélyebben leásva, és a problémák gyökerét kezelve, hatékonyabb gyógyíreket és megoldásokat lehetne találni e kérdéses területeken. Vagyis, a harmadik fejezetben leírtakat ismételve: a migrációnak mint

gazdasági folyamatokban gyökerező jelenségnek a problémái véleményem szerint leghatékonyabban gazdasági (tehát piaci mechanizmusokra épülő) és nem adminisztratív eszközökkel orvosolhatók. A bemutatott modell pedig ilyen piaci alapra helyezi a migrációnak egy mesterséges úton kezelni próbált szegmensét.

Természetesen nem kívánom véka alá rejteni, hogy Michael Jandl fejlesztési vízumokról szóló koncepciója rengeteg kritikát kapott. Jellegzetes kérdésként merült fel például az, hogy nem engedné, hogy az államok beleszóljanak a bevándorlók szelekciójába (nos, erre nem kívánok külön reagálni, mivel az egész harmadik fejezet arról szólt, hogy valójában ez miért lenne jó). A másik gyakori kritika a kvótákkal kapcsolatos, ám én ezekkel a kritikákkal egyet is értettem, és a kvótákat a magam módján „kigyomláltam” a koncepcióból. További gyakori kritika a FV modellel kapcsolatban, hogy nem etikus, mivel a bevándorlókat fizetésre kényszeríti azért, hogy egy másik állam területén élhessenek. Itt ismét a harmadik fejezet okfejtéseire hivatkoznék, különösen a klubelméletre, amely párhuzamait a jóléti államok és a migráció vonatkozásában részletesen ismertettem. Ám ezzel az érveléssel a Fejlesztési Vízumok esetében még az is segít vitatkozni, hogy a bevándorló a befizetett díj kétharmadát visszakaphatja távozásakor, sőt, a maradék egyharmaddal is az ő saját anyaaországát támogathatja, ezzel mintegy kompenzálva a kibocsátó állam számára azt, hogy felnevelte és oktatásban részesítette az elvándorlót.

Jandl modellje – mint a harmadik fejezetben levezetett koncepció – a felsoroltakon kívül is sok kritikát kapott és kaphat a jövőben is. Véleményem szerint ez a modell csupán egy ötletmag, ami intelligens párbeszédekkel és további kidolgozó munka nyomán valós, működő módszerré nőheti ki magát. Nem gondolom, hogy csupán azért, mert a koncepció egy-két eleme nem tűnik átütően hatékonynak, az egészet el kellene vetni. Jandl ezt egyik kommentátora nyomán úgy fogalmazta meg, hogy „a legjobb ne legyen a jó ellensége”.²¹³

A Fejlesztési Vízumok modellje tehát, bár nem megoldás sok kérdésre és problémára, véleményem szerint javítana annyit a jelenlegi szituációkon, hogy az eredmény megérne egy próbát, ahogyan azt megvalósítási lehetőségeinél ismertettem.

²¹³ Ez a hozzászólás Jandl jegyzete szerint a 2004 szeptemberi genfi International Metropolis konferencián hangzott el. In: Jandl, Michael: *The Development Visa Scheme: a proposal for a market-based migration control policy*, Global Migration Perspectives No. 36. 2005, 13.o.

4.3 Az elmélet és a modell gyakorlatba történő átültetésének realitása

A gyakorlati akadályok szempontjából, tisztában kell lenni a ténnyel, hogy a bevándorlási díjas rendszer bevezetése és alkalmazása a migráció szervezésében jelenleg igen valószínűtlen²¹⁴. Ez nem kis mértékben összefügg a piaci mechanizmusok jelenleg – főleg a 2008-ban kezdődött válság óta tartó – általánosan negatív megítélésével, és a díjas rendszernek az élet egyéb területein történő alkalmazásának tapasztalataival. Ezt a negatív megítélést Frey tanulmányozta, és erre négy fő magyarázatot talált²¹⁵: az információ nem megfelelő áramlása; az árszínvonal torzulásai; a piac által történő eloszlás nemkívánatos hatásai; és a moralitásra tett destruktív hatások. Ezek a piaci mechanizmusok elleni érvek még inkább felerősödhetnek egy olyan erősen átpolitizált és érzelmeket gerjesztő területen, mint a migrációs politika. Éppen ezért, a bevándorlási politika ezen, piaci alapú modelljére történő átállításának javaslata bármely politikai csoport által nem kis valószínűséggel az adott párt politikai öngyilkosságával lenne egyenértékű.

A bevándorlási jog pénzért történő árusítása a népesség nagy része által immorálisnak tekinthető, annak ellenére, hogy már rengeteg rendszer alkalmazza a rendszer egyes elemeit nyílt vagy bújtatott módon²¹⁶. Az USA-ban pl. úgynevezett „munkahelyképző tartózkodási engedélyt” (employment creation residence permits) adnak azoknak a külföldi befektetőknek, akik legalább 500 000 dollárt befektetnek és legalább 10 munkahelyet létesítenek.²¹⁷ Németország is hasonló módon igyekszik vonzani a befektetőket: a jelenlegi szabályozás szerint a minimum egymillió Eurót befektető és 10 munkahelyet létesítő külföldi vállalkozó három évre kap tartózkodási engedélyt, amely sikeres üzleti működés esetén könnyen véglegesíthető. Ezek csak arra mutatnak rá, hogy már most több bevándorlási szabályozás alkalmazza a bevándorlási

²¹⁴ Egyes esetekben csupán idő kérdése, amíg a közgazdasági ötletek és elméletek valós hatással vannak a gazdasági és társadalmi életre. Schelling (1997, 146.o.) szerint az is 20 évbe tellett, mire a környezet-gazdaságtannal kapcsolatos javaslatok megjelentek a környezetvédelmi politikában. A légszennyezést tekintve például az áruható, légszennyezési jogot biztosító engedélyek jegyek (engedélyek) mint piaci alapú eszközök bevezetése ellen az volt a leggyakoribb érv, hogy a levegő szennyezésének bevezetése a piaci mechanizmusba morálisan nem tartható, mert így üzlet válik a légszennyezésből.

²¹⁵ Frey, Bruno S.: *Ökonomie ist Sozialwissenschaft, Die Anwendung der Ökonomie auf neue Gebiete*, München: Vahlen, 1990

²¹⁶ Az embercsempészetéről mint illegális bevándorlási díjról nem is beszélve, amit sajnos a lakosság körében nem lehet ilyen formában tudatosítani. Kicsit hasonló ez a problematika az egészségügyben a hálapénz rendszeréhez, ahol az orvosokat végül a betegek kifizetik a piac által megkívánt arányban, mindez viszont az állami szervek rálátása és haszna nélkül megy végbe. Az illegális migráció esetében még annyival rosszabb a helyzet, hogy itt egy külön réteg, az embercsempészek mint egy önálló bűnözési ág képviselői, még beékelődnek a rendszerbe, mint rendszertorzító anomália.

²¹⁷ Herman, Vivian és Hunger, Uwe: *Immigration Policy on the Highly Qualified in the US*, IMIS-Beitrage 22, 2003, 88.o.

jog árulását, csak első ránézésre ez a komplikált és indirekt megjelenés miatt nem ilyen egyértelmű. Ezzel arra szeretnék rámutatni, hogy egy a fenti díjas szisztémán alapuló egyszerűbb és átláthatóbb bevándorlási rendszer nem is minden szempontból lenne teljesen újszerű.

A piaci alapú bevándorlási rendszer bevezethetősége azonban leginkább a jelenlegi demokratikus fejlett államok politikai rendszereinek sajátossága miatt van eleve halálra ítéelve. Ha a politikusok legfőbb motivációjának a szavazatok maximalizálását tekintjük (s ez áll legközelebb a racionális piaci magatartáshoz), láthatjuk, hogy az új rendszer bevezetése egyfelől aláásná hatalmukat (hiszen egyes eddig a politikai által közvetlenül irányított területet átadnának a piacnak), másfelől a bevándorlási bürokrácia méretének radikális csökkentéséhez vezetne, amit bizonyos lobb- és kapcsolati erők nyilván nem hagynának egykönnyen megtörténni. Így végül elmondhatjuk, hogy a fent bemutatott alternatív rendszer bevezetése által generált radikális változások realizálásában sem a politikai elit sem a hivatali bürokrácia nem érdekelt. A befogadó államok népességének meggyőzése arról, hogy a változás az ő javukat szolgálná, a fenti racionális érvelés relatíve komplikált volta miatt közel esélytelen, mivel az alapintézkedések első ránézésre, mély elemzés nélkül immorálisnak tűnnek. Összegezve tehát megállapítható, hogy az elképzelés megvalósítására jelen körülmények között reális esély nincs.

Gary Becker, a bevándorlási díjas koncepció egyik legnagyobb tekintélyű hirdetője is ezt a véleményt hangoztatja, bár ő elképzelhetőnek tartja hosszú távon a gyakorlatba történő átültetést.²¹⁸ Becker véleményéhez azt is hozzátette, hogy a jelenleg működtetett nyugdíjrendszer fenntarthatatlansága várhatóan olyan adminisztratív válságba sodorja nemsokára a fejlett államokat, hogy a nyugdíjrendszer teljes és átfogó, új koncepciókra épülni kényszerülő reformja várhatóan lendületet ad majd az alternatív migráció kontroll elméletek bevonására és azokkal történő gyakorlati kísérletezgetésekre.

Logikailag végiggondolva a bevándorlási díjas rendszerről leírtakat egyértelművé válik, hogy a rendszer összes szereplője közül az embercsempészek járnának a legrosszabbul a jelenleg működő rendszerhez képest. A befogadó országok egyértelműen profitálnának az újabb fiskális bevételek és az illegális migráció

²¹⁸ Gary Becker The Telegraph című lapban 2010. június 22-én adott interjújában így nyilatkozott: "Ez már az Egyesült Államokban és az Egyesült Királyságban is fontos politikai kérdéssé vált. Nem mondom, hogy egyik napról a másikra be fogják vezetni, nem, úgy gondolom hosszú küzdelmek után fog ez megtörténni, de hosszú távon van rá esély hogy bevezessék."

arányainak csökkenése következtében. Ugyanez vonatkozik a potenciális bevándorlókra, akik számára egy a bemutatotthoz hasonló legális bevándorlási lehetőség jóval preferáltabb lenne az illegális beutazáshoz képest, ahol is nemritkán életveszély s még gyakrabban kemény meghurcolás fenyegeti a próbálkozókat. Mindazonáltal, mégis azt kell megállapítanom, hogy egy ilyen, piacgazdasági elveken alapuló új migrációs rezsim bevezetése igen valószínűtlennek tűnik.

A megvalósítás esélytelenségének bemutatott okai már eleve elgondolkodtatóak arra nézve, hogy vajon a jelenlegi társadalmi-politikai berendezkedés valóban a lakosság érdekeit legjobban szolgáló rendszer-e. Továbbá ismét felmerül Stiglitz jól ismert kérdése: „miért olyan nehéz még a Pareto-hatékony fejlesztések bevezetése is?”²¹⁹

4.4.1 Kiegészítés: a 2008-as pénzügyi és gazdasági válság hatása a migrációs elméletekre és a migráció ellenőrzésével kapcsolatos megközelítésekre

Ez az alfejezet elsősorban azért került az értekezés legvégére, mert tárgyalt témája elsősorban az előzőekben vázolt koncepció megvalósításának kérdésével függ leginkább össze. A 2008-as pénzügyi és gazdasági válság azonban olyan folyamatokat indított el a nemzetközi migrációval kapcsolatos általánosabb politikákban is, amelyek említése nélkül a dolgozat egyfajta hiányérzetet hagyna maga után. A válság hatását és a témámhoz való kapcsolódását tehát mindenképpen szükségesnek tartom egy rövid alfejezetben kifejteni.

Szakirodalom tekintetében meg kell állapítani, hogy a válság elmélyülése után, 2008 végén és 2009 elején nagyon sok migrációs szakértő írt rövid esszét a válság várható hatásával kapcsolatosan.²²⁰ A nemzetközi migráció egyik kimagasló tekintélyű

²¹⁹ Stiglitz, Joseph: Distinguished Lecture on Economics in Government: The Private Uses of Public Interests: Incentives and Institutions, *Journal of Economic Perspectives* 12 (2), 1998, 5.o.

²²⁰ Lsd. Például:

- Catan, T.: Spain's Jobs Crisis Leaves Immigrants Out of Work: With Prospects Worse Elsewhere, Few Takes for Government Campaign Offering to Pay Legal Foreigners Who Return Home, *The Wall Street Journal*. New York, 24 January 2009 <http://online.wsj.com/article/SB123275552359911807.html>

- Migration and the Financial Crisis: How will the Economic Downturn Affect Migrants? Development Research Centre on Migration, G.P. Briefing, Brighton, U.K.: Sussex Centre for Migration Research, 2009 http://www.migrationdrc.org/publications/briefing_papers/BP17.pdf

- Papademetriou, D.G., és Terrazas, A.: Immigrants and the Current Economic Crisis: Research Evidence, Policy Challenges, and Implications. Migration Policy Institute, Washington DC, January 2009 http://www.migrationpolicy.org/pubs/lmi_recessionJan09.pdf

- Papademetriou, D.G., M. Sumption és W. Somerville: Migration and the Economic Downturn: What to Expect in the European Union, Migration Policy Institute, Washington, D.C., January 2009

- The Economist: 'The people crunch' *The Economist* 15 January 2009

kutatója, Stephen Castles, 2008 végén egy „virtuális szimpózium” keretében gyűjtötte össze számos másik szakértő véleményét a válság várható hatásairól a migrációra. Castles ezzel próbálta kiegészíteni az akkor épp nemrég megjelent negyedik kiadását Age of Migration című könyvének²²¹. A szimpózium eredményét az interneten publikálta.²²²

Véleménye szerint fontos különbséget tenni a válságnak a migráció és a bevándorlók integrációjára gyakorolt rövid- és hosszútávú hatásai között. A rövidtávú várható hatások között az alábbiakat jelölte meg:

- A migránsok egy része visszatér hazájába az alacsonyabb keresetekre és a munkanélküliségre reagálva (ez volt például jellemző a Nagy-Britanniába és Írországba kivándorolt lengyel munkások esetében).
- A kibocsátó országokból a célországok felé csökken a migráció volumene.
- Különösen nagy csökkenés az irreguláris migráció volumenében, mivel az még érzékenyebb a munkakínálatra (példa: Mexikó-USA migrációs viszonya)
- A befogadó országok ösztönözni próbálják a munkanélküli bevándorlóikat a távozásra (pl. Spanyolország), több-kevesebb sikerrel.
- Az elvándoroltak kevesebb hazautalást eszközölnek az otthon maradottak felé. Ezért azon közösségek helyzete jelentősen romolhat, amelyek erősen függenek ettől.
- A befogadó országokban intenzívebbé válik az idegengyűlölet és a bevándorlókkal szembeni ellenszenv, amely konfliktusokhoz, akár erőszakhoz vezethet.

Castles a hosszútávú hatások kiszámítását már jóval komplexebbnek és esetlegesebbnek véli. A '29-es, '73-as, és a '98-as válságok hatásának rövid elemzése után hibásnak tartja azt a feltételezést, miszerint a migránsok biztonsági szelepként működhetnek a fejlett országok számára, és a bővülés alatt nyújtotta „hozzájárulásuk” után a recesszió alatt majd maguktól hazamennek. Véleménye szerint, amikor a gazdasági helyzet a gazdag országokban igazán rosszra fordul, az még rosszabb lehet, mint a szegényebb kibocsátó országokban, ugyanis arányaiban mérve nagyobb zuhan az életszínvonal. Ezen felül, a bevándorlók – ahogyan erről az első fejezetben többször

- Trinity Immigration Initiative: Migration and Recession MCA Newsletter, Trinity College Dublin, 2008
<http://www.tcd.ie/ERC/pdf%20newsletters/MCA%20Newsletter.pdf>

²²¹ Eredeti kiadás: Castles, S., & Miller, M.: The Age of Migration, Guilford, New York, 1993

²²² A szimpózium eredménye az interneten olvasható:

<http://www.age-of-migration.com/uk/financialcrisis/updates/1a.pdf>

szó volt – nem csupán gazdasági szereplők, akiket kizárólag a bevételük maximalizálása vezérel. Szociális aktorok is, akik az új hazájukat képező országban gyökeret vethetnek és kapcsolatokat építhetnek. Elhúzódó recesszió idején ezért a migrációra való motiváció még éppen hogy nőhet is, a hazautalások pedig a nemzetközi transzfer egy kitartó ágát képezhetik, mivel a migránsok elkötelezettek otthon maradt családjuk irányában. Végül, a globális gazdasági egyenlőtlenségek, összeadva az előregedő társadalmú országok és a nagyszámú munkaképes lakosságú országok helyzetével fontos tényezők lehetnek a jövőbeni migráció ösztönzésében.

A válsággal kapcsolatosan a Nemzetközi Migrációs Szervezet (IOM) is megjelentetett egy röpiratot 2009 márciusában.²²³ Ez a tanulmány elég részletesen végigelemzi, hogy a migráció és a vonatkozó politika melyik területein milyen változásokat indukált a 2008-ban begyűrűzött gazdasági válság. A tapasztalatok alapján levonható következtetésekből pedig az alábbiakra hívja fel a figyelmet:

1. Elsősorban a bevándorlók sérülékenységre utal, és arra igyekszik figyelmeztetni, hogy egy olyan politika és mentalitás, amely a recesszió idején a bevándorlók minél nagyobb arányú hazaküldését igyekszik elérni, óriási károkat okozhat a globális gazdaságban, és ezért magának is. Ugyanis a bevándorlók által az anyaországba utalt összegek (amelyet 2008-ra a tanulmány globális szinten mintegy 283 milliárd dollárra becsül) nélkül a fejlődő országok gazdaságai az amúgy is nagyarányú munkanélküliségüket is számításba véve vélhetően „kifulladásra”, amely ellenben magával rántaná a fejlett országok gazdaságait is. Ezért a röpirat arra figyelmeztet, hogy a migráció egy olyan pozitív erő lehet, amely éppen hogy segíthet kilábalni a válságból, ahelyett, hogy elmélyítené azt.
2. A válság hatása régióként és országonként eltérő lesz, ezért a migrációs politikának az egyéni körülmények vizsgálata alapján ajánl reakciót. Fontosnak tartja a kezelési stratégia kidolgozását is, valamint a rövid- és hosszútávú kezelésre tett lépések és módszerek elkülönítését. Ennek és az előző pontnak a fényében nem tartja helyes megoldásnak azt az ekkorra már egyes fejlett országokban megjelenő gyakorlatot²²⁴, amely a határok és a migráció még erősebb kontrolljával és szűrésével reagál a gazdasági szűkülésre.

²²³ Megtalálható az IOM honlapján (www.iom.int). A röpirat címe: The Impact of the Global Economic Crisis on Migrants and Migration, March 2009

²²⁴ A tanulmány itt konkrét példákat is említ, kiemelve az Olaszországban, Ausztráliában, az Egyesült Királyságban, és Oroszországban bevezetett intézkedéseket.

3. A válság helyes kezelése a migráció tekintetében, napjaink gazdasági-társadalmi összefonódásai miatt, megköveteli a migrációt befogadó és kibocsátó államok közötti együttműködés szorosabbra fűzését.
4. A röpirat szerint a bevándorlókkal szembeni protekcionizmus elkerülése csak akkor valósítható meg, ha ezt sikerül az árukereskedelemben is megvalósítani.

Bár a röpiratot igen tartalmasnak és alaposnak vélem, az utolsó kijelentést kissé radikálisnak tartom. Ugyanis, ha már egy kutatás egy folyamat konkrét részleteit, eseményeket vizsgál, akkor furcsán hangzik egy olyan konklúzió a végére, amely elméleti háttér és logikai tisztázás nélkül mutat rá arra, hogy a kereskedelem és a migráció mennyire összefonódik – kijelentve, hogy a migrációs- és kereskedelempolitika végső soron nem elválasztható egymástól.

Az amerikai Migrációs Politikai Intézet (MPI, Migration Policy Institute) 2009. szeptemberében adott ki egy igen komoly, több mint 100 oldalas tanulmányt, ami a válság első évének hatását elemzi a migráció szempontjából.²²⁵ A tanulmány első, bevezető mondata már arra mutat rá, hogy a 2008-tól számolt recesszió olyan mély és átfogó hatással van az emberek nemzetközi mozgására, amely egy korábbi, 20. századi gazdasági mélyrepülésre nem volt jellemző.

A tanulmány nem csupán globális adatokat elemez igen alaposan, hanem egyes kiemelt régiókra is összpontosít rövidebb esettanulmányok keretében, és az azok vizsgálatával kapott eredményeket is integrálja összegzéseibe. Részletesebben vizsgálja például a recesszió hatását az Egyesült Államok és Mexikó vonatkozásában, az Egyesült Királyságban, Spanyolországban, Ausztráliában, Kelet-Ázsiában, és – ami számomra különösen átfogó és integráló megközelítésre vall – külön vizsgálja a Kínán belüli belső, azaz vidéki-városi viszonylatú migrációt, mint olyan népességmozgást, ami világviszonylatban volumenét tekintve az egyik legjelentősebb.

A tanulmány az alábbi fő állításokat és következtetéseket fogalmazza meg az átfogó vizsgálat eredményeképpen:

1. A recesszióval járó munkapiaci szűkülés tompította a gazdasági migránsok mozgását a főbb befogadó országok irányába. És, a széles körben elfogadott nézettel ellentétben, a bevándorlók túlnyomó többsége a befogadó országban maradt ahelyett, hogy visszament volna a hazájába, a sokkal magasabb munkanélküliség és munkahiány ellenére.

²²⁵ Fix, Michael; Papademetriou, Demetrios G.; Batalova, Jeanne; Terrazas, Aaron; Yi-Ying Lin, Serena; és Mittelstadt, Michelle: Migration and the Global Recession, A Report Commissioned by the BBC World Service, Migration Policy Institute, Washington D.C. September 2009

2. Míg a teljes kép a hazautalások erőteljes csökkenését mutatja, egyes régiókban a hazautalások stabilak maradtak, sőt, egyes esetekben nőttek is. Bár globális viszonylatban összességében csökkenést tapasztalhatunk, továbbra is a kibocsátó országok stabil bevételi forrásai maradtak, míg a pénzügyi mozgások más formái, például a kölcsönök és hitelek, valamint a magánbefektetések, sokkal ingatagabbnak bizonyultak és jelentősebben csökkentek.
3. A recesszió komoly csapás volt a bevándorlók jólétére, amely nem csupán maguk a migránsokra, hanem az őket kibocsátó és befogadó országokra egyaránt negatív következményekkel jár.
4. Érdekes tapasztalat egy év után, hogy a korábban fő migrációt befogadó államok, elsősorban az Egyesült Államok, Ausztrália, és Kanada nem hoztak radikális bevándorlást visszaszorító intézkedéseket. Eszközöltek ugyan kisebb módosításokat, de azok nem mondhatók szignifikánsnak. Azonban azok az országok, amelyek gazdasága a válság előtt is instabilabb volt, a recesszióra intenzív bezárkózással reagált. Ezen országok közé tartozik például Oroszország és az Egyesült Királyság, valamint számos kelet-ázsiai kisebb ország, például Tajvan és Dél-Korea.

Philip Martin tanulmánya alapján a következőkkel tudom még kiegészíteni a fentieket:²²⁶

- A jelenlegi recesszió jellemzően nem hagyott megerősödni egyes régiókat, tehát a migránsoknak nem opció a vándorlási célpont megváltoztatása.
- A migráció alakulása a recesszió miatt az Egyesült Államokban várhatóan kevésbé lesz jelentős, mint más tradicionális bevándorlást fogadó országban (Ausztrália, Kanada, Új-Zéland stb.), mivel az USA-ba főleg családgyesítési céllal vándorolnak, és jóval kisebb az aktív munkavállalási célú migráció aránya. Ez utóbbi pedig elsődlegesen az, amelyre a recesszió nagyobb hatással van.

A válsággal kapcsolatosan az Európai Unió vonatkozásában meg kell állapítani, hogy az a közös migrációs politika szempontjából (és irányába) történő előrelendülés, amely épp a 2008 őszen aláírt migrációs paktumban is realizálódott, a válsággal sajnos megtorpanni kényszerült. A tagállamok bezárkóztak, mindegyik a saját munkapiacával elfoglalva, saját módján és politikája alapján próbálta menteni a menthetőt. Ebben a

²²⁶ Martin, Philip: The Recession and Migration: Alternative Scenarios. International Migration Institute, University of Oxford, Working Paper 13, 2009, 14-15.o.

helyzetben nem csoda, hogy a bevándorlókkal kapcsolatos közös szabályozásra való törekvés háttérbe szorult.

Ebben a környezetben nem csupán a közös migrációs politika előre vitele nehezebb, hanem minden olyan gondolat és koncepció is nehezebben kap támogatást, amely alternatív megoldásokat javasol a migráció ellenőrzésére. Pláne, ha ez a koncepció vagy javaslat még csökkentené is az állam befolyását és adminisztratív szabályozási erejét, mint ahogy az értekezésemben felvázolt elmélet!

Ezért ki merem jelenteni, hogy a dolgozatomban felvázolt koncepció és modell megvalósításának távolabbi jövőbe csúszása még egy lökést kapott a globális recessziótól. Ez azonban véleményem szerint a bemutatott érvrendszerre, annak alapjaira és megállapításaira nincs hatással, csupán a megvalósítás realitására. Tekintettel a globálisan uralkodó befektetői és politikai hangulatra, valószínűtlennek tartom, hogy a gazdaságuk ismét emelkedő pályára állításáért küzdő országok a közeljövőben azzal fognak foglalkozni, hogy hogyan lehetne a globális piaci törvények által működtetett rendnek teret biztosítani.

„Valamely új tudományos igazság nem úgy szokott győzelemre jutni, hogy az ellenfelek meggyőzetnek és kijelentik, hogy megtértek, hanem inkább úgy, hogy az ellenfelek lassanként kihalnak és a felnövekvő nemzedék már eleve hozzászokik az igazsághoz”
(Max Karl Ernst Ludwig Planck)

Befejező gondolatok

A 21. századra a világ fejlett országaiban egyre nagyobb hangot kap a migráció, mint gazdasági-társadalmi problémákat kiváltó, aktív beavatkozással kezelendő jelenség, illetve a nemzeti biztonságot fenyegető tényező. Egyre inkább az az általános érzés alakul ki az emberekben, hogy a migráció egy nem kívánt rossz, amitől a nemzetállamoknak meg kell védeniük magukat. A migráció félreértelmezésének ezt a hatását tovább erősíti, hogy 2001. szeptember 11-e óta a migrációval kapcsolatos írásokban, tanulmánykötetekben egyre nagyobb súllyal jelennek meg nemzetbiztonsági és egyéb, biztonsággal kapcsolatos témák. Sokan már szinte összekeverik a migráció és az illegális migráció fogalmait. A közvéleményt sokkal inkább az emberek vándorlásának veszélyei és problémái foglalkoztatják, mint az abból származó pozitív hatások. Kevés az olyan kutató vagy gondolkodó, aki a szeptember 11-i merénylet után már figyelmeztetett a biztonsági orientáltságú szemlélet veszélyeire. Hazánkban az egyik ilyen gondolkodó Hankiss Elemér volt, aki így fogalmazott:

„Büszkék voltunk és vagyunk, hogy a „szabad világ” polgárai lehetünk. És szorongás tölt el minket, ha arra gondolunk, hogy a szeptember 11-ei rettenet arra indíthatja Amerikát, Európát, a Nyugatot, hogy bezárkózzék. Hogy a schengeni és más meglévő korlátoknál erősebb falakkal vegye körül magát. Beteljesedhet az a néhány éve újra és újra megfogalmazott jóslat, hogy a nyugati világ előbb-utóbb arra fog kényszerülni, hogy visszavonuljon egy erődítménybe, egy "Amerika Erőd"-be, "Európa Erőd"-be, vagy akár egy "Nyugati Erőd"-be, mert csak így tudja megőrizni a maga szabadságát, jólétét, demokratikus rendjét az erődöt körül özönlő szegénység és zűrzavar félelmetes világában. A Római Birodalom hanyatlásának korában éltek a provinciák, a coloniák, a castrumok ebben az állandósult végvári állapotban. Várakban éltek, évszázadokon át a középkor lovagjai, lakótornyokban éltek Firenze vagy San Gimignano gazdag polgárcsaládjai... Érthető, hogy a riadalom utáni napokban felágaskodtak ezek a bezárkózási ösztönök. És tudjuk, nagyon nehéz lesz megtalálni a

jó egyensúlyt a biztonság vágya és a világ mindannyiunk számára elengedhetetlenül fontos nyitottsága között.”²²⁷

Hankiss Elemér után pedig egy külföldi kutató, Katja Franko Aas írásának bevezetőjéből idéznék azért, hogy megvilágítsam, csupán 7 év alatt hová jutott a világ fejlett országainak migrációs politikája: „Írásom célja rámutatni, hogy a „mozgásban a világ” – a mobilitás szociológiája – ki kell egészüljön az immobilitás szociológiájával is. Jelen korunk globális mobilitását számos immobilizációs stratégia kíséri, amelyet legmarkánsabban a nyugati világ egyre progresszívebb kerítéshúzása reprezentál; a dél-európai és USA-mexikói határ militarizálódásától egészen Ausztrália tengeri őrzárataiig és sivatagi táboraiig. Jelen korunk mobilitásának fejlődése szerves kötésben áll a kormánystratégiák részeként működő határok és falak újraéledésével. Ezek a stratégiák mereven szemben állnak a turistavilág által megjelenített határok nélküli világ képével, és a jelenkori globális átalakulás egy másik arcát mutatják. Ezért nem úgy kell ezeket érteni, mint egy pre-globális világrendhez való visszatérést, hanem mint a globalizációs körülmények esszenciális részét. Az immobilizációs stratégiák keresése nem csupán a terrorellenes harchoz kötődik, hanem már jóval előbb felerősödött. Azon országok listája, amelyek polgárai az EU-ba lépéshez vízumkötelesek, az úgynevezett „feketelista”, az 1985-ös 70-ről 1995-re 126 fölé növekedett.”²²⁸

A migráció gazdasági jelentősége – vagyis az, hogy bevándorlók nélkül a fejlett országok gazdasága mintegy megbénulna – nemcsak az átlagember, hanem a kutatók és politikusok szemében is igen gyakran elhalványul. Pedig az emberek mozgása, vándorlása természetes folyamat, amely nemcsak a vándorlóknak, hanem az őket befogadó közösségeknek is sok szempontból hasznos. Gondoljunk csak bele összehasonlításképpen, mennyire megbénulna a nagyvárosok és iparvidékek működése, ha nem jutnának folyamatos munkaerő utánpótláshoz a vidéken élő lakosok köreiből. A 20. század kezdetén az európai nagyvárosok lakosságának csak kis hányada született abban a városban, ahol élt és dolgozott. A nemzetközi migráció is ehhez hasonló, szükségszerű jelenség, de „nagyobb méreteket” ölt. A bevándorlók tehát bármennyire is tartoznak más kultúrához, bármennyire lehetnek tanulatlanok, faragatlanok, végső sorban emberek, és mint ilyen, olcsó munkájukra, vagyis a társadalomban betöltött szerepükre szükség van. Nélkülük nem alakulhat ki a fejlett országok társadalmainak további magas színvonalú működéséhez szükséges differenciáltság, munkamegosztás.

²²⁷ Hankiss Elemér: 2001. szeptember 11. – Fordulópont?, Magyar Tudomány, 2002, 6. szám, 775-784. o.

²²⁸ Aas, Katja Franko: The securitization of migration: Whose justice and whose security? Norwegian Research Council KIM programme, (Kommunikasjon, IKT og Medier) 2008, 2.o., saját fordítás

A kapitalista gazdasági-társadalmi világrend a versenyről, vagyis az emberek közötti anyagi különbségek eleve kódolt rendszeréről szól (a versenyben mindig van győztes és vesztes). Ez jól látható abból, hogy ebben a világrendben az emberek közötti anyagi különbségek globális szinten sohasem csökkentek, csak nőttek. Hozzá tartozik ehhez a világrendhez továbbá egy tulajdonság, ami lényegében egy rendszer-anomália: ez pedig a monopolizációs folyamat. Ennek lényege, hogy a verseny első győztese akadályozza a további versenyt annak érdekében, hogy „győztes” pozícióját folyamatosan fenntartsa – hiszen győztesnek lenni újabb megmérettetések nélkül igen kényelmes. A bevándorlókkal való „verseny” megtagadása a munkahelyekért pontosan olyan hatású, mint a monopóliumok elterjedése és uralma: globális szinten nézve csupán egy relatíve kis elit tartja fenn ezáltal a globális gazdasági versenyben kivívott versenyelőnyét. A migráció akadályozásának és kontrolljának minden módja ezért lényegében egy rendszeranómália, vagyis globális szinten a társadalmi-gazdasági összhasznossága egyértelműen negatív.²²⁹

Kérdéses, hogyha a világ gazdasági rendje egy adott alapelvre épül (s ma ez a liberalizmus és a verseny), mennyire életképesen tud működni ez a gazdasági rend úgy, hogy egy meghatározó építőkövére (az emberek szabad áramlására) ezek az alapelvek érvényüket veszítik. Az országukat a bevándorlóktól féltő emberek, ha félelmeik hangot kapnak és intézkedésekké materializálódnak, az általuk alkalmazott és terjesztett társadalmi rendet egy olyan alapelemétől fosztják meg, amelynek hiánya beláthatatlan következményekkel bír a rendszer működésére²³⁰. Ha a fejlett országok követnék az általuk megteremtett rendszer szabályait, akkor a nemzetközi migráció biztonsági kockázataira nem a bezárkózás, hanem az aktív és nagy erőforrásokat felhasználó asszimiláció²³¹ választ adnák. (Kérdéses persze, hogy egy hatékony asszimiláció mennyire oldható meg a migránsok kulturális jogainak megsértése nélkül. A hatékony,

²²⁹ Ezt a véleményt mára számos kutató és filozófus véli magáénak, az általam használt megfogalmazás leginkább Saskia Sassen írásaiban fordul elő (ld. pl.: Sassen, Saskia: *Elveszített kontroll? Szuverenitás a globalizáció korában*, Helikon, Budapest, 2000). Sassentől egyébként számos cikk és írás jelent meg, amely e gondolatmenetet sokkal részletesebben tárgyalja. Ezen írások egy része letölthető a Chicago-i Egyetem honlapjáról, ahol Sassen professzorként működik (<http://transnationalism.uchicago.edu/links.html>).

²³⁰ E gondolatmenetet követi Sassen, Saskia: *Elveszített kontroll? Szuverenitás a globalizáció korában*, Helikon, Budapest, 2000, és Badie, Bertrand – Smouts, Marie Claude: *A visszajára forduló világ*, Budapest, Aula, 2002.

²³¹ Szándékosan nem az integráció szót használtam, hiszen többről van itt szó.

kulturális ellentéteket legnagyobb részben feloldó asszimiláció ugyanis csak egyfajta erőszakos kulturális integráción keresztül valósulhat meg.²³²⁾

A gondolatmenetet folytatva tehát arra az összegző megállapításra juthatunk, hogy a fejlett nyugati országok által létrehozott, szabad versenyre és a termelési tényezők szabad mozgására épülő globális gazdasági rendszert e fejlett nyugati országok csak addig hajlandóak működtetni, amíg az az ő érdekeiket szolgálja, vagyis profitálnak a versenyből. A nemzetközi migráció (mint termelési tényezőáramlás) akadályozásával pedig éppen az általuk létrehozott és elterjesztett rendszer szabad működését akadályozzák. Ehhez az akadályozáshoz a nemzetközi politikai retorikában szükség van hivatalos indoklásra, amire a „biztonság”, a „kockázatok” talán a legtökéletesebb terepet nyújtják.

Az 1.2 fejezetben bemutatott ENSZ tanulmány bemutatott eredményei és adatai alapján, dolgozatomban arra próbálok rávilágítani, hogy a jelenlegi világrend csak akkor képes megfelelően működni, ha annak alapkövei, vagyis a verseny és az erre épülő piac, akadálytalanul tudnak működni a gazdasági élet fontosabb területein. A szabad termelési tényező-áramlás egyértelműen ilyen terület, s ide tartozik a munkaerő szabad vándorlása, vagyis a nemzetközi migráció is. Amennyiben valamelyik területen a rendszer felépítő alapkövei, vagyis a verseny és a piac korlátozva van, onnantól kezdve az egész rendszer működési rendellenességeket fog felmutatni, sőt, adott esetben ez oda is vezethet, hogy a rendszer fenntarthatósága is veszélybe kerülhet. A Föld társadalmainak tehát – különösen a fejlett országoknak – a jelenlegi világrend fennmaradásához újra kell értékelnie a nemzetközi migráció fontosságát és el kell tudnia viselni a bevándorlókat, ha józanul akar szembe nézni a jelenlegi kihívásokkal. Amennyiben ez nem sikerül, az könnyen a fejlődés megtorpanásához vezető tényezővé válhat (ha már nem vált azzá...), és a globális egyensúlytalanságot, vagy akár a gazdasági-társadalmi rendszer válságának kialakulását segítheti.

Dolgozatom egyik felvetett alapgondolata az, hogy amennyiben a biztonságot egy központi, kiemelten figyelembe vételre szoruló tényezőként kezeljük, eljuthatunk a nemzetközi migráció kontrollját szükségesnek kimondó megállapításhoz. Mindazonáltal, a migráció kontrolljának szükségességét – elismerve ugyan piactorzító hatásait – tekintetbe véve a jelenleg fennálló jóléti rendszerek működését és a határok lebontásának valószínűleg radikális hatását, elvettem. Azonban a nemzetközi

²³²⁾ Az előző gondolatmenetből egy nagyon érdekes ellentétpár emelkedik ki. Nevezetesen, a liberális gazdasági rend alapját képező szabad termelési tényezőáramlás áll szemben a kultúra és az identitás szabad gyakorlásával, amely az elfogadott emberi jogoknak egy fontos eleme.

migráció, mint tényezőáramlás torzítottságát kutatásomban nem csupán a migráció pusztá korlátozásában véltem felfedezni, hanem *a korlátozás módjában is*. Arra jutottam ugyanis, hogy a migránsokat befogadó államok esetében a szabad piacnak a bevándorlókat húzó-taszító erőit az is nagyon erősen torzítja, hogy a migráció ellenőrzésekor a bevándorlók szűrése nem optimális, mivel a szelekciót nem a piac, hanem az államok által működtetett hivatalok saját elveik és „szeszélyeik” alapján határozzák meg. Ez pedig, mivel egyfajta terv alapú és nem piaci alapú szelekció, nagyon erősen korlátozza a szabad piaci mechanizmusokat.²³³ Dolgozatom tehát legfontosabb hipotézisében vitatja azt az elméletet és gyakorlatot, amely szerint a migráció hatékony kontrollja kizárólag adminisztratív, mintegy felülről megállapított, hatósági rendszerek által lehetséges. Számos érvet hoztam fel és szakértők, kutatók véleményét vizsgáltam, hogy rámutassak: a migráció kontroll jelenleg alkalmazott gyakorlata sem hatékonynak, sem hatásosnak nem mondható. Ezért javaslatot tettem arra nézve, hogy hogyan lehetne a migráció szelekcióját és kontrollját alternatív, piaci alapú módon végezni. Igyekeztem rámutatni, hogy ez a megoldás mind a nemzetközi társadalmi-gazdasági rendszerek működése, mind pedig a biztonsági szempontok érvényesítése szempontjából miért lenne hatékonyabb.

Egy másik szemszögből megfogalmazva: dolgozatom alapvetésként kezeli azt a tényt, hogy a jelenkori nemzetközi migráció túlnyomó része gazdasági okokra vezethető vissza, vagyis a migráció esetében semmi másról nincs szó, mint arról, hogy a globális gazdasági rendszer működési mechanizmusának elvei és törvényei szerint az egyik termelési tényező (a munka) piacán a verseny törvénye komoly nyomással próbálja kiegyenlíteni a munkaerőpiac egyensúlytalanságait az emberek vándorlása által. A nemzetközi migráció tehát egy gazdasági, piaci mechanizmusok által generált jelenség. Munkámban azt az álláspontot képviselem, hogy amennyiben a biztonsági szempont miatt ezt a piaci tényezőáramlást mindenképpen korlátozni kell, azt mindenképpen hatásosabb és hatékonyabb lenne adminisztratív hatósági eszközök helyett piaci eszközökkel tenni. Rövidebben megfogalmazva: állításom szerint egy gazdasági eredetű jelenség megfelelően hatékony kezeléséhez gazdasági, a piacok által működtetett eszközökre van szükség.

Ez az állítás, amennyiben elméleti síkról elérkezne a gyakorlati megvalósítás fontolgatásáig, véleményem szerint nem csupán egy erős paradigmaváltást jelentene a

²³³ A harmadik fejezetben ezt a jelenséget röviden úgy fogalmaztam meg, hogy a terv alapú szűrés és kontroll miatt a bevándorlás területén lényegében egy világáramlást állunk szemben.

migráció szelekciós és ellenőrzési mechanizmusának vonatkozásában, hanem erős tovagyrúzó hatással bírna a globális gazdasági-társadalmi rendszer működésére nézve is.

A harmadik fejezetben tehát arra törekedtem, hogy bemutassam a piaci eszközöknek és módszereknek egy olyan rendszerét, amellyel a migráció kontrollja a jelenlegi nemzetközi gyakorlathoz képest egész más alapelvek szerint, más módon működne. Ennek a rendszernek az a lényege, hogy a bevándorlókat nem a kormányok által meghatározott alapelvek szerint szelektálnák és szűrnék, hanem ezt a szelekciót a piaci mechanizmusokra bíznák azáltal, hogy a bevándorlást egy indexrendszer alapján kiszámított, a bevándorló által belépéskor kifizetendő díjhoz kötnék.²³⁴ Ezzel az eszközzel egy olyan szűrőhálót kezdenének el működtetni, amely a piaci törvények és szabályszerűségek alapján működne. Maga a rendszer működési mechanizmusa igen komoly tervezést igényel és számos kérdést felvet, ezekre a harmadik és negyedik fejezetekben igyekeztem szisztematikus válaszokat adni, mintegy cizellálva a koncepciót.²³⁵

Az általam felvázolt rendszer működése közgazdasági szempontból véleményem szerint a környezeti gazdaságtanban felvetett, piaci alapon működő környezetvédelmi díjakhoz és limitekhez hasonlít. A cél az utóbbi esetben az ipari termelést végző vállalatokra termékenként kiszabott környezetvédelmi díjhoz hasonlóan bevándorlónként kiszabott díjjal csökkenteni a bevándorlás iránti keresletet, mivel az egy adott szint felett biztonsági kockázatokkal jár. Ezáltal a hirtelen túl nagy méreteket öltő migráció volumene kordában tartható és a kiszabott díj mértékének alakításával valamelyest befolyásolható, ám mégis alapvetően a piac végzi a szelekciót – hasonlóan a túl intenzív ipari tevékenységgel okozott környezeti károk mérsékléséhez.

Hangsúlyosan kiemelem azonban, hogy a bevándorlási díjak felvázolt rendszere, bár paradigmaváltás lenne a migrációs politikák gyakorlatát tekintve, még sikeressége esetén sem oldaná meg teljes mértékben a migrációnak – vagyis a munkaerő mint termelési tényező nemzetközi áramlásának – a korlátozásával járó nemzetközi feszültségeket, mivel a migráció ugyan részben felszabadulna a tervezési szelekció torzítása alól, de attól még korlátozva lenne. Ez a módszer szintén nem oldaná fel a

²³⁴ Itt fontosnak tartom kiemelni, hogy – amint a harmadik és negyedik fejezetekből kiderült – nem újra feltalálni szándékozom a vízumot, mivel ebben az esetben relatíve magas összegű díjakról van szó.

²³⁵ Ilyen kérdések pl. a piaci szűrőmechanizmus jellege (kvóták és aukció vagy bevándorlási díj), a menekültek és emberi jogok kérdése, a bűnözők és terroristák kiszűrése stb.

befogadók és a befogadottak közötti kulturális feszültségeket, és az ezekkel járó identitás-válságok hatását.

Dolgozatom logikai gondolatmenetét és eszmefuttatásait követve a második fejezetben felállított hipotézis helyességéhez jutok, vagyis „a nemzetközi migráció trendjeinek változtatásához, a hatásos és hatékony²³⁶ „migrációkezeléshez” az államoknak más, egészen új elvekre felépített módszerekre lenne szükségük”. Ennek kivitelezéséhez kezdeti lépésként alapvető változásra lenne szükség a migrációs diskurzusban, amely kitörést keres abból a csapdából, hogy jogászai, hatósági, biztonsági szemlélettel fordul a migrációkezelés felé, és ha már a „kontroll” szükségességét, mint ideát meg is tartja, az ellenőrzési/szelekciós rendszert nem jogi és adminisztratív úton, hanem gazdasági, piaci módszerekkel igyekszik realizálni. E szemléletmódnak azt a kiindulási elvet kellene magáévá tennie, miszerint a tömeges nemzetközi migráció alapvetően olyan világjelenség, amelynek gyökerei a gazdasági rendszerben keresendők. Ezért a jelenség csak olyan megoldásokkal befolyásolható hatékonyan, amelyek gazdasági eszközöket és piaci módszereket alkalmaznak.

A migráció ezen újfajta megközelítései a 21. század elején már megjelentek, főképp német és osztrák kutatók, közgazdászok kezdtek el új ötletekre épülő modelleket felállítani a kérdésben²³⁷. A negyedik fejezetben egy ilyen, alternatív vízumrendszerre épülő modellt mutattam be és elemeztem, ezáltal elméleti úton levezetve, hogy egy ilyen piaci alapra helyezett, alternatív migráció kontroll rendszer a jelenleg működő rendszerekhez képest a nemzetközi migrációval kapcsolatos problémák zömére mennyivel hatásosabb és hatékonyabb megoldást kínálna.

Végkövetkeztetésem mindazonáltal az, hogy a dolgozatomban felvázolt alternatív, piaci alapra helyezett migrációkezelő rendszerek és modellek gyakorlatban történő megvalósítása számos okból kifolyólag ma még nem reális. Talán, a jövőben, esetleg évtizedek múlva, a közvélemény és a politika is belátja majd a koncepció végrehajtásából nyerhető előnyöket. Mivel azonban nem ismerjük a közeljövőben zajló társadalmi-gazdasági változások jellegét, meg kell jegyeznünk, hogy addig még számos olyan globális változást hozó körülmény adódhat, amelyek alapján az e tanulmányban leírt okfejtések és következtetések is érvényüket veszthetik.

²³⁶ E két fogalom dolgozatomban értelmezett jelentését a 3.3.1. alfejezet tárgyalja.

²³⁷ Ennek alapja Michael Jandl ún. „development visa” (fejlesztési vízum) elmélete:

Jandl, Michael: The Development-Visa Scheme: a proposal for a market-based migration control policy, Global Migration Perspectives, No. 3., June 2005 (www.gcim.org)

Felhasznált irodalom

- Aas, Katja Franko: *The securitization of migration: Whose justice and whose security?* Norwegian Research Council KIM programme, (Kommunikasjon, IKT og Medier) 2008
(<http://imer.uib.no/14Nordic/Papers%20fra%2014.%20Migrasjonsforskerkonferanse/Aas.pdf> , 2009.06.06.)
- Abrahamsen, R.: Blair's Africa: *The Politics of Securitization and Fear*, Alternatives, 30(1), 2005, 55-80.o.
- Angelescu, Irina: *All New Migration Debates Commence in Rome: New Developments in the Securitization of Migration in the EU*, Across Fading Borders: The Challenges of East-West Migration in the EU, April 2008 (www.eumap.org, 2009.02.26.)
- Aradau, C.: *Security and the Democratic Scene: Desecuritization and Emancipation*, Journal of International Relations and Development, 7(4), 2004, 388- 413.o.
- Badie, Bertrand – Smouts, Marie Claude: *A visszájára forduló világ*, Budapest, Aula, 2002
- Bagaric, Mirko és Morss, John: *State Sovereignty and Migration Control: The Ultimate Act of Discrimination?* Journal of migration and refugee issues, vol. 1, no. 1, 25-50.o.
- Balogh Róbert: *Migráció mint anomália – a bevándorló kérdéstől a bevándorló veszélyig* (www.dieip.hu, 2009.02.10.)
- Balzacq, T.: *The three faces of securitization: political agency, audience and context*. European Journal of International Relations 11(2), 2005, 171-201.o.
- Baubock, Rainer: *Ethical problems of Immigration and Control and Citizenship*. in: Cohen, R. (szerk), *The Cambridge Survey of World Migration* 551, 1995
- Becker, Gary: *The Economic Approach to Human Behavior*, University of Chicago Press, 1976
- Becker, Gary és Becker, Guity Nashat: *The Economics of Life: From Baseball to Affirmative Action to Immigration, How Real-World Issues Affect Our Everyday Lives*. McGraw-Hill Education, 1996
- Behnke, A.: *The Message or the Messenger? Reflections on the Role of Security Experts and the Securitization of Political Issues*, Cooperation and Conflict, 35(1), 2000, 89-105.o.
- Bigo, D.: *When two become one: internal and external securitizations in Europe. International relations theory and the politics of European integration: power, security and community*. M. C. Williams and M. Kelstrup. London, Routledge: 304, 2000
- Bigo, D.: *Security and immigration: towards a critique of the governmentality of unease*. Alternatives Special Issue, 2002, 63-92.o.
- Bilger, Veronika, Martin Hofmann, Michael Jandl: *Human Smuggling as a Transnational Service Industry*, International Migration 2007, Special Edition on Human Smuggling

- Bommes, Michael: *The Shrinking Inclusive Capacity of the National Welfare State: International Migration and the Deregulation of Identity Formation*, in: Grete Brochmann (ed.), *The Multicultural Challenge*, (Comparative Social Research). 22. Oslo: Elsevier, 2003. 43-67.o.
- Bommes, Michael és Morawska, Ewa (szerk.): *International Migration Research: Constructions, Omissions, and the Promises of Interdisciplinarity*, Ashgate, Burlington, 2005
- Borjas, George J.: *The Economic Analysis of Immigration*, In: Ashenfelter, Orley és Card, David (szerk.): *Handbook of Labor Economics*, 1679-1769, Amsterdam, Elsevier 3, 1999
- Bourdieu, Pierre; és Loic J. D. Wacquant: *An invitation to reflexive sociology*, University of Chicago Press, 1992
- Boyd, M.: *Family and Personal Networks in International Migration: Recent Developments and New Agendas*, *International Migration Review*, 1989, Vol. 23, No. 3: 638–670.o.
- Brettell, Caroline B. és Hollifield, James F. (szerk.): *Migration Theory: Talking Across Disciplines*, Routledge New York 2000
- Brochmann, G. and Dölvik, J.E.: *Is immigration an enemy of the welfare state*, in D. Papademetriou (szerk.): *Europe and its immigrants in the 21st century*, Washington, Migration Policy Institute, 2006
- Brown, Oli: *Migration and Climate Change*, IOM Research Series, No. 31. 2008
- Brücker, H. és Cécily Defoort: *The (Self-)Selection of International Migrants Reconsidered: Theory and New Evidence*, IZA DP No. 2052, March 2006 (<http://ftp.iza.org/dp2052.pdf> 2009.12.19.)
- Buchanan, James: *An Economic Theory of Clubs*, *Economica*. 1965, 32: 1-14.
- Buzan, Barry és Ole Waever: *Security: a new framework for analysis*. London, Lynne Rienner Publications, 1998
- Caballero-Anthony; M., Emmers, R.; és A. Acharya (szerk): *Non-Traditional Security in Asia. Dilemmas in Securitization*. Aldershot: Ashgate, 2006
- Castles, Stephen: *A migrációs politikák kudarcainak okai*, Lucidus kiadó, 2004, 1. szám
- Castles, S., és Miller, M.: *The Age of Migration*, Guilford, New York , 1993
- Castles, S.; Hansen, P.; és Schierup, C.: *Migration, citizenship, and the European welfare state: a European dilemma*, New York, Oxford University Press, 2006
- Catan, T.: *Spain's Jobs Crisis Leaves Immigrants Out of Work: With Prospects Worse Elsewhere, Few Takes for Government Campaign Offering to Pay Legal Foreigners Who Return Home* *The Wall Street Journal*. New York, 24 January 2009 (<http://online.wsj.com/article/SB123275552359911807.html> 2009.12.12.)
- Ceyhan, A, and A., Tsoukala: *The Securitization of Migration in Western Societies: Ambivalent Discourses and Policies*, *Alternatives*, 27(Special Issue), 2002, 21-39.o.
- Chang, Howard F.: *Liberalized Immigration as Free Trade: Economic Welfare and the Optimal Immigration Policy*, 145 U. Pa. L. Rev. 1147, 1997
- Chang, Howard F.: *The Economic Case for Liberalized Immigration*, IGCC Working Paper, presented at the immigration symposium held at UCLA on April 4, 1998

- (<http://igcc.ucsd.edu/research/IDDC/immigration/presentations/Chang.pdf> 2009.02.17.)
- Chang, Howard F.: *The Immigration Paradox: Poverty, Distributive Justice, and Liberal Egalitarianism*, University of Pennsylvania Law School, NELCO, 2003 February (http://lsr.nellco.org/cgi/viewcontent.cgi?article=1025&context=upenn_wps, 2009.02.17.)
- Chang, Howard F.: *The Economics of International Labor Migration and the Case for Global Distributive Justice in Liberal Political Theory*, Cornell International Law Journal 2007 (http://organizations.lawschool.cornell.edu/ilj/symposium/papers/economics_chang.pdf 2009.02.17.)
- Clandestino Research Project: Size and Development of Irregular Migration to the EU, October 2009, (http://irregular-migration.hwwi.net/typo3_upload/groups/31/4.Background_Information/4.2.Policy_Briefs_EN/ComparativePolicyBrief_SizeOfIrregularMigration_Clandestino_Nov09_2.pdf 2010.02.07.)
- Collins, A.: *Securitization, Frankenstein's Monster and Malaysian Education*, Pacific Review, 18(4), 2005, 567-588.o.
- Cseresnyés Ferenc: *Migráció az ezredfordulón*, Dialog Campus kiadó, Budapest-Pécs, 2005
- Cyrus, Norbert – Vogel, Ditta: *Irregular Migration in Europe – Doubts about the Effectiveness of Control Strategies*, Focus Migration, Hamburg Institute of International Economics (HWWI), Policy Brief No. 9., 2008 March (www.focus-migration.de, 2009.03.12.)
- DeVoretz, Don. J.: *Immigration policy: methods of economic assessment*, UN Global Commission on International Migration, Geneva, Switzerland, October 2004(www.gcim.org, 2007.06.17.)
- Dijck, Dominique Van: *Is the EU Policy on Illegal Immigration Securitized? Yes, of course!* Paper to be presented at the 3rd Pan-European Conference on EU Politics, Istanbul, 21-23 September 2006
- Doomernik, Jeroen, és Jandl, Michael: *Modes of Migration Regulation and Control in Europe*, IMISCOE Research Series, Amsterdam University Press 2008
- Düvell, Frank: *The securitization of migration in Western societies: Ambivalent discourses and policies*, IMISCOE Cluster A1 munkacsoporton elhangzott előadás, Budapest, 2009 június 25.
- Emmers, R.: *Securitization*, in: Collins, A. (szerk): *Contemporary Security Studies*. Oxford University Press, 2007, 109-125.o.
- Eriksson, J.: *Observers or Advocates? On the Political Role of Security Analysts*, Cooperation and Conflict, 34(3), 1999, 311-330.o.
- Eylemer, Sedef; Semsit, Suhal; és Tas, Ilkay: *Securitization of Migration Policies in EU's Relations with its Neighborhood*, 2006 (http://www.enp-summerschool.eu/research_papers/Semsit%3BEylemer%3BTas%20final%20paper.pdf, 2009.06.07.)

- Facchini, Giovanni és Maria Mayda, Anna: *The Political Economy of Immigration Policy*, Human Development Research Paper, UNDP 2009/03
- Fauser, M.: *Transnational Migration? A National Security Risk? Securitization of Migration Policies in Germany, Spain and the United Kingdom*, Reports and Analyses 2/06, Center for International Relations, Warsaw, 2006 (<http://www.csm.org.pl> 2009.02.07.)
- Faist, Thomas: *The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces*, Oxford University Press, 2000
- Faist, Thomas; és Peter Kivisto (szerk): *Beyond a Border: The Causes and Consequences of Contemporary Immigration*. Thousand Oaks, Pine Forge Press, 2009
- Fawcett, J. T.: *Networks, linkages and migration systems*. International Migration Review, 1989, vol. 23: 671–680.o.
- Findlay, A.M.: *A migration channels approach to the study of high level manpower movements: a theoretical perspective*, International Migration, 1990, No. 28(1), 15-23.o.
- Findlay, A.M. és Garrick, L.: *Scottish emigration in the 1980s: a migration channels approach to the study of skilled international migration*, Transactions of the Institute of British Geographers, 1990, No. 15(2), pp. 177-92.o.
- Fix, Michael; Papademetriou, Demetrios G.; Batalova, Jeanne; Terrazas, Aaron; Yi-Ying Lin, Serena; és Mittelstadt, Michelle: *Migration and the Global Recession*, A Report Commissioned by the BBC World Service, Migration Policy Institute, Washington D.C., September 2009 (<http://www.migrationpolicy.org/pubs/MPI-BBCreport-Sept09.pdf> 2010.02.25.)
- Freeman, Gary P.: *Modes of Immigration Politics in Liberal Democratic States*, International Migration Review 29 (4), 1995, 881-902.o.
- Freeman, R.: *People flows in globalization*, Journal of Economic Perspectives 20, 2006, 145-170. o.
- Frey, Bruno S.: *Ökonomie ist Sozialwissenschaft, Die Anwendung der Ökonomie auf neue Gebiete*, München: Vahlen, 1990
- Gál Zsolt: *Bevándorlás az Amerikai Egyesült Államokban és az Európai Unióban – Enyhíti vagy elmélyíti az öregedés okozta problémákat*, Doktori Disszertáció, Budapesti Corvinus Egyetem, 2008
- Geddes, A.: *Migration and the welfare state in Europe*, The Political Quarterly, vol. 74, no. s1, 2003, 150-162.o.
- Glick-Schiller, N., Basch, L.G. és Szanton-Blanc, C.: *Towards a Transnational Perspective on Migration: Race, Class, Ethnicity, and Nationalism Reconsidered*, The New York Academy of Science, New York, 1992
- Granovetter, M.S.: *Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness*, The American Journal of Sociology, 1985, 91(3)
- Grubel, H., és A. Scott: *The international flow of human capital*, American Economic Review, 1966, 56
- Haas, Hein de: *Mobility and Human Development*, Human Development Research Paper, 2009/1 UNDP 2009

- Haas, Hein de: *Migration and Development: a theoretical perspective*, Center for Interdisciplinary Research, Bielefeld, Germany, 2007, (<http://www.scribd.com/doc/19260119/Migration-Theory> , 2010.01.06.)
- Hablicsek, László: *Demográfiai öregedés és gazdasági aktivitás*, Korfa 2008/1
- Hajer, A. M. és W. Versteeg: *Performing governance through networks*. European Political Science 4, 2005
- Hal Kane: *Elhagyni az otthont*. In: A világ helyzete, 1995. A Worldwatch Institute jelentése a fenntartható társadalomhoz vezető folyamatról. Föld Napja Alapítvány, Bp., 1995.
- Halfmann, Jost és Bommes, Michael: *Staatsbürgerschaft, Inklusionsvermittlung und Migration. Zum Souveränitätsverlust des Wohlfahrtsstaates*, in: Michael Bommes és Jost Halfmann (szerk): *Migration in nationalen Wohlfahrtsstaaten. Theoretische und vergleichende Untersuchungen*. IMIS-Schriften 6. Osnabrück, 1998, 81-101.o.
- Hankiss Elemér: *2001. szeptember 11. – Fordulópont?*, Magyar Tudomány, 2002, 6. szám, 775-784. o.
- Hansen, L.: *The Little Mermaid's Silent Security Dilemma and the Absence of Gender in the Copenhagen School*, Millennium, 29(2), 2000, 285-306.o.
- Hanson, Gordon H.: *The Governance of Migration Policy*, Human Development Research Paper 2009/2 UNDP 2009
- Hárs, Ágnes, és Endre, Sík: *Towards Balanced Tightening of Regulations on Irregular Employment*, In: *Addressing The Irregular Employment Of Immigrants In The European Union: Between Sanctions And Rights*, IOM Budapest, July 2008
- Herman, Vivian és Hunger, Uwe: *Immigration Policy on the Highly Qalified in the US*, IMIS-Beitrage 22, 2003
- Hollifield, James F.: *Immigrants, Markets and States. The Political Economy of Postwar Europe*. Harvard University Press, 1992
- Hugo, Graeme: *Migration, Development and Environment*, IOM Research Series, No. 35. November 2008
- Huysmans, Jef: *The European Union and the Securitization of Migration*, Journal of Common Market Studies, vol. 38, no 5. 2000, 751 – 777.o.
- Huysmans, J.: *Defining Social Constructivism in Security Studies: The Normative Dilemma of Writing Security*, Alternatives, 27 (Special Issue), 2002, 41-62.o.
- Huysmans, J.: *The Politics of Insecurity: Fear, migration and asylum in the EU*. London and New York: Routledge, 2006
- Ibrahim, M.: *The Securitization of Migration: A Racial Discourse*, International Migration, 43(5), 2005, 163-187.o.
- Jackson, N. J.: *International Organizations, Security Dichotomies and the Trafficking of persons and Narcotics in Post-Soviet Central Asia: A Critique of the Securitization Framework*, Security Dialogue, 37(3), 2006, 299-317.o.
- Jackson, Pamela Irving és Parkes, Roderick: *Globalization and the Secularization of Immigration Policy Competing Influences on Immigrant Integration Policy in Germany, France, Britain and the United States*, Rhode Island College, Center for

- European Integration (ZEI), Germany, In: *Human Architecture: Journal of the Sociology of Self-Knowledge*, Iv, Special Issue, Summer 2006, 131-146
- Jandl, Michael: *Estimates on the Numbers of Illegal and Smuggled Immigrants in Europe*, előadás, 8. International Metropolis Conference, Embercsempészettel Foglalkozó Munkacsoport, 2003. szeptember 17.
- Jandl, Michael (szerk): *Innovative Concepts for Alternative Migration Policies*. IMISCOE series, Amsterdam University Press, Amsterdam 2007
- Jandl, Michael: *The Development Visa Scheme: a proposal for a market-based migration control policy*, Global Migration Perspectives No. 36. 2005 June, (www.gcim.org, 2007.06.17.)
- Jurado, Elena és Annie Bruzzone: *Rethinking Migration. Work and Welfare in a Mobile Economy*. Policy Network, London, December 2008 (www.policy-network.net 2009.12.02.)
- Kardulias, P. Nick és Thomas D. Hall: *A World-Systems View of Human Migration Past and Present: Providing a General Model for Understanding the Movement of People* (<http://www.forumonpublicpolicy.com/archivesum07/kardulias.pdf>, 2009.11.24.)
- Kniveton, Dominic; Schmidt-Verkerk, Kerstin; Smith, Christopher; Black, Richard: *Climate Change and Migration: Improving Methodologies to Estimate Flows*, Brighton Sussex University, IOM Research Series, No. 33. 2008
- Kolb, Holger és Egbert, Henrik: *Migrants and Markets*, IMISCOE Research Series, Amsterdam University Press, 2008
- Kolb, Holger: *Entrance fees for migrants: A fair and efficient proposal for immigration policy reform*, IMISCOE Policy Brief, No. 11, August 2008
- Kolb, Holger: *States as Clubs – The Political Economy of Immigration and Integration Policies*, Center for International Relations, Reports&Analyses 25/6, Warsaw 2006
- Koser, Khalid: *Irregular migration, state security and human security*, 2005 September (www.gcim.org, 2007.06.17.)
- Krizsán Brigitta: *Az Európai Unió és a migráció – belső szabadság, külső elzárkózás* (www.dieip.hu, 2009.02.10.)
- Kröhnert, Steffen; Hossmann, Iris; és Klingholz, Reiner: *Europe's Demographic Future – Growing Regional Imbalances*, Berlin Institute for Population and Development, November 2008
- Lebhart, G.: *Internationale Migration: Hypothesen, Perspektiven und Theorien*. Demographie aktuell, 2002
- Lee, Everett S.: *A Theory of Migration*, Demography 3, 1966
- Leiner, Nadine: *International Migration in the Presence of Public Goods*, Annales d'Économie et de Statistique, No. 47, Développements récents en économie internationale / Recent Developments in International Economics (Jul. - Sep., 1997), 151-170. o. (<http://adres.ensae.fr/anciens/n47/vol47-09.pdf> 2009.09.12.)
- Leonard, Dr. Sarah: *The 'Securitization' of Asylum and Migration in the European Union: Beyond the Copenhagen School's Framework*, Paper presented at the SGIR Sixth Pan-European International Relations Conference, 12-15 September 2007, Turin (Italy)

- Lewis, W. Arthur: *Economic Development with Unlimited Supplies of Labour*, Manchester School of Economic and Social Studies, 1954 22: 139–191
- Locke, John: *Értekezés a polgári kormányzat igazi eredetéről, hatásköréről és céljáról*, Politikai gondolkodók, Gondolat kiadó - Bp. 1986
- Lomnitz, L.: *Networks and Marginality: Life in a Mexican Shantytown*, Academic Press, New York, 1977
- Lukács Éva – Király Miklós (szerk.): *Az Európai Unió és a migráció*, Szociális és Családügyi Minisztérium, 2001
- Martin, Philip: *The Recession and Migration: Alternative Scenarios*. International Migration Institute, University of Oxford, Working Paper 13, 2009 (www.imi.ox.ac.uk/pdfs/wp13-martin 2010.02.25.)
- Masika Edit – Harmati Gergely: *Egységes Belbiztonsági és Jogi térség Európában*, ISM, Budapest, 1999
- Massey, Douglas S.: *Social Structure, Household Strategies, and the Cumulative Causation of Migration*. Population Index 56 (1990)
- Massey, Douglas S., Joaquin Arango, Graeme Hugo, Ali Kouaouci, Adela Pellegrino, és J. Edward Taylor: *Worlds in Motion: Understanding International Migration at the End of the Millennium*. Oxford: Clarendon Press, 1998
- Melegh Attila: *Globalizáció és migráció*, Korfa, 2002/1
- Melegh Attila: *Munkások vagy migránsok?*, *Globalizáció és migráció a társadalomtudományi irodalom tükrében*, 2004, Eszmélet Füzetek 62.
- Migráció mint összeurópai probléma – KERA. 1994
- Mincer, Jacob: *Schooling, Experience, and Earnings*. New York: Columbia University Press, 1974
- Myers, M. Gordon és Papageorgiou, Yorgos Y.: *Towards a Better System of Immigration Control*, Journal of Regional Science, Volume 42, 2002 February, 51-74.o.
- Nagy Boldizsár: *Menekültek-menekülők. Magyarországi dilemmák*. In: Kende Tamás (szerk.): *Nemzetközi jogi szemelvények és dokumentumok I.*, Osiris Kiadó, Budapest 2000. 426-441. o.
- Nagy László: *Az európai integráció biztonságpolitikai dimenziói*, Hadtudomány 1994. 1. sz. 14-19. old
- Oberai, Amarjit S., and H. K. Manmohan Singh: *Migration, Remittances and Rural Development: Findings of a Case Study in the Indian Punjab*, International Labor Review 1980 119: 229–241.o.
- Olson, Mancur: *The Logic of Collective Action*. Cambridge (Mass.): Harvard University Press, 1965
- Papademetriou, D.G., M. Sumption és W. Somerville: *Migration and the Economic Downturn: What to Expect in the European Union*, Migration Policy Institute, Washington, D.C., January 2009
- Papademetriou, D. és Terrazas, A.: *Immigrants and the Current Economic Crisis: Research Evidence, Policy Challenges, and Implications*. Migration Policy Institute,

- Washington DC, 2009
http://www.migrationpolicy.org/pubs/lmi_recessionJan09.pdf 2009.12.12.)
- Passel, Jeffrey S. és Cohn, D'Vera: *A Portrait of Unauthorized Immigrants in the United States*, Washington DC: Pew Hispanic Center, 2009,
<http://pewhispanic.org/reports/report.php?ReportID=107>, 2010.02.07.)
- Pastore, Ferruccio: *Migration and security - Conceptual and practical linkages in the international sphere, Comparing Securitization Processes (Some conceptual and empirical hints)*, IMISCOE Cluster A1 munkacsoporton elhangzott előadás, Budapest, 2009 június 25.
- Petővári Bence: *A civil társadalom szerepe a migrációs politika alakulásában*, Társadalom és Honvédelem 2009, 1. szám
- Pies, Ingo: *Theoretische Grundlagen demokratischer Wirtschafts- und Gesellschaftspolitik – der Beitrag Gary Beckers*, Tübingen: Mohr, 1998
- Piore, Michael J.: *Birds of Passage: Migrant Labor and Industrial Societies*. Cambridge University Press, 1979
- Portes, A.: *The Informal Economy and Its Paradoxes*. In: Smelser, N.J. & Swedberg, R. (szerk.), *The Handbook of Economic Society*. Princeton University Press, 1994
- Portes, A., Guarinzo, L.E. és Landolt, P.: *The Study of Transnationalism: Pitfalls and Promise of an Emergent Research Field*, *Ethnic and Racial Studies*, 1999, 22(2)
- Pries, L.: *New Migration and Transnational Spaces*, In: Pries, L. (szerk.): *Migration and Transnational Social Spaces*. Ashgate, 1999
- Pritchett, L.: *The future of migration: Accommodating irresistible forces and immovable ideas*, mimeo, JFK School of Government, Harvard University 2006
- Ravenstein, Ernest G.: *The Laws of Migration*. *Journal of the Royal Statistical Society*, 1889
- Rédei Mária: *Economics of migration*. *Tradecraft Review*, Periodical of the Scientific Board of MSO. Vol. 6/1. Special issue 2008. 30-38. o.
http://www.kbh.gov.hu/publ/szakmai_szemle/2008_kulonszam.pdf , 2009.09.12.)
- Rédei Mária: *A nemzetközi migráció aktuális kérdései*. In: *A megváltozott biztonsági környezet*. Szakmai Tudományos Közlemények, CD ROM kiadás.
http://www.kbh.gov.hu/publ/szakmai_tudkozl/cd_megvalt_bizt_korny/eloadasok/13-10.ppt , 2009.09.12.)
- Rédei Mária (szerk.): *Magyarországot érintő nemzetközi migráció*, Budapest, MK Katonai Biztonsági Hivatal, 2006
- Rédei Mária: *Mozgásban a világ: a nemzetközi migráció földrajza*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2008
- Rédei Mária: *Who is Governing International Migration?* In: *Tradecraft Review*, Periodical of the Scientific Board of MSO. Vol. 5. Special Issue 2007. pp. 83-95.
http://www.kbh.gov.hu/publ/szakmai_szemle/2007_kulonszam.pdf , 2009.09.12.)
- Roe, P.: *Securitization and Minority Rights: Conditions of Desecuritization*, *Security Dialogue*, 35(3), 2004, 279-294.o.
- Ruggie, J., Gerard: *Constructing the world polity: essays on international institutionalization*. London, Routledge, 1998

- Sassen, Saskia: *Elveszített kontroll? Szuverenitás a globalizáció korában*, Helikon, Budapest, 2000
- Sassen, Saskia: *A Sociology of Globalization*. New York & London: W.W. Norton & Company, 2007
- Schultz, Theodore: *Transforming Traditional Agriculture*. New Haven, Yale University Press, 1964
- Siebert, Horst (szerk.): *A Challenge for Europe*, Tübingen: Mohr Siebeck, 1994
- Sík Endre: *A migráció szociológiája*. Budapest, 2001
- Simon, Julian: *Immigrants, Taxes and Welfare in the United States*. Population and Development Review, 10 (1), 1984, 55-69. o.
- Sjaastad, Larry A.: *The Costs and Returns of Human Migration*, Journal of Political Economy 70(5), 1962
- Starrett, David A.: *Foundations of Public Economics*. Cambridge University Press, 1988
- Stark, Oded: *The Migration of Labor*. Cambridge, 1991
- Stark, O., C. Helmenstein, és A. Prskawetz: *A brain gain with a brain drain*, Economics Letters, 1997, 55
- Stichweh, Rudolf: *Migration, nationale Wohlfahrtstaaten and die Entstehung der Weltgesellschaft*, In: Bommes, Michael, és Halfmann, Jost (szerk.): *Migration in nationalen Wohlfahrtstaaten. Theoretische und vergleichende Untersuchungen*, Osnabrück: Rasch, 1998, 49-61.o.
- Stiglitz, Joseph: *Distinguished Lecture on Economics in Government: The Private Uses of Public Interests: Incentives and Institutions*, Journal of Economic Perspectives 12 (2), 1998, 3-22.o.
- Straubhaar, Thomas: *New Migration Needs a NEMP (A New European Migration Policy)*, HWWA Discussion Paper 2000
- Straubhaar, Thomas: *Migration im 21. Jahrhundert*, Tübingen: Mohr Siebeck, 2002
- Straubhaar, Thomas és Zimmermann, Klaus F.: *Towards a European Migration Policy*, Population Research and Policy Review, 12, 1993, 225-241.o.
- Szabó A. Ferenc: *Demográfiai problémák biztonságpolitikai vonatkozásai egykor és ma*, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 1999
- Szabó A. Ferenc: *A nemzetközi migráció és korunk biztonságpolitikai kihívásai*, Zrínyi Kiadó, Budapest, 2006
- Szabó A. Ferenc: *Migráció, biztonság, EU-bővítés. Védelmi tanulmányok*, Gazdag Ferenc, SVKH, Budapest, 2000
- Taureck, R.: *Positive and negative Securitization: Bringing together securitization theory and normative critical security studies*. Cost Doctoral Training School; Action A 24, Critical Approaches to Security in Europe, Paris, Science Po., 2005
- Taylor, J. Edward: *The new economics of migration and the role of remittances in the migration process*, International Migration 37, 1999

- Taylor, J. Edward, és Philip L. Martin: *Human Capital: Migration and Rural Population Change* In: *Handbook of Agricultural Economics*, ed. Bruce L. Gardner and Gordon C. Rausser. New York: Elsevier Science, 2001
- Teke András: *A push/pull factor biztonság alapú megközelítése*. In: Rédei Mária (szerk.): *Magyarországot érintő nemzetközi migráció*, Budapest, MK Katonai Biztonsági Hivatal, 2006, 145-166.o.
- Tilly, C. és Brown, C.H.: *On Uprooting, Kinship, and Auspices of Migration*, *International Journal of Comparative Sociology*, 1967, 8(2)
- Todaro, Michael P.: *A Model of Migration and Urban Unemployment in Less-Developed Countries*, *American Economic Review* 59, 1969
- Uehling, G.: *Unwanted migration: combating and unwittingly creating irregular migration in Ukraine*, *New Issues in Refugee Research*, 109, UNHCR, Geneva, 2004
- Umbaut, Rubén G.: *Immigration Research in the United States: Social Origins and Future Orientations*, *American Behavioral Scientist* 42(9), 1999, 1285-1301. o.
- Waever, Ole: *Securitisation: taking stock of a research programme in security studies*. 2003
- Wallace S.B.; DeLorme Jr C.D.; és Kamerschen D.R.: *Migration as a consumption activity*, *International Migration*, Volume 35, Number 1, 1997 , 37-58.o.
- Wallerstein, I.: *The Modern World System: Capitalist Agriculture and the origins of the European World Economy in the Sixteenth Century*. Academic Press, New York, 1974
- Walzer, Michael: *Membership in Spheres of Justice*, Boston Basic Books 1983, 31-51.o.
- Williams, M. C.: *The Practices of Security: Critical Contributions*, *Cooperation and Conflict*, 34(3), 1999, 341-344.o.
- Williams, M. C.: *Words, Images, Enemies: Securitization and International Politics*, *International Studies Quarterly*, 47(4), 2003, 511-531.o.
- Zolberg, A.R. és Smith, R.: *Migration Systems in Comparative Perspective: An Analysis of the Inter-American Migration System with Comparative Reference to the Mediterranean-European System*, The New School for Social Research, New York, 1996

Intézmények, nemzetközi szervezetek:

European Commission: *Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on a study on the links between legal and illegal migration*, COM (2004) 412, 4.6.2004, (http://europa.eu.int/eur-lex/en/com/cnc/2004/com2004_0412en01.pdf, 2008.09.19.)

Global Estimates and Trends, International Organization for Migration, Policy Brief, 2009 (<http://www.iom.int/jahia/Jahia/about-migration/facts-and-figures/global-estimates-and-trends>, 2010.02.07)

Global Trends: Refugees, Asylum-seekers, Returnees, Internally Displaced and Stateless Persons, 2008, UN High Commissioner for Refugees, Geneva, 2009, (<http://www.unhcr.org/4a375c426.html> 2010.02.07.)

Migration and Development: Opportunities and Challenges for Policymakers, IOM Migration Research Series, No. 22, April 2006

Migration and Recession. Trinity Immigration Initiative, MCA Newsletter, Trinity College Dublin, 2008 (<http://www.tcd.ie/ERC/pdf%20newsletters/MCA%20Newsletter.pdf> 2009.12.12.)

Migration and the Financial Crisis: How will the Economic Downturn Affect Migrants? Development Research Centre on Migration, G.P. Briefing, Brighton, U.K.: Sussex Centre for Migration Research, 2009 (http://www.migrationdrc.org/publications/briefing_papers/BP17.pdf 2009.12.12.)

Myths and realities of Chinese irregular migration, IOM Migration Research Series, No. 1, 2000

Population Challenges and Development Goals. DESA, Population Division, Paper No. ST/ESA/SER.A/248, United Nations, New York, 2005

Replacement Migration: Is it a solution to declining and ageing populations? DESA, Population Division, Paper No. ESA/P/WP.160, United Nations, New York, 2000

The Impact of the Global Economic Crisis on Migrants and Migration, IOM Policy Brief, March 2009

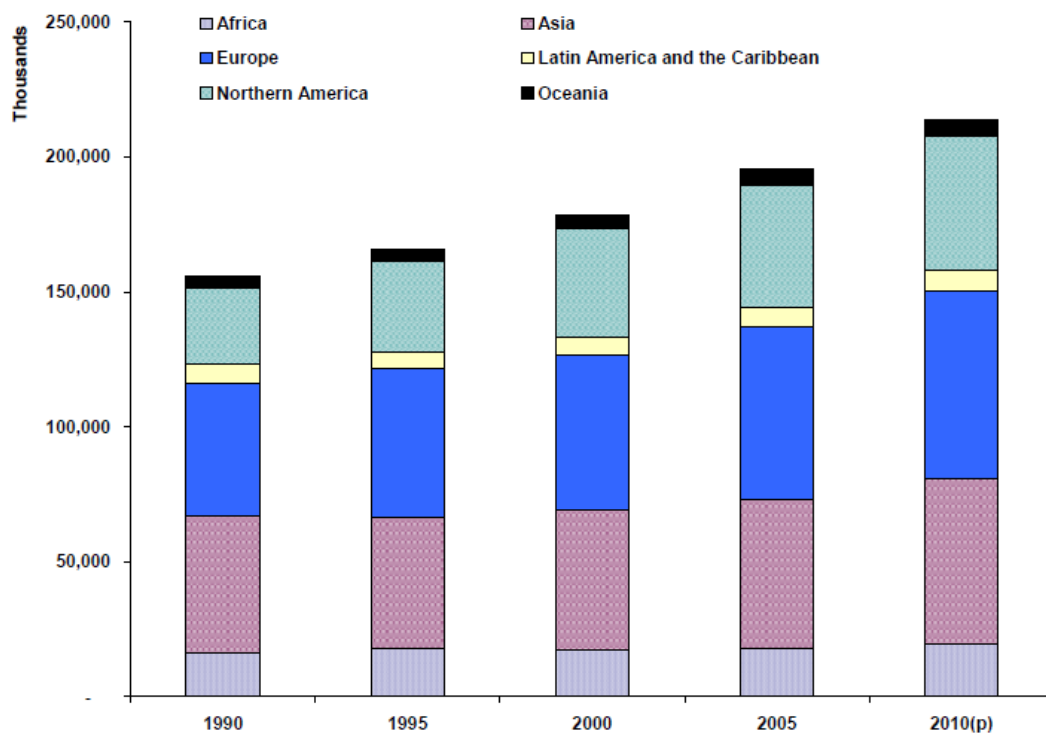
Trends in International Migrant Stock: The 2008 Revision, United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division, UN database, POP/DB/MIG/Stock/Rev.2008, New York, 2009, (<http://esa.un.org/migration/index.asp?panel=1>, 2010.02.07)

Újságok:

Európai Unió Kék Kártya (<http://www.euractiv.hu/belugyek/linkdossziek/europai-unios-kek-kartya>, 2010.08.26)

The people crunch. The Economist, 15 January 2009

I. Melléklet: A nemzetközi migránsok eloszlása befogadó földrész szerinti eloszlásban, 1990-2010

Forrás: United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division, *Trends in International Migrant Stock: The 2008 Revision*

II. Melléklet: az amerikai zöldkártya és az európai kékkártya összehasonlítása²³⁸

A kék kártya kiállításának háttérében az EU részéről az alábbiakban megfogalmazott kihívások állnak:

- A demográfiai változások eredményeképp, 2050-re minden **két dolgozóra egy nyugdíjas jut**, mely a nyugdíjrendszerek fenntarthatóságát kérdőjelezi meg.
- A foglalkoztatottsági ráta növekedésével és a képzett szakemberek számának folyamatos csökkenésével egyre nehezebbé válik **Európa magasan képzett munkaerő utáni igényének** kielégítése. Különösen alacsony a kínálat a műszaki tudományok területén.
- Az olyan **fejlődő gazdaságok**, mint Kína és India több szakembert képeznek Európánál, mely a jövőben azt eredményezheti, hogy Európa nem tudja az innováció területén eddig elért világgazdasági pozícióját megtartani.
- Az olyan országok, mint az Egyesült Államok, Kanada, Ausztrália, Új-Zéland és Svájc eddig sikeresen szívták el a képzett szakemberek jelentős részét a világ minden részéről, többek közt Európából is. Az igazságügy, szabadságjogok és biztonsági kérdésekért felelős korábbi biztos, Franco Frattini arról tájékoztatta az Európai Parlamentet, hogy a szakképzetlen munkaerő 85%-ban az Uniót választja letelepedési helyként, míg mindössze 5%-a választja az USA-t. Ezzel szemben a szakképzett munkaerő 55%-a az USA-ba áramlik, és csak 5%-a jön az EU-ba. Heike Pethe kutató által közölt adatok szerint 2000 és 2003 között az összes bevándorló közül mindössze 3% érkezett Németországba.

A kérdéssel először a portugál soros elnökség foglalkozott, melynek egyik ilyen eseménye a 2007. szeptember 13-14-én, Lisszabonban tartott konferencia volt. A Bizottság ekkor terjesztette elő Kék Kártyára vonatkozó javaslatát, melynek legfőbb célkitűzése az, hogy közel 20 millió többségében magasan képzett szakembert vonzzon az Unióba.

Az előterjesztett Kék Kártya rendszer jelenti az EU legfőbb eszközét a magasan képzett munkaerő megnyerésében folytatott globális versenyben. A Kék Kártya egy olyan egységes alkalmazási eljárást próbál létrehozni, mely az EU-n kívülről érkező dolgozóknak biztosítana letelepedést és munkalehetőséget az EU tagországaiban. Emellett a dolgozók számára minden tagállamban egységes, közös jogi keretek kialakítását helyezi előtérbe. Az alábbi táblázat a Kék Kártyát amerikai megfelelőjével, a Zöld Kártyával hasonlítja össze:

Kék Kártya (EU)

Nem biztosít állandó lakhelyet

2 évre érvényes, megújítható

A tulajdonos és családja számára engedélyezi az EU-ban való életet, munkát és utazást

A kérvényezőnek be kell mutatnia:

- elismert diploma;
- legalább három éves szakmai gyakorlat tanúsítványa;
- olyan európai munkaszerződés bemutatása, mely a minimálbér legalább háromszorosa. A Kék Kártyát azonban a tulajdonos, nem a munka kapja.

5 év után automatikusan állandó lakhelyhez való jutás

Zöld kártya (USA)

Állandó lakhelyet biztosít tulajdonosának

10 évre érvényes, megújítható

A tulajdonos számára engedélyezi az USA-ban való életet, munkát és utazást

Öt csatornán keresztül juthatnak hozzá:

- foglalkoztatás
- családi kapcsolat
- sorsolással
- beruházással
- 1972 óta/előtti lakos

5 év után amerikai állampolgárság elnyerése

²³⁸ Forrás: <http://www.euractiv.hu/belugyek/linkdossziek/europai-unios-kek-kartya>

A Kék Kártya javaslat értelmében, a tagállamok a nem EU-s országokból származó magasan képzett dolgozók számára **kvótákat** határozhatnak meg. Az EU országai közül várhatóan Ausztria és Németország vezet be szigorú kvótákat az országba érkező bevándorlók számát illetően.

A Kék Kártya javaslattal egy időben a Bizottság egy különálló javaslatot is nyilvánosságra hozott, mely a harmadik országból érkező dolgozók tagállamokban való letelepedéséről és munkavállalásáról szóló engedélyt vezetné be, és közös jogi kereteket hozna létre a tagállamokban legalisan tartózkodó harmadik országbeli munkásoknak. A második javaslattól, mely a harmadik országból érkező dolgozók munka és életkörülményeit döntően befolyásolja, legalább olyan hatásokat várnak a magas szakképesítésű munkások bevándorlását illetően, mint a Kék Kártyára vonatkozó javaslattól.

Harmadik országok, többnyire afrikai államok és az EU keleti szomszédjai, azzal kapcsolatban fejezték ki kételyeiket, hogy a Kék Kártya bevezetésével tovább súlyosbodik a ma is létező **„agyelszívás”** (brain drain) problémája. Ez jelenleg annyit jelent, hogy a fent említett országok fiatal, képzett elitje, ahelyett, hogy saját országában dolgozva a helyi gazdaságnövekedését segítené elő, inkább választja a jobb munkakörülményekkel és magasabb fizetéssel kecsegtető gazdagabb országokat, beleértve Európát is. Ez a jelenség több afrikai országra is igaz, és nemcsak a szakértői, hanem az egészségügyi szektor dolgozóit is érinti.

Másrésről, a harmadik országok és különösen az USA annyira vonzóvá vált a fiatal szakemberek számára, hogy maga Európa is folyamatos csökkenést tapasztal a végzett szakemberek számában. 2007-ben 270 ezer európai emigrált az USA-ba, Ausztráliába, Kanadába és Új-Zélandra összesen. A Bizottság által 2003 novemberében készített felmérés szerint a kint dolgozó európai tudósok mindössze 13%-a tér vissza az öreg kontinensre.

Ami az **Unióba és az Unióból kifelé történő „agyelszívást”** illeti, folyton hangsúlyozzák, hogy a migráció a legtöbb esetben egyéni döntésen alapul, mely csak meghatározott mértékben befolyásolható szabályozással. A jogszabályok csak részben tehetik Európát a magasan képzett munkaerő számára is vonzóvá. Ilyen szabályok felállítása nem feltétlenül járul hozzá ahhoz, hogy az európai állampolgárok körében a bevándorlást könnyebben elfogadhatóvá tegye.

Fejlesztési NGO-k és az ENSZ szervezetei azt javasolták az EU-nak, a magasan képzett bevándorlók munkájából származó bevételek legalább egy részét juttassa vissza a déli országoknak. Így ezek az országok úgy profitálhatnak a **bevándorló-áramlásból**, hogy a szakemberek ismereteik bővítése céljából meghatározott időt tölthetnének Európában, melyeket ezek után hazájukba is tudnának kamatoztatni.

Kérdéses azonban, hogy egy harmadik országból érkező bevándorló bevételeinek összege elegendő kritérium-e a **szakember személyes hasznainak meghatározására**. A Bizottság javaslata szerint ez az összeg, az adott ország minimálbérének háromszorosát tenné ki (nem térnek azonban ki azokra az országokra, ahol nem létezik minimálbér). Németország ehelyett olyan munkaszerződést javasol, mely évi 800 ezer euró bevételről tanúskodik. A tárgyalások arról is folynak, hogy a tagállamok maguk határozhassák meg, kiket engednek be a munkaerőpiacra.